Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

VZTAH MEZI VYBRANÝMI OSOBNOSTNÍMI CHARAKTERISTIKAMI MATEK A RODINNÝM PROSTŘEDÍM S DĚTMI DO 3 LET.

The relationship between selected personality traits of mothers and the family environment with children up to 3 years.

Magisterská diplomová práce

Autor: Bc. Petra Konečná
Vedoucí práce: PhDr. Marek Kolařík, Ph.D

Olomouc
2021

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma: „Vztah mezi vybranými osobnostními charakteristikami matek a rodinným prostředím s dětmi do 3 let“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedl/a jsem všechny použité podklady a literaturu.

V ….....dne …….. Podpis ……

Poděkování

Zde bych ráda poděkovala vedoucímu práce PhDr. Markovi Kolaříkovi, Ph.D., za jeho trpělivost, vstřícné a odborné vedení. Děkuji také mým nejbližším za inspiraci a podporu při tvorbě této práce, ale také během studia. V neposlední řadě velmi děkuji všem respondentkám, za čas, který obětovaly při vyplňování dotazníků, bez nich by žádný výzkum nemohl vzniknout.

OBSAH

ÚVOD **6**

I. TEORETICKÁ ČÁST **7**

1. Rodina **8**

1.1. Definice rodiny 8

1.2. Funkce rodiny: 9

1.3. Rodina jako systém 10

1.4. Současná rodina 14

2. Rodičovství **17**

2.1. Faktory ovlivňující rodičovství 18

2.1.1. Charakteristiky dítěte 18

2.1.2. Charakteristiky sociálního prostředí 20

2.1.3. Charakteristiky rodiče 23

3. Osobnost **26**

3.1. Pětifaktorový model osobnost 26

3.2. Osobnost jako zdroj rodičovství 29

3.2.1. Neuroticismus 29

3.2.2. Extraverze 29

3.2.3. Přívětivost 30

3.2.4. Otevřenost vůči zkušenosti 30

3.2.5. Svědomitost 31

4. Rodinné prostředí: **33**

4.1. Faktory rodinného prostředí: 36

4.1.1. Soudržnost 36

4.1.2. Expresivita 39

4.1.3. Konfliktnost 40

4.1.4. Kontrola 43

4.2. Rodinné prostředí zaměstnaných matek 45

5. Vztahy mezi osobností a rodinným prostředím **48**

II. VÝZKUMNÁ ČÁST **53**

6. Výzkumný problém, cíle a hypotézy **54**

6.1. Výzkumný problém 54
6.2. Výzkumný cíl 55
6.3. Hypotézy 55
7. Výzkumné metody 58
7.1. Škála rodinného prostřední (ŠRP) 58
7.2. NEO pětifaktorový osobnostní inventář (NEO-FFI) 60
7.3. Sociodemografický dotazník 61
8. Metodologický rámec výzkumu 62
8.1. Strategie sběru dat 62
8.2. Metody analýzy a zpracování dat 62
8.3. Etické aspekty výzkumu 63
9. Výzkumný soubor 66
10. Výsledky 73
11.Testování stanovených hypotéz 85
12. Diskuze 88
13. Závěr 98
14. Souhrn 100
Literatura 103
Přílohy

ÚVOD

Rodinné prostředí se týká většiny z nás, jako děti jsme byli součástí rodiny, která byla jedinečná a charakteristická svými vztahy mezi členy. Kvalita těchto vztahů zahrnuje aspekty, které podporují růst, rozvoj a důvěru mezi členy. Je mnoho známo o tom, že soudržné rodiny s nižší četností konfliktů svědčí o vyšší kvalitě rodinných vztahů. Navíc pokud v rodině chybí řád a struktura je mnohem pravděpodobnější, že děti budou jednat více impulsivně než děti pocházející ze strukturovanějších rodin. Podoba rodinného prostředí, kterou rodiče pro své děti vytváří může ovlivnit výchovné problémy dětí či jejich duševní pohodu a zdraví.

Existují výzkumy, které dokládají, že rodinné prostředí je utvářeno vzdělaností rodičů, počtem dětí či ekonomickou situací rodiny (Carneiro, Meghir, & Parey, 2013; Boake, & Salmon, 1983; Lecheile, Spinrad, Xu, Lopez, & Eisenberg, 2020). Rovněž víme, že rodiče ovlivňují rozvoj svých dětí od narození do dospělosti také prostřednictvím vlastního chování. To, jakým způsobem jednají, myslí či vnímají je určováno jejich osobností. Osobnost rodiče odráží jeho schopnost udržovat pozitivní interakce mezi členy rodiny, vytvářet strukturovanější prostřední pro výchovu dětí či být citlivější při interakci s batolaty.

Souvislosti mezi osobnostními vlastnostmi matek a atributy rodinného prostředí shledáváme za zajímavý empirický jev. Předkládaná práce si klade za cíl lépe porozumět provázanosti zmíněných proměnných. Protože jsme v posledních desetiletích svědky změn tradiční mužské a ženské role, není výjimkou, že se některé ženy s nástupem rodičovství nevzdávají své profesní role. Při snaze skloubit mateřskou a pracovní roli se mohou střetávat s mnohými nesnázemi. Jejich pracovní role může mít vliv na podobu rodinného prostředí. Dalším cílem empirického šetření je zjistit, zda se odlišuje rodinné prostředí zaměstnaných a nezaměstnaných matek s dětmi do 3 let.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. Rodina

1.1. Definice rodiny

Rodina je jako zrcadlo a model společnosti, umožňující (nejen) dítěti osobní rozvoj i budoucí interakce vůči skupinám lidí. Skrze rodinu poznává pravidla fungující ve společnosti, hodnoty ale také podporu (Matoušek, 2003). Za nejdůležitější systém podpory, který má dítě k dispozici, lze považovat právě rodiče. (Mohanraj & Latha, 2005). Mimo všechny dary, které rodina dítěti nabízí, však může být i zdrojem konfliktů. Zkrátka vše, co se odehrává u rodinného stolu, lze snadno přenést na dítě. Nelze se pak příliš divit, projevuje-li dítě nepřátelský postoj vůči svému sourozenci nebo jinému členu rodiny, pokud v rodině dochází k negativním střetům, hádkám a jiným nepříznivým okolnostem (Matějček, 2017). Veškerý zdroj zkušeností i citové zázemí, které rodina poskytuje, umožňuje dítěti prožít jistý a spolehlivý vztah posilující jeho vnitřní jistotu, vyrovnanost a vztah nejen k sobě (Vágnerová, 2012).

Rodina představuje seskupení jedinců, kteří se vzájemně ovlivňují, a protože se každý jedinec stále proměňuje a vyvíjí, stává se i rodina permanentně proměňující (Schaefferová, 1995). Také Goldberg (2010) vidí rodinu jako dynamickou instituci, která se neustále přetváří ve své komplexnosti. Kramer (1980, in Sobotková, 2007 s. 24) ji vnímá jako *„skupinu lidí se společnou historií, současnou realitou a budoucím očekáváním vzájemně propojených transakčních vztahů*“. Minuchin (1988) prezentuje rodinu jako komplexní integrovaný celek, ve kterém jsou jeho členové na sobě nevyhnutelně, vzájemně závislí a mají na sebe nepřetržitý vliv. Také Hartl, Hartlová a Nepraš (2010) píší, že tuto skupinu spojuje nejen manželství a pokrevní vztahy, ale také vzájemná pomoc a odpovědnost. Podle Matějčka (2017) můžeme rodinu chápat jako společenství radosti, zejména pokud se v rodině dávají odměny (většinou) pro radost z radosti toho druhého. Na rodinu jako na*: „místo, kde člověk nachází lásku, porozumění a podporu, když všechno ostatní zklame; kde se osvěžíme, nabereme novou sílu a úspěšněji se pak vyrovnáváme s vnějším světem.“* pohlíží Satirová (2006, s. 22)

Chvála a Trapková (2004) vnímají rodinu jako sociální dělohu – stejně jako děloha – orgán, který zajišťuje ochranu plodu před nepříznivými vlivy v okolí, tak i rodina vymezuje prostor, vytváří hranice a představuje vývojově uzavřený systém, prostřednictvím, kterého rozlišuje, co bude vpuštěno dovnitř a co vyloučeno ven tak, aby zachovala svou rovnováhu. Tak jako plod v děloze svým vývojem směruje k porodu, tak i dítě zráním, směřuje k porodu sociálnímu - tzn. dosažení dospělosti prostřednictvím separačního

procesu. Vývoj k psychosociální samostatnosti má však mnoho stupňů, z nichž každý vyžaduje nové uspořádání sociálního prostředí, na kterém se jedinec sám podílí a tím se stává jeho součástí (Chvála, Trapková, 2004).

Přestože jsou uvedené definice rodiny nejednotné a liší se v úhlu pohledu lze skrze ně spatřit tuto jednotku jako složitou významnou instituci, kde vztahy a zejména jejich kvalita mají dopad na všechny členy. Pro zdravý vývoj jedince má rodina nezpochybnitelný význam. Aby ale plně dosáhla svého potenciálu, měla by plnit vůči svým členům určité funkce.

1.2. Funkce rodiny:

Reprodukční funkce – rodina se podílí na populačním vývoji obyvatelstva. Děti zajišťují pokračování života rodiny i společnosti (Langmeier, Krejčířová, 2006). Tato základní jednotka společnosti má zásadní význam pro udržení lidstva (Matoušek, 2003).

Ekonomicko-zabezpečovací funkce je plněna prostřednictvím vedení domácnosti. Rodina je dle Langmeiera, Krejčířové (2006) jen spotřebitelskou jednotkou podléhající výrobní činnosti společnosti. Každá rodina je jiná, a všechny vedou svou domácnost odlišně. Právě díky řízení své domácnosti skrze vlastní finanční prostředky přispívají ke stabilizaci ekonomického systému společnosti (Střelec 1998). V neposlední řadě by měla rodina zabezpečit své členy ve smyslu poskytnutí potravy, oblečení apod. Týká se to zejména rodičů, ti za zajištění materiálních podmínek pro zdravý vývoj dítěte nesou odpovědnost (Střelec, 1998).

Výchovně socializační funkce umožňuje dítěti osvojit si základní návyky a konkrétní způsoby chování v dané společnosti (Langmeirer, Krejčířová, 2006). Kontroluje jednání členů a zajišťuje dodržování morálních norem rodině vlastních (Čáp, Mareš, 2001). Poznatky a zkušenosti, které rodina dítěti individualizovaně zprostředkuje, ovlivní způsob, jak bude dítě rozumět dalším informacím. Hlavním smyslem této těžko nahraditelné funkce rodiny je to, aby co nejlépe připravila děti na vstup do praktického života (Kraus, Poláčková, 2001).

Emocionální funkce - pro své členy by měla rodina představovat trvalý pocit jistoty a zázemí. Dítě potřebuje zažívat přítomnost stálých osob, které jsou na jeho vývoji vysoce citově angažované (Dunovský, 1999). Dle Maliny (2009) jsou nejdůležitější prožitky důvěry, známosti, naprostého přijímání, sdílení zážitků, plánů, poskytnutí opory či pomoci.

Toto emoční uspokojení by se však nemělo dít na úkor ostatních členů (Langmeier, Krejčířová, 2006). Pro podporu a udržení soudržnosti v rodině je tato funkce nejdůležitější (Výrost, Slaměník 1998; Langmeier, Krejčířová, 2006, Bowden, Greenberg, 2010 in Kunhartová, Potměšil, & Potměšilová, 2017).

Funkce rodiny se vyvíjí v souvislosti s proměnami v kulturním a společenském prostředí. Některé funkce s ohledem na vývoj společnosti a rodiny nejsou tolik důležité, jiné zase na důležitosti získaly (Výrost, Slaměník, 1998). V dnešní době mají dle Matějčka (2017) rozhodující význam dvě funkce:

1. Zajistit citové zázemí všem členům
2. Připravit děti na život ve společnosti.

Důležitost emocionálního uspokojení potřeb jedince dokládá i Koukolík a Drtinová (2001). Nedostatek citů ve výchově totiž dle autorů pro jedince znamená celoživotní problém s emocemi, proměňuje kvalitu lidské společnosti na celé planetě. Vede totiž k rozpadům hodnot, politickým, ekonomickým rozvratům a dominanci materiálních životních cílů.

Pokud rodina dokáže plnit všechny uvedené funkce, zajišťuje dítěti zdravý vývoj. V takovém případě ji můžeme považovat za funkční. Avšak neplní-li své funkce, dochází k závažnému poškozování dítěte a rodinu lze chápat jako afunkční. Dysfunkčnost rodiny se projevuje výraznými poruchami svých funkcí a nutností pomoci ze strany okolí (Dunovký, 1999). V dané rodině dochází k maladaptivnímu chování jednoho či více členů projevující se např. v nejasné komunikaci, neřešením problémů apod. Funkční rodiny mají také spory či komunikační nejasnosti, avšak to co tyto rodiny odlišuje od těch dysfunkčních či afunkčích je to, že její členové jsou si vědomi nutnosti kooperovat (Sobotková, 2007).

Abychom mohli rodiny zkoumat, pochopit nelze znát jen její definici a funkce, nýbrž chápat tuto jednotku ze systémové perspektivy, přičemž se nejedná o jakoukoli módní záležitost, ale o nejvhodnější přístup, který umožňuje rozumět rodině v celé její složitosti (Sobotková, 2007).

1.3. Rodina jako systém

Každá rodina se nachází v konkrétním prostoru a čase, v biologickém a sociálně-historickém kontextu (Sobotková, 2007) a zároveň je zapojená do systému společnosti. Členové rodiny mezi sebou vytváří vztahy, komunikují – vzájemně se ovlivňují, a to dokonce i když spolu nemluví. Dle Matouška (2003) je i absence jednání akcí. Rodiny spolu

mohou různě interagovat, kooperovat a řešit dílčí problémy – nedostatek ohledu jeden k druhému, nedostatek lásky, vnitřní nedorozumění a podobně.

Pro pochopení problémů rodiny, i při samotné práci s ní je nutno dle Sobotkové (2007) přistupovat k této jednotce jako ke složitému celku, ale současně nepřehlížet jednotlivé členy ani vlivy, které rodinu ovlivňují. Představa, že rodina funguje jako systém, má dlouhou historii. Vznikla počátkem šedesátých let v 20. století (Van Geert & Lichtwarck-Aschoff 2005). Systém si můžeme představit jako soubor jednotlivin ve vzájemné interakci jehož fungování je zcela závislé na povaze součástí (jednotlivin) a způsobu jakým jsou organizovány (Matoušek, 2003). Rodinný systém ale nelze poznat tak, že jej rozložíme na jednotlivé části, protože má navíc něco unikátního – něco, co je produktem funkční i strukturální integrace jeho částí (Sobotková, 2007). Matějček (2005) dodává, že jednotlivé prvky rodinného systému netvoří konkrétní lidé sami o sobě, ale spíše lidé ve vzájemných vztazích.

Odborníci David Kantor a William Lehr (1975, in Sobotková 2007) popisují rodinné systémy a shrnují jejich základní charakteristiky:

- Rodinné systémy jsou ***organizačně složité,*** vytváří vztahy, které jsou vzájemně propojené a tvoří vztahovou síť. Složky rodinného systému nejsou pevné, statické nebo chaoticky uspořádané ale recipročně se ovlivňují, jsou tzv. cirkulární. Takto organizačně složitý systém lze zkoumat velmi nesnadno.
- Rodinné systémy jsou ***otevřené,*** čímž zajišťují svou životaschopnost – schopnosti změny, kontinuity a reprodukce.
- Rodinné systémy jsou ***adaptabilní***, mění se v závislosti na reakcích skrze podněty vnitřního a vnějšího původu. Adaptabilnost systému probíhá také díky mechanismu zpětného vlivu.
- Rodinné systémy si ***informace průběžně vyměňují***. Informační výměny probíhají principem tok energie (v případě mechanických systémů) a transmisí informací (v případě složitějších systému).

Rodinný systém se tedy v pojetí Kantor a Lehr (1975) stává: organizačně složitým, otevřeným, adaptivním a schopným zpracovat informace, které přijímá.

Důležitou charakteristiku rodinných systémů vidí Sobotková (2007) v míře otevřenosti, ta má totiž velký vliv na fungování rodiny. Interakce rodiny s vnějším světem může dle Satirové (2006) probíhat skrze dva druhy systémů – otevřený nebo uzavřený. V otevřeném systému panuje vzájemná propojenost jeho částí: ty jsou citlivé a vůči sobě vnímavé, čímž

povolují mezi vnitřním a vnějším prostředím výměnu informací. V uzavřeném systému lze pozorovat buď přílišnou propojenost, nebo naopak zcela patrnou uvolněnost. V přílišné propojenosti ale i uvolněnosti nelze pozorovat výměnu informací. Neexistují–li žádné hranice, informace sice mohou prosáknout dovnitř i ven avšak nejsou adresné. V takovém systému je výsledek vždy náhodný, chaotický či nepřiměřený. Navíc dle Sobotkové (2007) uzavřený systém představuje svá rizika. Stává se rigidním, což jeho členům znemožňuje rozvoj, ale hlavně se kvůli nedostatku kontaktu dostává do izolace, čímž ztrácí případnou podpůrnou sociální síť. Pouze v otevřeném systému může rodina plnit svůj cíl a být životodárná (Satirová, 2006). Situace balancování mezi pólem otevřenosti a uzavřenosti je typická pro většinu rodin (Sobotková, 2007). Rodinný systém sleduje vnější i vnitřní vlivy prostředí v každém okamžiku, aby mohl rozhodnout o svém otevření či uzavření vůči těmto vlivům (Matthews, 1992). Otevřenými systémy nepřetržitě proudí energie, a to směrem dovnitř i ven. Tento tok energie souběžně vytváří fluktuaci, s níž se musí systémy vypořádat (von Bertalanffy, 1951).

Rodina jako systém je ovlivňována jinými systémy, které existují ve vnějším i vnitřním prostředí. Pakliže se tyto jiné systémy mění, jejich změny mohou vyvíjet tlak na celý rodinný systém (Connor, Caple, 2005). Dle von Bertalanffy (1968) je povaha rodinného systému samostabilizující – tzn. snaží si udržet svou rovnováhu (homeostázu) tím, že vybírá a zpřístupňuje informace, které jsou v jejím souladu.

Rodinný systém tvoří několik subsystémů. Ty jsou tvořeny generační příslušností, pohlavím či vlastními specifickými povahovými charakteristikami, které členové do rodiny vnáší. (Matějček, 1992). Jeden subsystém může tvořit matka se svou dcerou a jiný zase prarodiče. Změna v jednom subsystému může zcela ovlivnit jiný subsystém (Matějček, 2017). Například subsystém prarodičů (onemocnění babičky) může ovlivnit chod subsystému matky a dcery, což se může projevit ve fungování rodiny. Další systém, který má na rodinu nepochybný vliv můžeme označit jako mezosystém. Tento pojem představuje příbuzenstvo vlastní rodiny (Matějček, 1992). Zde je možno si představit všechny tety, strýce ale i sousedy či přátelé rodiny – tedy osoby, které jsou s rodinou v přímém styku. Širší systém, který rodinu obklopuje, je tzv. ekosystém ovlivňující rodinu prostřednictvím různých institucí jako je škola, poradny, soudy ale také zaměstnavatelé rodičů. Poslední systém, který s rodinou může interagovat je tzv. makrosystém, do něhož můžeme zahrnout postoje, normy, zákony a hodnoty, kterými se daná společnost řídí (Matějček, 2017).

Mezi subsystémy v rodině, mezi rodinou a okolím existují hranice. Jsou to limity, které zpřístupňují či znemožňují, výměnu informací mezi rodinou a prostředím (Connor, Caple, 2005). Hranice rodiny slouží k zachování její integrity (Caple, 1985). Dle Connor a Caple (2005) by měly být flexibilní a propustné a dle Matouška (2003) překročitelné za jasně vymezených podmínek. V rodině, kde jsou hranice nejasné (difúzní) či rigidní (nepropustné) dochází k těžkostem (Matějček, 2017). Hranice v rodině musí být stanoveny pro bezpečnost a duševní pohodu jejich členů (Connors, Caple, 2005). Pokud nejsou jasně stanoveny, všichni pak mluví do všeho, nic se nerozhodne a nikdo není za nic zodpovědný (Matoušek, 2003).

Hranice mezi systémy, otevřený/ uzavřený systém stejně jako organizovanost rodiny, její vzájemné vztahy, aliance, hierarchie, vzájemné vazby a pozice členů můžeme zahrnout do rodinné struktury (Pláňava, 2000). Strukturu rodiny můžeme představit jako soubor požadavků, které vytváří způsoby, kterými se jedinci v rodině ovlivňují (Minuchin,1974). Rodina, jako strukturovaný celek nebo systém, jak jí Pláňava (2000) nazývá, by měla vytvářet bezpečný a stabilní prostor pro produkci, reprodukci a sdílení života lidí.

Jak již bylo popsáno rodina, jako komplexní jev se může i přes svou schopnost homeostázy měnit. Rodinný systém stejně jako jiné systémy se snaží svou stabilitu udržet, ale nelze ji udržet navždy – mění se v čase. Z dění v rodinách víme, že se dokážou přizpůsobit i složitým požadavkům prostředí, a tím se mohou stát silnějšími (Connors, Caple, 2005).

Případné rodinné změny vyvolané některým ze systému, mohou být dle Matějčka (1992) dvě: kontinuální a diskontinuální. V případě kontinuální změny, probíhají změny pozvolně, většinou přirozeným vývojem (například dospíváním člena rodiny). Naopak diskontinuální změny jsou náhlé a mnohdy těžko předvídatelné (např. neočekávaná nemoc v rodině). Takovéto přechody kladou na členy velké úsilí a zátěž.

Narušení stability systémů může nastat zvýšením energetických výkyvů, k němuž dochází tak, že systém získává příliš mnoho informací, nebo tím, že přijímané informace jsou příliš náročné a složité. (Connors, Caple, 2005).

Zvláštní pozornost věnovali výzkumníci diskontinuálním změnám (Van der Maas & Molenaar, 1996). Při těchto změnách dochází dle Van Geert, Lichtwarck-Aschoff (2005) k tzv. fenoménu kritického zpomalení. To znamená, že pokud je systém vystaven náročné změně, bude potřebovat významně delší dobu, aby obnovil původní rovnováhu. Například rodina, ve které došlo k nečekanému rozpadu (rozvodu) bude potřebovat čas, aby se

s událostí vyrovnala. Když nastává tato situace zvýšené energie a chaosu, je na systém kladem obrovský tlak, což sice ohrožuje rovnováhu a strukturu, je ale zároveň i možností ke změně a růstu (Connors, Caple, 2005). V tomto okamžiku systém rozhoduje o svých hranicích – zda je stáhne, rozšíří anebo se pod tlakem zcela zhroutí. Pokud systém rozšíří své hranice, mění se na vyšší úroveň. (Caple,1985).

1.4. Současná rodina

Tak jako se v průběhu času mění společnost lze přirozeně očekávat, že se bude transformovat také rodina. Toffler, Alvin (1980) píší, že žijeme na počátku nového typu civilizace, vyvolaným rozvojem informačních technologií. Nová generace tzv. „třetí vlny“ jak ji autoři nazývají, ovlivňuje rodiny zcela zásadním způsobem. Například tím, že rodiny nejsou zakládány kvůli dětem, ale pro individuální zájmy dospělých osob. Nelze si nevšimnout, že se rodiny v důsledku společenských změn skutečně proměnily, a to nejen ve struktuře, ale také v hodnotách. Moderní doba společnosti zkrátka vyústila do několika proměn současné rodiny.

Mnoho dětí se rodí **nesezdaným partnerům.** Tuto skutečnost dokládá i zpráva z českého statistického úřadu o pohybu obyvatelstva za rok 2019 (ČSÚ). Z dat vyplývá, že podíl dětí narozených mimo manželství dosáhl v roce 2019 48,2 %. Zbylých 51,8 % narozených dětí se narodilo ženám vdaným. Z uvedeného je patrné, že velká část narozených dětí (téměř polovina) nepřichází na svět manželům. Dle Šulové (1998) se tak děje proto, že jedinec nechce nic riskovat a „obětovat“ se v zájmu rodiny a tímto si vlastně nechává možnost pro změnu. Bez ohledu na to, v jaké formě partnerského svazku se děti narodí, přicházejí na svět matkám, které jsou stále starší. Za posledních 30. let totiž **vzrostl průměrný věk prvorodiček** o 6 let. Zatímco v roce 1990 se průměrný věk matek prvorodiček pohyboval kolem 22. let, v roce 2018 byl průměrný věk prvorodiček více než 28. let. (Lundová, 2020). Postupně zvyšující se věk prvorodiček může dle Matouška (2003) souviset s tím, že lidé odkládají dobu pro své rodičovství, protože chtějí dodělat vysokoškolské vzdělání či započnout pracovní kariéru.

Dochází také ke **zmenšování rodiny,** protože převažující model české rodiny není rodina se dvěma ale s jedním potomkem (Vágnerová, 2012). Přestože většina mladých lidí plánovala v průměru 2 děti, z nejrůznějších důvodů je nemají. Důvody mohou být jak psychologické a sociální tak ekonomické (Kučera, 2000). V nynější době stále většího

důrazu na kvalitu života lze uvažovat i nad tím, že větší počet dětí by mohl tuto kvalitu zhoršit.

Snižuje se také stabilita rodiny. Podle Krause a Poláčkové (2001) se rozpadá každé druhé manželství. Navíc ve více než polovině ukončených manželství (59 %) žijí nezletilé děti (ČSÚ, 2019). Díky rozvodovým sporům se dítě mnohdy stává obětí i rukojmím rodičů, což poškozuje jeho vývoj (Procházka, 2012). Po rozvodu mnozí rodiče uzavírají nový vztah a dochází ke vzniku **tzv. patchworkové rodiny**. Tento nastupující trend párů, které mají děti ze dvou nebo více partnerských svazků znamená, že rodiče (zejména otcové) rozdělují svůj čas, peníze a emoce mezi své děti, z nichž každé žije v jiné domácnosti (Thomson, 2014). Otcům pak mohou scházet zdroje (finanční, časové) proto, aby dokázali plnit své rodičovské povinnosti (Berger, Cancian, & Meyer, 2012). Navíc vyrůstá-li dítě v patchworkové rodině může tato skutečnost zásadním způsobem ovlivnit jeho život. Důkazů o tom, že děti z patchworkových rodin mají problémy s chováním v dětství i dospělosti je v literatuře nemalé množství (Ribar, 2015; Ryan, Claessens, Markowitz, 2015; Hiekel & Vidal, 2020; Wasserman, 2020)**.**

Soužití v moderní rodině může být také ovlivněno novými technologiemi. Používání počítačů, chytrých telefonů lidi stimuluje využívat sociální sítě. Tato skutečnost se dle Procházky (2012) projevuje v **dezintegraci rodiny**, protože nové účinné formy komunikace a zábavy konkurují chvílím, kdy by se měla rodina společně sejít a bavit se či řešit problémy.

Dalším znakem současné rodiny může být nadměrné **zatížení rodičů pracovními povinnostmi,** v jejichž důsledku jsou velmi časově zaneprázdněni a na výchovu dětí nemají čas ani energii (Procházka, 2012). To se může projevit zvýšenými konflikty v rodině (Sobotková, 2015). Navíc zvýšené životní tempo dnešní doby a s tím spojené omezené výchovné působení rodičů na děti se projevuje také tím, že rodiče již tolik nevychovávají, a **výchova** je nahrazována **prostřednictvím různých institucí** (Výrost, Slaměník, 1998). Například školou v rámci povinné školní docházky či jinými institucemi nabízející různé zájmové kroužky.

Změnil se i pohled hodnocení rodičů společností. Dle Masopustové a kol. (2018) se od rodičů v každé rodině očekává, že budou svým dětem angažovaně poskytovat a zajišťovat širokou paletu příležitostí a dbát tak na jejich všestranný rozvoj. Lareaua (2011) tuto rodičovskou strategii pojmenovává termínem **„soustředěná kultivace “.** Prostřednictvím ní, rodiče dětem pomáhají od kolébky až po jejich kariérní příležitosti.

V současné rodině se nežije pospolu (např. s prarodiči) jako tomu bylo dřív a děti nemohou spatřit, jak se jejich rodiče starají o své rodiče (Špaňhelová, 2010). Nejenže děti **nemohou poznat vícegenerační vztahy** a zkušenosti, které z nich vyplývají, ale zároveň se rodina může ocitnout bez tradiční podpory prarodičů (Taylor, Taylor, Nguyen, & Chatters, 2018). Nelze ale tvrdit, že pokud rodiče nebydlí pospolu se svými rodiči, musí nutně docházet ke ztrátě podpory. Podporu lze zajistit i v případě kdy širší rodina společně nežije. Můžeme ale předpokládat, že pokud rodiče a prarodiče bydlí v jednom domě, může být spolupráce s prarodiči rychlejší a efektivnější.

2. Rodičovství

Rodičovství není snadné, může představovat nemalou životní zátěž (Vágnerová, 2008). Podle Satirové (2006) rodiče vyučují na nejtěžší škole světa. Očekává se od nich, že budou experty na všechny předměty, které souvisejí se životem, ale na druhou stranu se na své „povolání“ rodiče nemohou připravit na žádné škole, navíc nemají prázdniny. Role rodiče je velice důležitou součástí identity dospělého, má svou sociální a psychickou hodnotu – přispívá k velkému osobnostnímu rozvoji člověka. Skrze vlastní rodičovskou zkušenost totiž může dozrávat jedincův vztah k vlastním rodičům (Vágnerová, 2008).

Rodičovství zahrnuje komplexní a multidimenzionální soubor chování ovlivněné intrapersonálními, interpersonálními faktory a prostředím (Belsky,1984; Kendler, Sham, & MacLean, 1997). Vztahy mezi konkrétní podobou rodičovství a vývojem dítěte jsou nejsilnější v raném dětství oproti pozdějším vývojovým obdobím, a to pravděpodobně kvůli velké fyzické, psychické závislosti dětí na rodičích (Barnett, 1995; Landry, Smith, Swank, & Guttentag, 2008; Lovejoy, Graczyk, O'Hare, & Neuman, 2000; Shaw & Bell, 1993).

Rodičovství je v mnoha směrech specifické, odlišné od jiných rolí dospělého jedince. Tuto roli lze dle Vágnerové (2008) charakterizovat následovně:

- Rodičovská moc a kontrola nad dítětem staví rodiče do **nadřazené role**.
- Oproti jiným rolím je tato **role nezvratná.** V okamžiku, kdy se jedinec stane rodičem, je jím navždy.
- Představuje **nezrušitelnou vazbu k partnerovi**
- Prostřednictvím povinností, zodpovědnosti a výlučné závislosti malého dítěte přináší naprostou **změnu životního stylu dospělého.**

Role otce a matky sebou přináší v prvních letech života dítěte odlišnou náplň a v některých ohledech se vzájemně liší. Role otce není jednoznačně vymezená, ale spíše podmíněna pravidly a požadavky dané společnosti (Zoja, 2005). Oproti mateřské roli se rozvíjí pomaleji – skrze postupné navázání vztahu s dítětem (Vágnerová, 2008) a může být regulována chováním partnerky (Pedro, Ribeiro, & Shelton, 2012). Svou funkci má role otce od samého počátku rodičovství – prostřednictvím psychické podpory, kterou matce poskytuje (Loucká, Trapková, & Chvála, 2014), zajišťuje ženě stabilitu. Díky stabilitě se žena může na svou mateřskou roli lépe připravit (Loucká, Trapková, Chvála, 2014; Daňsová,

Masopustová, Miškóciová, &, Lacinová, 2018). V současnosti otcové přijali aktivnější pečovatelské role, častěji stráví svůj čas péčí o děti a stále více jsou považováni za významné osoby přispívající k rozvoji dětí (Lewis & Lamb, 2003). Jsou nepostradatelní zejména také v době od 2, 3 roku života dítěte, protože jej postupně otužují – napomáhají dítěti oddělit se bezpečně od matky a objevovat svět nezávisle na ní (Loucká, Trapková, Chvála, 2014).

Role matky je oproti otcovské vymezena jasně svými povinnostmi a představuje základní poslání ženy (Vágnerová, 2008). Největší nároky na psychiku ženy v souvislosti s neustálou péči o dítě, je dle Chvály a Trapkové (2014) považováno období prvních let života dítěte. Mimo péči a výchovu dítěte žena též vede domácnost (Bartlová, 2003). V této souvislosti Vágnerová (2008) dodává, že mateřství souvisí s potlačením vlastních potřeb či dokonce se sebeobětováním vůči dítěti. Přijetí mateřské role i s obětováním se považují Mertin a Gillernová (2003) za zcela přirozené.

Přestože role rodičů fungují odlišně, vzájemně se doplňují a ve vývoji dítěte plní specifické role (Gjuričová, Kubička, 2003) Oba jsou sice pro dítě zdrojem „sociální výživy“, ale ve vývoji existují období, kdy dítě výhradně potřebuje matku, stejně tak i jiné období, kde matku může postrádat a upřednostňuje otce (Chvála, Trapková, 2004).

2.1. Faktory ovlivňující rodičovství

V 80. letech Jay Belsky publikoval rodičovský model, podle něhož je rodičovské chování určováno několika faktory ve vzájemné interakci.
Rodičovství dle Belsky (1984) spoluutváří 3 faktory:

- Charakteristiky dítěte (např. temperament)
- Charakteristiky sociálního kontextu rodiny (např. kvalita manželství/partnerství, sociální podpora, pracovní vytíženost)
- Charakteristiky rodiče (např.osobnostní vlastnosti)

Přestože byl model v době jeho zveřejnění odborníky dobře přijat, byl počet kvalitních výzkumů poměrně omezený, avšak za posledních 30 let díky zvyšující se specifičnosti a složitosti vědy rozkvétá také výzkum prediktorů rodičovského chování. (Taraban & Shaw, 2018).

2.1.1. Charakteristiky dítěte

Když Belsky (1984) předkládal svůj model, domníval se, že temperamentní kojenec může pro své pečovatele představovat (více či méně) náročnější péči. Temperament lze

chápat jak: „zdroj *individuálních, rozdílů v prožívání a chování, souhrn projevů těchto individuálních rozdílů*“ (s. 24 Smékal, 2002 in Blatný, 2010). Temperament se projevuje v různé reaktivitě a stylu chování, které jsou patrné už v raném dětství (Rothbart & Derryberry, 2002; Sanson, Hemphill, & Smart, 2004). Přestože může být temperament v raném dětství spoluutvářen v důsledku interakce s rodiči a blízkými osobami (Kochanska, 1998; Lemery, Goldsmith, Klinnert, & Mrazek, 1999), někteří odborníci jej považují za silně dědičný (Bokhorst et al., 2003; Zeanah & Fox, 2004).

V rámci zkoumání dětského temperamentu navrhuje Belsky (1984) zkoumat negativní emocionalitu jakožto základní složku temperamentu. Negativní emocionalita informuje o tom, jak dítě reaguje na stresory v prostředí skrze vysokou míru emocionality, podrážděnosti, hněvu, strachu či smutku (Paulussen-Hoogeboom, Stams, Hermanns, Peetsma a van den Wittenboer, 2008; Rothbart, Bates, & Damon, 1998). Zdá se, že negativní emocionalita temperamentních dětí negativně ovlivňuje rodičovskou péči – takové děti mohou být obtížněji zvládnutelné (Chess & Thomas, 1984; Crockenberg & Leerkes, 2003) a mohou svými projevy chování vůči matce vyjadřovat též méně pozitivních emocí (Feng, Shaw, Skuban, & Lane, 2007). Pokud se matce dostává od dítěte méně pozitivních emocí, může být znesnadněn i utvářející se kvalitní vztah mezi matkou a dítětem (Baker & McGrath, 2011).

Výzkum autorů Paulussen-Hoogeboom, Stams, Hermanns, & Peetsma (2007) ukázal, že takto dráždivým dětem matky poskytovaly méně podpory a více kontroly. Jak už bylo zmíněno, negativní emocionalita dítěte může ovlivňovat podobu rodičovské péče. Na druhou stranu je zároveň možné, že negativní rodičovská péče může dětskou negativní emocionalitu umocnit (Lemery et al., 1999; van den Boom, 1994) a to zejména u dětí mladších 2 let (Kochanska, 1998; Lemery et al., 1999). Zažívá-li temperamentní dítě větší míru neadekvátního rodičovství (např. absence podpory), lze podle Kiff, Lengua, & Zalewski (2011) předpokládat, že bude náchylnější k dopadům rodičovské péče než dítě, méně náročné (temperamentní). Crockenberg (1986) se domnívá, že dostatečné finanční zabezpečení matce umožňuje citlivě, adekvátně reagovat na požadavky i dráždivého (temperamentního) dítěte. Paulussen-Hoogeboom et al. (2007) v rámci metaanalýzy (62 studií, N= 7613 matek s dětmi) zjistili, že sociálně ekonomický status (SES) ovlivňuje podobu rodičovské péče i negativní emocionalitu dítěte. Podpůrnější, citlivější rodičovskou péči poskytovaly matky s vysokým SES, zatímco nízký SES souvisel s méně podporující rodičovskou péčí. Je pochopitelné, že matky, které mají dostatek finančních zdrojů se mohou

věnovat dítěti a pracovat s jeho emocionalitou. Naopak matky v tíživé ekonomické situaci zažívající více stresu, starostí se mohou uchýlit k méně podporujícímu, negativnějšímu rodičovství (Taraban, Shaw, 2018).

2.1.2. Charakteristiky sociálního prostředí

Nejen proměnné na straně dítěte ovlivňuje rodičovství, též sociální prostředí – zejména zdroje stresu a podpory. Do zdrojů stresu a podpory zahrnuje Belsky (1984) manželský vztah, sociální síť a pracovní vytíženost. Tyto faktory nepřímo ovlivňují vztah mezi rodičem a dítětem tím, že ovlivňují jejich psychickou pohodu (Belsky,1984).

Sociální podpora a rodičovství

Sociální podporu si lze představit jako síť lidí či nárazníkový systém, chránící jedince před dopady potenciálně škodlivých účinků stresových událostí (Cohen, Wills, 1985, in Šolcová, Kebza, 1999). Lze vymezit několik typů sociální podpory. Emoční (povzbuzení, soucit), informační (poskytnutí rady, zkušenosti či zprostředkování konkrétních služeb), instrumentální (finance, jídlo) (Barnett, de Baca, Jordan, Tilley, & Ellis, 2015).

Existuje řada studií, které se zabývají vlivem sociální podpory matek na jejich rodičovské chování. Spojitost mezi sociální podporou a rodičovstvím zmiňují Leidy, Guerra a Toro (2012). Ti dospěli k závěru, že rodičovské chování může být regulováno skrze praktické rady či doporučení z řad přátel či rodiny. Pokud je matka skrze svou sociální síť podporována, zvyšuje se četnost užívání pozitivního rodičovského chování (vstřícné, vřelé projevy) bez ohledu na ekonomickou situaci rodiny (Ceballo & McLoyd, 2002; Izzo Weiss, Shanahan, & Rodriguez, 2000; Serrano, Huang, & Calzada, 2017). Výzkum autorů Green, Furrer, & McAllister (2007) ukázal, že matky (N= 152), které zažívaly finanční tíseň, ale zároveň měly sociální podporu, byly méně úzkostlivé, což jim následně umožňovalo věnovat více času a pozornosti svému batoleti. Sociální podpora zdá se ovlivňuje rodičovské chování, praktiky či postupy, tak, že podporují optimální vývoj dítěte a omezují problémové chování dětí (Barker & Maughan, 2009; Serrano, Huang, & Calzada, 2017).

Na druhou stranu existují také studie dokládající, že sociální opora může rodičovství ovlivňovat negativně (Driscoll & Easterbrooks, 2007). A to zejména u matek, které sami v dětství zažily zneužívání či nedostatečnou péči prostřednictvím rodičů. Pokud se tyto matky snažily aktivně distancovat od vlastních rodičů a omezily jejich sociální podporu, omezení této podpory pak mělo optimálnější vliv na jejich vlastní rodičovství (Easterbrooks,

Chaudhuri, Bartlett a Copeman, 2011). Z uvedených výzkumů je evidentní, že absence či existence sociální opory nemusí být spolehlivým projektivním faktorem rodičovství, ale záleží vždy na kvalitě, zdroji této podpory.

Kvalita manželství a rodičovství

Kvalita manželství je většinou měřena skrze dvě domény, tj. manželský konflikt a spokojenost. Manželskou spokojenost určuje např. míra náklonnosti či povaha komunikace mezi partnery (Stroud, Durbin, Wilson, & Mendelsohn, 2011). Naopak konflikt ať už zjevný či skrytý, může souviset s fyzickou, verbální agresí či distancí od partnera (Fincham & Hall, 2005). Oba tyto konstrukty jsou velmi propojeny (Christensen & Walczynski, 1997). Kvalita manželství (spokojenost, konflikty mezi partnery) ovlivňuje podobu rodičovství a tím také vývoj dítěte (Fincham, Hall, 2005).

Pro tohle stanovisko existují dvě hypotézy – hypotéza kompenzace a přelévání. První, **hypotéza kompenzace** předpokládá, že rodiče budou interagovat s dítětem o to více, pokud budu v manželství nespokojeni (Engfer, 1988). Hypotéza říká, že člověk nespokojený v jedné doméně (manželství) se bude více angažovat v jiné (rodičovství). Druhá, **hypotéza přelévání** má oproti hypotéze kompenzace velkou empirickou podporu (Erel a Burman, 1995; Krishnakumar a Buehler, 2000). Jejím těžištěm je předpoklad, že rodiče, kteří jsou v manželství spokojení, také vřele a citlivěji reagují, pečují o své děti. Naopak rodiče nespokojení v manželství, jsou vlivem konfliktů podrážděnější, vyčerpanější, takže nemohou být natolik pozorní a vřelí ke svým dětem (Easterbrooks, Cummings, & Emde, 1994; Engfer, 1988). V souladu s tím také Holland a McElwain (2013) ve svém výzkumu dochází k závěru, že kvalita manželství pozitivně ovlivňuje rodiče při interakci s dětmi. Je však důležité zmínit, že dopady nespokojeného, konfliktního manželství nemusejí být pro oba rodiče stejné. Tak například zatímco otcové mohou negativitu z manželství přelévat do interakce s dítětem, (Cummings, Merrilees, & George, 2010; Stover et al., 2016) u matek tato tendence prokázána nebyla. Autoři se domnívají, že matky v reakci na manželské konflikty reagují odlišně – využívají různé strategie pro zvládání situace (např. obrátí se na své přátele, kteří jim poskytnou podporu či aktivně iniciují řešení problému), čímž zabrání přelévání konfliktu do interakce s dítětem (Stover et al., 2016).

Práce a rodičovství

Rodičovství, obzvlášť péče o malé děti představuje energeticky náročnou roli. Adaptace na roli rodiče může být mnohdy stresující, navíc při slaďování rodičovské role s rolí pracovní může složitá souhra rolí vyústit v častější konflikty v rodině (Jacobs & Gerson, 2004; Gröpel, 2006). Avšak podle autorů Youngblut, Singer, Madigan, Swegart, & Rodgers (1998) zaměstnané matky svým dětem poskytují podnětnější prostředí.

Na negativní dopady dvojí role upozorňuje Schwartz (1983). Tvrdí, že zaměstnanost matky v období kojeneckého věku dítěte má negativní dopad na jejich interakci. Podle autora se děti matkám více vyhýbají z důvodu časové odluky. Práce může ovlivňovat výchovu dětí, a to prostřednictvím jejich účinků na matčiny názory na svět, příležitosti a omezení. Rodiče vyvažující více rolí mohou zažívat více stresujících událostí, pracovní zátěž a časové nároky práce mohou snáze narušit jejich rodičovské povinnosti (Crouter, Bumpus, Maguire, & McHale, 1999). Tuto skutečnost potvrzuje i Stuckey, McGhee, & Bell (1982). Z výsledku jejich výzkumu vyplývá, že zaměstnané matky o děti méně pečují a věnují jim menší pozornost. Přestože některé výzkumy informují o negativních dopadech zaměstnanosti matek (Schwartz, 1983; Stuckey, McGhee, & Bell, 1982), novější výzkumy přinášejí pozitivní výsledky.

Pozitivní dopady kombinace dvojí role zmiňuje Bianchi (2000). Podle něj jsou matky schopny optimální adaptace nalézt rovnováhu mezi rodičovskou péčí a prací. Přestože mohou mít méně volného času sami na sebe, čas, který mají tráví výhradně s dětmi. Stejně tak autoři Ahnert, Rickert & Lamb (2000) dospěli k závěru, že zaměstnané matky si čas s batolaty více užívají, častěji s dětmi komunikují a věnují pozornost jejich emocionálním potřebám. Navíc v rodinách, kde matka zaujímá také roli zaměstnance může dle odborníků snáze docházet k větší pomoci v domácnosti či péče o dítě ze strany otců (Kahn a Cuthbertson, 1998; Coltrane,1996). Zmíněné se může pozitivně promítnout do psychické pohody matky i vývoje dítěte (Gottfried, Gottfried, & Bathhurst, 2002; Harrison & Ungerer, 2002).

Výzkumy jasně ukazují, že zaměstnanost matky nemusí bránit schopnostem matky poskytnout dítěti adekvátní péči. Nejde jen o samotnou pracovní aktivitu, ale také o míru spokojenosti s prací. Literatura hovoří o tom, že matky spokojené s prací dětem projevují více náklonosti a zažívají méně výchovných problémů (Hoffman, 1963; Yarrow, Scott, De Leeuw, & Heinig,1962). Kassamali & Rattani (2014) poukazují na to, že zaměstnání matky samo o sobě nemusí mít na vztah s dítětem významný vliv. Na rodičovství působí souhra

více faktorů např. těžká životní situace, sociální izolace, nedostatek finančních zdrojů, aj., které matce zaměstnanost znesnadňují skloubit (Harrison & Ungerer, 2002).

2.1.3. Charakteristiky rodiče

Ze všech 3 subsystémů (dítě, sociální kontext, rodič), které Belsky (1984) do svého modelu zahrnuje, předpokládá, že vlastnosti rodičů jsou nejdůležitějšími determinanty rodičovství, a to z toho důvodu, že jednak přímo ovlivňují rodičovskou péči (skrze emoční reakce), a jednak svou osobností ovlivňují prostředí, ve kterém interakce mezi dítětem a rodičem probíhá. Podle některých autorů totiž dopady četných životních událostí, závisí spíše na afektivních reakcích rodiče, nežli na samotných životních situacích (Pianta et al., 1989; Sarason, Shearin, Pierce, & Sarason, 1987 in Morse, 2010). Belsky (1984) zmiňuje několik charakteristik rodiče a sice: vývojovou historii, psychopatologii a osobnost rodiče.

Vývojová historie rodiče

Rodiče, kteří mají pozitivní vztah ke svému primárnímu pečovateli, mají více adaptivních osobnostních rysů (např. vyšší sebeúctu a nižší hostilitu), méně úzkosti a uspokojivější mezilidské vztahy v dospělosti (Belsky, Hertzog, & Rovine, 1986). Výzkumy, které zkoumají vývojovou historii jedince, většinou pochází ze studií, které se zabývají mezigeneračním přenosem rodičovství. Výzkumy mezigeneračního přenosu vycházejí z myšlenky, že lidé vychovávají děti podobným způsobem, jakým byli jako děti vychováváni (Serbin & Karp, 2003). Mnohé výsledky studií přenos mezigeneračního rodičovství potvrzují (Capaldi, Pears, Patterson, & Owen, 2003, Conger et al., 2003). Například Belsky, Jaffee, Sligo, Woodward, & Silva (2005) zjistili, že matky sledované od útlého dětství (od 3 let) v dospělosti opakovaly stejné výchovné postupy a vytvářely podobné rodinné klima, jaké sami během dětství zažívaly. Belsky (1984) ve snaze vysvětlit proč k tomuto mezigeneračnímu přenosu dochází, píše o vývojové historii jako o činiteli podílející se na utváření osobnostních charakteristik, psychické pohody jedince. Přestože se může zdát, že rodičovská péče, kterou jedinec během svého dětství zažije, bude stejným způsobem ovlivňovat podobu jeho rodičovství, ve skutečnosti mnoho matek neopakuje stejné způsoby výchovy. Právě naopak, někteří rodiče se svými dětmi zacházejí odlišným způsobem, tak aby neopakovali stejné chyby, kterých se podle nich dopustili jejich rodiče (Taraban, Shaw, 2018).

Psychopatologie rodiče

Psychopatologie často ovlivňuje vnímání, poznávání a chování člověka (Bergner, 1997), což může přispět k zanedbávání sociálně-emočních potřeb dětí (Goodman & Gotlib,1999). Například některé výzkumy ukazují, že subklinická populace matek (s diagnózami či symptomy patologie) vůči svým dětem projevuje méně vřelosti, tráví s nimi méně času a poskytuje jim též méně struktury (Bailey, Hill, Oesterle, & Hawkins, 2009; Brook, Brook, Ning, Whiteman, & Finch, 2006; Champion et al., 2009; Gerdes et al., 2007; Harmer, Sanderson, & Mertin, 1999; Stoneman, Brody, & Burke, 1989).

Rodiče s poruchami osobnosti, neschopni ovládat impulzy a oddálit uspokojení vlastních potřeb nemusejí být schopni tolerovat nelibé pocity zlosti, úzkosti dětí a vůbec dětem poskytnout adekvátní empatickou reakci (Adshead, Falkov, & Göpfert, 2004). Zdá se, že míru empatického porozumění ovlivňuje též mateřská depresivita (Coyne, Low, Miller, Seifer, & Dickstein, 2007). Depresivní, úzkostné symptomy matky mohou ovlivnit kvalitu mateřského vztahu (Condon & Corkindale, 1997; Goecke et al., 2012; Lindgren, 2001; McFarland et al., 2011). Například Coyne et al. (2007) zjistili, že depresivní matky (N = 128) si svých 2,5letých batolat méně všímaly a negativněji reagovaly na jejich potřeby. Negativní myšlenky a přemítání, nepříznivě ovlivňuje rodičovskou péči zejména tím, že vytváří omezený mentální prostor, který by měl být ideálně vymezen pro vnímání potřeb dětí (Lovejoy, Graczyk, O'Hare, & Neuman, 2000).

Ačkoliv je psychopatologie a osobnost matky zkoumána samostatně nejedná se o dva nezávislé konstrukty, ale prvky jednoho spojitého spektra (McCabe, 2014). Výzkum totiž ukazuje, že kontinuum psychopatologie se rozšiřuje do osobnostních psychologických charakteristik (Krueger, Markon, Patrick, Benning, & Kramer, 2007). Tradiční vymezení psychopatologie jako dichotomického konstruktu (např. stanovená diagnóza vs. žádná diagnóza) se tak jeví jako méně spolehlivý způsob zjišťování psychopatologie (Markon et al., 2011).

Osobnost rodiče

Osobnost je s rodičovstvím úzce propojena. Protože osobnost jedince ovlivňuje jeho chování, myšlení a cítění, lze předpokládat, že osobnost může souviset také se způsobem, jakým bude rodič s dítětem komunikovat (Belsky & Jaffee, 2006). Studium osobnostních charakteristik rodiče přispívá k porozumění, předvídání či změně rodičovských postupů stejně jako k pochopení proměnných ovlivňujících vývoj dítěte (Bornstein, Hahn, & Haynes,

2011). Někteří autoři předpokládají, že určité osobnostní rysy rodiče mohou iniciovat agresivní chování k vlastnímu dítěti a dítě může následně tohle chování napodobovat (Bandura et al., 1961; Campbell et al., 2000). Vzhledem k tématu diplomové práce věnujeme konstruktu osobnost více pozornosti v následující kapitole.

3. Osobnost

Osobnost každého z nás je unikátní, stěží nalezneme dva jedince se shodnou osobností. Na druhou stranu je ale každý člověk v některých vlastnostech podobný jiným lidem. Individuální a jedinečná osobitost jedince je důsledkem jeho genetické výbavy i odlišných zkušeností zprostředkované vývojem v rozdílných prostředích (Pavlovský, 2012). Osobnost lze chápat jako *„dynamický zdroj chování, identity a jedinečnosti každé osoby. Výraz chování zahrnuje procesy myšlení, emoce, rozhodování, tělesné činnosti, sociální interakce atd. "* (Drapela, 2011 s. 14).

Velmi podrobnou definici osobnosti uvádí Eyseneck, když píše, že *„osobnost je suma aktuálních nebo potencionálních vzorců chování organismu determinovaných dědičností a prostředím, vznikajících a vyvíjejících se prostřednictvím funkcionální interakce čtyř hlavních sektorů, v nichž jsou tyto behaviorální vzorce organizovány: kognitivní sektor (inteligence), konativní sektor (charakter), efektivní sektor (temperament) a somatický sektor (konstituce) "* (1960, in Smékal 2012, str. 32).

Na osobnost můžeme nahlížet také jako *na „soubor psychologických rysů a mechanismů uvnitř jedince, které jsou relativně trvalé a ovlivňují interakce s intrapsychickým, fyzickým a sociálním prostředím a adaptace na ně"* (Larsen & Buss, 2017, str. 4).

Přestože v rámci definic osobnosti nepanuje jednotná shoda, většina z nich dle Cakirpaloglu (2012, str. 16) zdůrazňuje, že *„osobnost představuje souhrn, souvislostí či propojení charakteru, temperamentu, schopností a také konstitučních vlastností člověka. "*

Stejně jako k definici osobnosti přistupují odborníci odlišně, tak i v rámci zkoumání osobnosti existuje několik perspektiv, jak osobnost jedince chápat či měřit (Belsky & Barends, 2002). Mnoho autorů se však již od 90. let 20. století shoduje názoru, že osobnost člověka, lze nejlépe popsat v rámci několika vlastností zahrnutých v pětifaktorovém modelu osobnosti (Hřebíčková, 2011). Model pěti faktorů osobnosti lze zaslouženě považovat za významný a komplexní rámec pro vymezení osobnosti (Belsky & Barends, 2002).

3.1. Pětifaktorový model osobnost

Odborníci dlouho neměli jasno v tom, kolik nebo jaké vlastnosti jedince přesně a výstižně charakterizují jeho osobnost (Hřebíčková & Jelínek, 2019). Galton jako první

shromáždil přibližně tisíc slov, které vyjadřovali rozmanité vlastnosti osobnosti (1884, in Blatný, 2010). Cattel se ve 40. letech snažil identifikovat nejvýznamnější charakteristiky osobnosti reprezentované v jazyce (1943 in Blatný, 2010). Jeho výzkumné snažení vyústilo k vytvoření šestnáctifaktorového osobnostního dotazníku -16 PF (Hřebíčková, 2011).

Pětifaktorový model osobnosti vychází z rysového přístupu, který předpokládá, že osobnost jedinců je poznatelná, variabilní, racionální a proaktivní. Poznatelná znamená, že osobnost může být předmětem vědeckého bádání. Racionalita spočívá v přesvědčení, že lidé jsou schopni poznat druhé i sebe. Podstatou variability je, že lidé jsou z psychologického hlediska velmi odlišní. Proaktivita lidské osobnosti informuje o tom, že člověk není jen pasivní oběť životních okolností, naopak každý jedinec může do svého života aktivně zasahovat (Hřebíčková, 2011). Zakladatelem rysového přístupu je Gordon Allport. Ten předpokládal, že rysy osobnosti jsou základem konzistentních vzorců chování (Blatný, 2010). Osobnostní rysy lze představit jako základní tendence člověka, které v interakci s prostředím vytváří konkrétní charakteristické dovednosti, přesvědčení, postoje či mezilidské vztahy (Costa & McCrae, 1994).

Pětifaktorový model poprvé představili psychologové Ernest Tupes a Raymond Christal v roce 1961. Výsledky jejich výzkumu však byly dlouhou dobu bez povšimnutí. Další, kdo se snažil definovat pět faktorů osobnosti byl Warren Norman nebo Lewis Goldberg (Hřebíčková, 2011). Goldberg dospěl k názoru, že většina kultur užívá shodné názvy pro konkrétní charakteristiky jedinců. V polovině 80. let McCrae a Costa zkoumali osobnost v mnoha různých zemí světa a faktorovou analýzou získali také pět nejobecnějších osobnostních dimenzí: extraverze, neuroticismus, otevřenost, svědomitost a přívětivost (Cakirpaloglu, 2012). Poté začali pracovat na výzkumu metod, které by těchto pět osobnostních vlastností dokázaly spolehlivě změřit. Vytvořené metody byly nazvány NEO inventáře a staly se nejvýznamnějšími, ale také nejpoužívanějšími psychodiagnostickými metodami pro zkoumání pěti osobnostních faktorů (Hřebíčková, Jelínek, 2019). Jednotlivé osobnostní faktory zde krátce popíšeme:

Neuroticismus vyjadřuje míru přizpůsobení nebo emocionální nestabilitu (Svoboda, Humpolíček & Šnorek, 2013). Emoční instabilitu lze chápat jako obtížnou adaptaci na problémy každodenního života (Hřebíčková, 2011). Jedinci vysoko skórující v neuroticismu jsou často plni obav, nejistí, napjatí, nervózní a mají omezenou schopnost zvládat stresové situace (Svoboda, Humpolíček, Šnorek, 2013; Hřebíčková, 2011). Naopak osoby s nízkým neuroticismem lze popsat jako klidné, vyrovnané, stabilní a uvolněné (Hřebíčková, 2011).

Extraverze ovlivňuje míru aktivace, potřebu stimulace, ale též kvantitu a kvalitu mezilidských interakcí (Svoboda, Humpolíček, Šnorek, 2013). Lidé s vysokou mírou extraverze jsou orientovaní na lidi, povídaví, mají rádi stimulující prostředí a vzrušení. Osoby s nízkou mírou extraverze nemusejí být nepřátelští, nešťastní či nejistí, ale jsou spíše zdrženliví, často nezávislí, samostatní a mnohdy orientování na úkoly (Svoboda, Humpolíček, Šnorek, 2013; Hřebíčková, 2011).

Otevřenost vůči zkušenosti postihuje míru zvídavosti, toleranci k neznámému a jeho objevování. Vyjadřuje také vnímavost k estetickým podnětům nebo citlivost k vnitřním pocitům (Svoboda, Humpolíček, Šnorek, 2013; Hřebíčková, 2011). Jedinci dosahující vysokého skóru v této škále často zkoušejí nové způsoby jednání, dávají přednost změně (Hřebíčková, 2011). Mají všestranné zájmy, bohatou fantazii a jsou vnímaví k prožitkům negativních i pozitivních emocí. Naopak lidé dosahující nízkého skóru v otevřenosti jsou konvenční, zastávající konzervativní postoje. Upřednostňují známé a již osvědčené postupy (Svoboda, Humpolíček, Šnorek, 2013; Hřebíčková, 2011). Také jejich emoční prožívání může být utlumeno a jejich emoční reakce nejsou příliš intenzivní. Přestože také mají své zájmy, nevěnují se jim tak intenzivně jako lidé, kteří dosahují vysokého skóru v otevřenosti (Hřebíčková, 2011).

Přívětivost informuje o kvalitě mezilidské orientace na kontinuu od soucítění po nepřátelskost v myšlenkách, pocitech a činech (Svoboda, Humpolíček, Šnorek, 2013). Osoby dosahující vysokého skóru v přívětivosti jsou altruističtí, mají velké pochopení pro druhé, projevují ostatním vlídnost, laskavost a přízeň. Jejich ochota pomáhat druhým vychází z přesvědčení, že ostatní budou zase pomáhat jim (Hřebíčková, 2011). Naopak lidé s nízkým skórem mají tendence záměry druhých znevažovat, s druhými raději soutěží, než spolupracují a často jsou vůči druhým nedůvěřiví. Mimo to jsou přesvědčeni, že jiní lidé jsou nepoctiví či nebezpeční. Jejich chování je často hrubé, cynické až bezcitné (Svoboda, Humpolíček, Šnorek, 2013; Hřebíčková, 2011).

Svědomitost odráží individuální odlišnost při organizaci, motivaci a vytrvalosti na cíl zaměřeného chování (Svoboda, Humpolíček, Šnorek, 2013). Osoby dosahující vysokého skóre na této škále jsou pilní, vytrvalí, pracovití a disciplinovaní. Jejich pořádkumilovnost, puntičkářství či workoholismus může představovat i překročení únosné míry svědomitosti (Svoboda, Humpolíček, Šnorek, 2013; Hřebíčková, 2011). Nedbalost, lhostejnost či bezcílnost jsou typické spíše pro osoby dosahující nízkého skóre svědomitosti. Tito jedinci mohou také naplňovat své cíle, avšak s malým zaujetím (Hřebíčková, 2011).

3.2. Osobnost jako zdroj rodičovství

Pervin, Cervone a John (2005) se domnívají, že rodiče ovlivňují chování svých dětí několika způsoby: Zaprvé, vlastním chováním vědomě vštěpují dětem konkrétní jednání; zadruhé, mohou fungovat jako vzor; zatřetí vědomě či nevědomě mohou chování dětí ovlivňovat i nepřímými způsoby. Dle Belskyho (1984; 2006) je chování rodiče částečně ovlivněno osobnostními vlastnostmi.

Přesvědčení, že osobnost rodiče má na rodičovství určitý vliv, můžeme vnímat od doby působení Sigmunda Freuda (1966, in Cohler & Paul, 2002). Někteří psychologové také podporují názor, že rodičovství je odrazem stabilních osobnostních rysů (Belsky, 1984; Clark, Kochanska, & Ready, 2000; Kochanska, Clark, & Goldman, 1997). Zdá se, že osobnostní rysy rodičů mohou mít vliv také na utvářející se osobnost jejich dětí. Pokud má rodič pozitivní osobnostní rysy (např. emoční stabilita či přívětivost) je velmi pravděpodobné, že stejné pozitivní aspekty osobnosti nalezneme také u jeho dítěte (Papalia, Olds, & Feldman, 2002).

3.2.1. Neuroticismus

Výsledky některých studií dokládají, že vyšší úroveň neurotismu matek souvisí s nižší snahou zapojení se do péče o dítě, vnímavostí a citlivostí, ale také větší podrážděností, kritiky či projevů nepřátelství a prosazováním moci vůči dítěti (Bögels & van Melick, 2004; Clark et al., 2000; Kashdan, Jacob, Pelham, Lang, Hoza, Blumenthal, & Gnagy, 2004; Kochanska,Aksan, & Nichols, 2003; Kochanska et al., 1997; Losoya, Callor, Rowe, & Goldsmith, 1997; Metsäpelto & Pulkkinen, 2003; Woodruff-Borden, Morrow, Bourland, & Cambron, 2002). Neurotičtější matky se mohou cítit méně spokojené a kompetentnější ve svém rodičovství (Bornstein, Hahn, & Haynes, 2011). Pocit, kdy se rodič cítí neschopně může být přímým důsledkem neurotického rysu – emočně nestabilní rodiče se totiž často soustředí na sebe, což jim zabraňuje vnímat potřeby svého dítěte (Bahrami, Dolatshahi, Pourshahbaz, & Mohammadkhani, 2018).

3.2.2. Extraverze

Autoři Mangelsdorf, Gunnar, Kestenbaum, Lang & Andreas (1990), Belsky a kol. (1995) píší, že extravertnější matky jsou vůči svým dětem citlivější či své děti více kognitivně stimulují. Uvedené je v souladu s dalšími výzkumy, které naznačily, že

extravertnější rodiče poskytují dětem kompetentnější péči (Belsky, et al. 1995; Kendler, Sham, & MacLean, 1997). Bylo také dokázáno, že extravertnější matky s dětmi jednají laskavěji (Belsky & Barends, 2002). Taraban a Shaw (2018) předpokládají, že extravertnější matky mohou k dítěti přistupovat citlivěji proto, že interakce s dítětem pro ně představuje potěšení ze zapojení do sociálního světa. Na druhou stranu někteří výzkumníci se domnívají, že omezená slovní zásoba, malých dětí nemusí rodičům stačit k tomu, aby byla naplněna jejich potřeba sociálního kontaktu (Smith et al., 2007), což se může odrazit v tendenci rodičů prosazovat moc nad svými dětmi (Clark, el al., 2000). Též Smithův (2010) výzkum matek (N= 140) a batolat (30-36 měsíců) ukázal, že větší extraverze pozitivně souvisela s větší mateřskou kontrolou.

3.2.3. Přívětivost

Pozitivnější emoční reakce stejně jako citlivější manipulaci s dítětem jsou doménou matek s vysokou mírou přívětivosti (Smith, Calkins, Keane, Anastopoulos, & Shelton, 2004). Vztah mezi přívětivostí a kvalitní rodičovskou péčí potvrzuje také metaanalýza Prinzie a kol. (2009). Výsledky metaanalýzy ukazují, že přívětivější rodiče své děti více podporují v samostatnosti a snahu dítěte prosadit vlastní autonomii vnímají pozitivně nežli jako útok na jejich rodičovskou autoritu. Uvedené je v souladu se zjištěním odborníků Bugental & Shennum (1984), kteří tvrdí, že méně přívětiví rodiče častěji svým dětem připisují negativní úmysly, když zlobí. Zdá se, že velmi přívětiví rodiče jednají s dětmi takovým způsobem, aby minimalizovali případné konfliktní situace (Prinzie et, al. 2009).

Navíc přívětivost matky může zejména malému dítěti dodávat pocit, že je milováno, respektováno čímž zvyšuje i jeho motivaci rodiči vyhovět, a to prostřednictvím identifikace s ním (Grusec et al., 2000). Přívětivost může pro matku fungovat jako určitý ochranný faktor před úzkostí, frustrací (McCabe, 2014), zejména v případě, když je matka vystavena stresující situaci jako je např. interakce s emočně dysregulovaným dítětem (Coplan, Reichel, & Rowan, 2009).

3.2.4. Otevřenost vůči zkušenosti

Rodiče s vysokou mírou otevřenosti mají dle autorů Peterson, Smirles, & Wentworth (1997) širší škálu emocionálních zkušeností, pečlivěji hodnotí vlastní počínání ve výchově dětí, dokáží kriticky zhodnotit vlastní jednání, což se projevuje nejen velkou vnímavostí stran potřeb dítěte, ale též vede k většímu uznání jeho potřeb. Lidé otevřenější vůči

zkušenosti reagují empatičtěji na chování členů rodiny ale i jiných jedinců, a to dokonce i v konfliktních či stresujících situacích (O'Brien, & DeLongis, 1996). Přestože může být otevřenost matek přínosem pro citlivou péči o jejich děti, badatelé Smith a kol. (2007) předpokládají, že se titíž intelektuálně zvídaví rodiče mohou více orientovat na hledání nových lidí zážitků či zkušeností, a upřednostňovat je před stále opakujícími se úkoly vyplývající z mateřské péče o dítě. Zatímco některé výzkumy nenalezly žádný vztah mezi otevřeností a pozitivním rodičovstvím (McCabe, 2014), jiné souvislost mezi otevřeností a pozitivním rodičovstvím potvrdili (Prinzie, Stams, Deković, Reijntjes, & Belsky, 2009; Bornstein, Hahn, & Haynes, 2011).

3.2.5. Svědomitost

Svědomití rodiče jsou podporující, vnímaví, citliví a pozorní. Na druhou stranu ale nemusejí být moc asertivní (Clark et al., 2000; Kochanska, Friesenborg, Lange, & Martel, 2004; Losoya et al., 1997; Smith et al., 2007). Velmi svědomité matky dokáží optimálně reagovat na potřeby svých dětí (Clark et al., 2000). Avšak na druhou stranu mohou, vůči dítěti zaujímat příliš omezující kontrolu (Olsen, Martin, & Halverson, 1999). Svědomitá matka orientována na pořádek a organizaci se může ocitnout v konfliktní situaci, když energetické a zvídavé batole rozhazuje to, co ona před chvílí uklidila (Taraban, Shaw, 2018). Také autoři Belsky a Barends (2002) tvrdí, že velmi svědomití rodiče mohou na své děti klást velmi mnoho požadavků. Zatímco uvedené výzkumy poskytují nekonzistentní závěry, metaanalýza Prinzie a kol. (2009) potvrzuje, že svědomitost s vřelým rodičovstvím opravdu souvisí. Pokud jde ale o míru tohoto rysu, lze předpokládat, že extrémní míra svědomitosti rodiče může péči o dítě ovlivňovat nepříznivě (Belsky & Barends, 2002; Smith et al., 2007).

Z uvedeného je patrné, že každý ze zmíněných osobnostních rysů může určitým způsobem ovlivňovat chování rodiče. Rodič může být vůči svému dítěti laskavý a milující, ale také agresivní, nepřátelský či příliš kontrolující, omezující jeho autonomii. Někteří rodiče si nejsou vědomi potřeb dětí – např. jejich potřeby svobody a nezávislosti. Jakékoliv formy chování rodiče mohou mít dopad na rozvoj osobnosti dítěte (Pervin, Cervone, & John, 2005). Jak je z přehledu literatury zřejmé vnímaví, podporující rodiče jsou zejména rodiče s nízkým neuroticismem, vysokou extraverzí, přívětivostí, otevřeností a svědomitostí (Belsky & Barends, 2002). Také McCabe (2014) míní, že rodiče s nízkým neuroticismem a

vyšší úrovní extraverze, příjemnosti a svědomitosti dokáží lepé zvládnout nároky vyplívající z rodičovské role.

4. Rodinné prostředí:

Domov, který rodina vytváří, hlavně jeho stabilita a skrytost před zrakem „veřejnosti“ jsou výhradními faktory, skrze něž se odehrává výchova dětí a budování vztahů mezi členy každé domácnosti (Matoušek, 2003). Domov s vřelými mezilidskými vztahy, poskytuje základní prostředí pro optimální vývoj osobnosti a přispívá k pocitům bezpečí a sounáležitosti (Sharma & Sahni, 2013). Je pravděpodobné, že konkrétní podoba vztahů vyskytující se v rodinném společenství, bude ovlivňovat budoucí rodinné prostředí dítěte za 20-30 let (Matějček, 2017). Obecně lze říci, že jakékoli prostředí je vymezeno prostorem, který obsahuje systém podnětů. Tento systém podnětů spoluvytváří strukturu, která obklopuje jedince a vyvolává jeho psychické reakce (Wroczynski, 1968 in Kraus, 2008).

Rodinné prostředí můžeme chápat jako prostředí tvořené osobami, které jsou spjaty manželstvím či pokrevním příbuzenstvím. Rodinné prostředí však mohou tvořit i osoby bez instituce manželství (Škrabánková, 2004). Konkrétní podoba rodinného prostředí je definována členy, kteří jej tvoří. Atributy rodinného prostředí si lze představit jako průměr jednotlivých atributů jeho členů (Saucier, Wilson, Warka, 2007). Osoby náchylné ke konfliktům (přímo či nepřímo) mohou přispívat ke konfliktnímu prostředí a naopak.

Rodinné zázemí má zásadní vliv na utváření základních psychických, tělesných a sociálních charakteristik vývoje (Škrabánková, 2004). Dle Čápa a Mareše (2001) ovlivňuje jak kognitivní a emoční vývoj, tak návyky, předsudky či postoje. Jaké schopnosti či dovednosti jsou ceněny nebo naopak považovány za zbytečné určuje právě rodinné prostředí. Odráží totiž hodnotový systém dospělých členů. Kompetence považované za důležité mohou být rozvíjeny verbálními proklamacemi, ale zejména také chováním rodičů, které dítě často napodobuje (Vágnerová, 2012). V tomto kontextu pak můžeme rodinné prostředí považovat za mimořádně účinný výchovný nástroj (Matějček, 2017).

Výzkumy naznačují, že rodinné prostředí jakožto důležitý environmentální faktor ovlivňuje rozvoj sebeúcty během prvních let života dítěte (Harter, 2012; Thompson, 2008). Kvalita rodinného prostředí také determinuje duševní zdraví, zejména u dětí (Leach, Dinh, Cooklin, Nicholson, & Strazdins, 2020). Nepříznivá atmosféra může negativně ovlivnit zdraví a psychickou pohodu dítěte (Cohen et al., 2006). Výzkum autorů Sato a kol. (2019) nejen, že potvrdil vztah mezi konfliktním rodinným prostředím a emočními problémy 6letých dětí, ale také naznačil, že nízká kvalita rodinného klimatu může ovlivnit vývoj

dětského mozku, zejména oblast orbitofrontální kůry, která se podílí na integraci naší osobnosti či ovlivňuje chuť k jídlu (Kulišťák, 2011).

Jak je z výše uvedeného patrné, rodinné prostředí není samostatná jednotka, ale zahrnuje mnoho faktorů. Pro přiblížení rodinného prostředí v jeho komplexnosti zde uvedeme vymezení podle Střelce (1998). Ten představuje rodinné prostředí skrze podmínky, které jej tvoří. Střelec (1998) rozlišuje demograficko-psychologické, materiálně-ekonomické a kulturně-pedagogické podmínky.

Demograficko-psychologické podmínky:

Demografické podmínky zahrnují strukturu rodiny (věk rodičů, počet dětí v rodině, úplnost rodiny) a působení mateřského, otcovského, sourozeneckého, prarodičovského aspektu (Střelec, 1998).

Psychologické aspekty rodinného prostředí těžko nahraditelné mimo rodinu tvoří rodinná atmosféra, která by měla být stabilní. Tuto stabilitu zajišťuje přirozená struktura rodiny, harmonické, pevné vztahy mezi členy rodiny (Střelec, 1998). Jsou to právě psychologické podmínky, které napomáhají utvářet důležité mravní, povahové i volní vlastnosti dětí (Střelec, Marádová, Marhounová, Řehulka, 1992).

Pokud se zkoumá rodinné prostředí, děje se tak studiem psychologických dimenzí, které souvisejí s vnímáním vztahů v rodině. Obvykle se jedná o dimenze jako je soudržnost, konflikty, kontrola, podpora apod. (Teodoro, Allgayer, & Land, 2009; Björnberg & Nicholson, 2007).

Struktura rodiny je poměrně vlivný faktor. Zdá se, že děti, které žijí se svými biologickými rodiči, jsou spokojenější než děti, které vyrůstají v rodinách s nevlastními rodiči či v rodině neúplné. (Thomson & McLanahan, 2012). Složitost rodinné struktury často souvisí s menší spoluprací mezi rodiči, nižší angažovaností otce a častějším výskytem problémového chování dětí (Tach 2011 in Thomson, McLanahan, 2012). Absence otce může nepřímo ovlivňovat i roli matky. Nároky na rodičovství, péči, podporu dětí, ale i ekonomické problémy ležící na jejich ramenou (Lamb, 2010). Rovněž přítomnost sourozence v rodině není zanedbatelná, naopak pro osobnostní vývoj obzvlášť důležitá. Sourozenci jsou zdrojem zkušeností, zejména těch sociálních (Vágnerová, 2012). Skrze soužití se sourozencem se dítě učí lépe vnímat potřeby a pocity druhých lidí, ale hlavně oproti běžné vrstevnické skupině je nuceno vyjednávat, hledat při konfliktech kompromis (Matějček, 1992). Dle Matějčka (2017) jsou sourozenci (hned po rodičích) těmi nejdůležitějšími vychovateli. Je-li ale počet dětí v rodině větší než 4, je taková početná skupina sourozenců obtížně zvládnutelná a na

děti tím spíš nemusí být dostatek času (Koukolík, Drtinová, 2006). Velikost rodiny jako významný faktor rodinného prostředí potvrzuje též studie badatelů Edith, Stephen, & Adefisayo (2020), kteří poukazují na vztah mezi velikostí rodiny a pocitem spokojenosti. Členové středně velké rodiny (1–4 děti) hodnotí svůj život jako spokojenější, ve srovnání s většími rodinami, kde žije 5 a více dětí.

Prarodiče doplňují rodičovské působení – představují jinou kvalitu stimulace – mají méně zájmů, a proto se dítěti mohou ochotně věnovat. Podporují také jiné dovednosti a vlastnosti dětí než rodiče. Mimo to, jako příslušníci jiné generace, kladou větší důraz na odlišné hodnoty a normy (Vágnerová, 2012). Jako „podpůrná generace" pomáhají rodičům s vlastním rodičovstvím a péčí o děti, což může výrazně snížit rodičovský stres zejména matek s dětmi kojeneckého věku (Greenfield, 2011). Prarodiče získávají společenský kontakt, nejsou tak izolovaní a v rámci kooperativních rodinných vztahů dochází k podpoře rodinného prostředí (Ali, Malik 2015).

Materiálně – ekonomické podmínky

- Zaměstnanost rodičů z hlediska profesní pozice.
- Individuální spotřeba rodiny a z toho plynoucí způsob výchovy i pociťovaný životní standard.
- Technické, materiální prostředky ovlivňující vybavení domácnosti, zájmové aktivity dětí, rodičů.

Chudoba může vést k řadě stresujících situací, včetně emocionálního rozladění, manželských konfliktů nebo problémů ve vztahu rodiče a dítěte (Conger a Donnellan, 2007). V této souvislost lze zvažovat o tom, že kvůli nedostatku financí může docházet k omezenému přístupu k různým sociálním zdrojům. Např. Brody a kol (1999) zjistili, že matky v tíživé sociální situací pro své děti nestanovovaly nijak vysoké cíle v průběhu jejich vývoje, ani děti nezapojovaly do různých aktivit, které by mohly podpořit jejich kompetence. Na druhou stranu starší výzkum Brody a kol. (1994) prokázal, že pokud rodiče, přestože byli chudí, zůstali optimističtí, neměla ekonomická situace na jejich rodičovské působení významný vliv. Jak je patrné samotná ekonomická situace rodiny nemusí nutně představovat nejtíživější negativní faktor. Přestože některé rodiny nejsou finančně zabezpečeny i z těchto rodin mohou vyrůst zdravé a odolné děti (Šolcová, 2009).

Kulturně-pedagogické podmínky

- Hodnoty a vzdělání rodičů
- Využívání pedagogických prostředků v souladu se společenskými záměry, ovlivňující také postoje dětí k lidem, vzdělání, kultuře či politice

Vzdělání ovlivňuje socioekonomický status. A zdá se, že ten dokáže zásadně ovlivnit i rodinné prostředí. Poměrně nový výzkum ukázal, že vyšší socioekonomický status rodičů souvisel s menším chaosem v domácnosti. Také se ukázalo, že děti (2,5 let) vzdělanějších rodičů mají větší slovní zásobu i jazykové dovednosti (Lecheile, Spinrad, Xu, Lopez, & Eisenberg, 2020).

Rodina je podstatným a nenahraditelným prostředím, které ovlivňuje i postoje dětí k trávení volného času. Souvislostí mezi dosaženým vzděláním rodičů a způsobem jakým rodina tráví svůj volný čas se zabývaly Almasiova a Teplicancova (2019). Z výsledku jejich výzkumu vyplývá, že méně vzdělaní rodiče inklinují k pasivnímu trávení společného volného času s rodinou (sledování televize, hry na počítači) zatímco rodiče s vyšším vzděláním tráví čas aktivněji (výlety do přírody, setkávání s přáteli). Životní styl rodičů zásadně ovlivňuje i velmi malé děti bez ohledu na vzdělání rodičů. Wong a kol. (2020) prokázali souvislost mezi psychosociálními problémy 3letých dětí a častým užíváním digitálních technologií rodiči. Je přirozené, že děti velice často následují příklad rodičů a zdá se, že tyto kulturně – pedagogické vlivy nemalou mírou ovlivňují nejen rodinné prostředí.

4.1. Faktory rodinného prostředí:

Jak jsme již zmínili, pokud chceme zkoumat rodinné prostředí pravděpodobně se zaměříme na konkrétní psychologické dimenze. V následující části se některým podrobně věnujeme.

4.1.1. Soudržnost

Soudržnost rodiny můžeme chápat jako citové pouto, které členové rodiny cítí k sobě navzájem (Olson, Russell a Sprenkle, 1983). Lze si ji také představit jako *„síly, které drží vztah pohromadě“* (Sobotková, 2007, str. 38). Tento emoční vztah zahrnuje sdílené pocity loajality, věrnosti, oddanosti, solidarity či vzájemnosti (Hovey & King, 1996).

Soudržnost rodiny vlastně informuje o tom, jak rodinný systém balancuje na kontinuu mezi samostatností *(„separateness“)* jejich členů a potřebou být spolu (*„togetherness“*) (Sobotková, 2007). Dle Matthewse (1992) je rodinný život spojen s volbou mezi autonomií a nezávislostí – respektive reálnou volbou mezi individuálními potřebami či potřebami skupiny (rodiny).

Olson (2000) tvrdí, že soudržnost může existovat v rámci 4 úrovních a sice:

- Rozpojená (*„disengaged“)* - velmi nízká úroveň, extrémní oddělenost. V rodinách, které se vyznačují příliš nízkou soudržností převládá charakteristická staženost členů, kteří tráví čas vlastními záležitostmi (Olson, 2000). Členové se velmi málo zapojují do interakce s dalšími členy rodiny. Jejich vztahy jsou často extrémně citově odloučené. Pokud jedinec v této rodině potřebuje podporu či pomoc s řešením problému, je velmi nepravděpodobné, že by požádal někoho z rodiny (Uholyeva, 2015). V těchto rodinách sice mohou rodinní příslušníci zažívat velkou nezávislost, ale za cenu omezené připoutanosti – tj. závazku k jejich rodině (Olson, 2000).
- Oddělená *(„separated“)* - nízká úroveň. Pro tuto úroveň rodinné soudržnosti je typické, že členové domácnosti tráví čas individuálně, ale jsou také schopni rozhodovat se společně a v případě potřeby si poskytnout vzájemnou pomoc, podporu (Olson, 2000; Uholyeva, 2015).
- Propojená *(„connected“)* - střední úroveň. V rodinném společenství, kde převládá střední úroveň soudržnosti panují mezilidské vztahy projevující se emoční blízkostí, loajalitou a pospolitostí (Olson, 2000). Jedinci zde sice preferují společné trávení času před individuálními zájmy, nicméně mají jak sdílené, tak individuální záliby, přátele (Uholyeva, 2015).
- Propletená (*„enmeshed“)* - velmi vysoká úroveň. Zde jsou si jedinci extrémně emočně blízcí a příliš závislí jeden na druhém (Olson, 2000). Člen takové domácnosti pociťuje jen velmi málo soukromí, navíc se od něj očekává výrazná loajalita (Uholyeva, 2015). Veškerá energie jedinců se soustřeďuje na rodinu a v tomto důsledku pak prakticky neexistují (nebo jen ve velmi malé míře) lidé mimo rodinu - tj. přátelé, známí, kteří by s ní mohli sdílet zájmy, starosti apod. Velmi vysoká soudržnost může být riziková (Olson, 2000).

Olson (2000) předpokládá, že nízká a střední míra soudržnosti (tj. centrální úroveň – oddělená a propojená) přispívá k optimálnímu fungování rodiny. V domácnostech, kde panuje takto vyvážená míra soudržnosti, jsou členové schopni vyvážit dva extrémy, tj.

nezávislost a potřebu trávit čas společně (Olson, 2000). Rodina má jasné a flexibilní hranice, umožňující členům fungovat, aniž by ohrožovala emoční pohodu jakéhokoliv člena (Cox & Paley, 1997; Jacobvitz, Hazen, Curran, & Hitchens, 2004; Minuchin, 1974; Sturge – Apple, Davies a Cummings, 2010).

Naopak krajní – velmi nízká či velmi vysoká (rozpojená, propletená) úroveň negativně přispívá k problematickým vztahům v rodině (Olson, 2000). Velmi malá soudržnost souvisí s vyšším rizikem prožívaného stresu v rodině (Cohen a Willis, 1985). Barber a Buehler (1996) předpokládají, že velmi vysoká (propletená) úroveň soudržnosti zamezuje psychické, emoční autonomii a individuální iniciativě. Zejména v případě dětí může dojít k tomu, že jejich projevy autonomie nejsou rodiči vůbec akceptovány, a proto se děti stahují dovnitř. Manzi a kol. (2006) vidí obtíž v tom, když nejsou respektovány individuální hranice. V tomto důsledku totiž mohou mizet schopnosti jedince prožívat, vnímat a mít vlastní mínění. Uspokojení vlastních potřeb pak může být realizováno pouze uvnitř rodiny.

Přestože mnozí odborníci informují o negativních důsledcích vysoké soudržnosti, je na místě zmínit, že i vysoká míra soudržnosti může být pro rodinu zcela prospěšná. Zejména v případech, kdy rodina pečuje o velmi malé děti nebo zažívá-li náročnou stresující situaci (např: neočekávané úmrtí, hospitalizace člena domácnosti či jiná událost, kdy je člen rodiny destabilizován) (Olson, 2000). V této souvislosti Olson (2000) dodává, že extrémní úroveň soudržnosti přináší problémy, jen pokud trvá velmi dlouho.

Výsledky studií potvrzují, že optimální úroveň soudržnosti souvisí s častější pozitivní interakcí mezi rodiči a dětmi (Hovey & King, 1996; Pruitt, Willis, Timmons, & Ekas, 2016). Není tedy překvapivé že, soudržnost rodiny může být pomocným faktorem proti úzkostnému rodičovství. Rodiče žijící v soudržnějších rodinách pociťují menší úzkost a stres z rodičovských povinností, a to bez ohledu na věk dítěte (Moreira, Frontini, Bullinger, & Canavarro, 2014).

Coe a kol. (2018) ve svém výzkumu zjistili, že soudržnost domácnosti významně snižovala riziko výskytu agresivních projevů 4letých dětí (N=243). Navíc dle autorů má rodinná soudržnost potenciál snížit zranitelnost dětí vůči jiným stresujícím událostem v rodině (např. občasná hádka rodičů). Mimo jiné, soudržné vztahy mohou redukovat i výskyt rizikového chování, a to bez ohledu na socioekonomickou situaci rodiny (Goodrum, Smith, Hanson, Moreland, Saunders, & Kilpatrick, 2020).

4.1.2. Expresivita

Vnímání a porozumění emocím je důležitou dovedností pro rozvoj dítěte. Zejména v raném věku dítěte rodinné prostředí poskytuje většinu emocionálních příkladů (Ogren, Burling, & Johnson, 2018). Už kojenci v 5 měsících jsou citliví na změny emočních tónů hlasu (Walker-Andrews & Grolnick, 1983). V 6 měsících dokáží rozlišit obrazy různých emocí – veselé, rozzlobené či neutrální (LaBarbera, Izard, Vietze, & Parisi, 1976). Skrze emoční signály ostatních jsou už 2leté děti schopny přizpůsobit své chování vůči prostředí (Walle, Reschke, Camras, & Campos, 2017). Denham (1986) předpokládá, že do 3 let dokáže většina dětí identifikovat základní emoce. Expresivita rodiny může mít podstatný vliv na rozvoj schopností dětí vyjadřovat a porozumět emocím (Miller, Caul a Mirsky, 1967).

Rodinná expresivita souvisí s projevem jednotlivých členů rodiny a sice, jak vyjadřují emoce rodiče sobě navzájem nebo dětem, ale také to, jak své emoce vyjadřují děti vůči svým sourozencům či rodičům (Konrad, 2016; Morris et al., 2007). Expresivita rodiny se může lišit, a to s ohledem na frekvenci emočních projevů, valenci (pozitivní nebo negativní) a intenzitu. Negativní expresivita se týká vyjádření negativních emocí (např. vyjadřování nenávisti, hněvu či zklamání vůči členům rodiny) a naopak pozitivní expresivita je projevem odpuštění, náklonnosti či vděčnosti (Konrad, 2016).

Konrad (2016) předpokládá, že opakované negativní projevy expresivity jako je vztek, hostilita motivuje členy rodiny (dočasně) ukončit vztah. Pokud rodiče a děti navzájem vyjadřují pozitivní emoce (např. vděčnost, obdiv, pochvalu či přízeň) podporují a upevňují mezi sebou dobré vztahy (Leary & Springer, 2001). Věnovat čas a úsilí tomu, aby se v rodině podporovala právě pozitivní expresivita je důležité, a to zejména proto, že tam, kde převažují pozitivní emoce, také dominuje i účinnější spolupráce mezi rodiči a dětmi (Forgtach & DeGarmo, 1999).

Souvislost mezi negativní expresivitou v rodině a chováním rodičů zjišťovali Buehler & Gerard (2002). Jejich studie analyzovala zmíněnou expresivitu v rodině a péči, kterou rodiče dětem (2-5 let) věnovali. Výsledky ukazují, že rodiče, kteří si se svými dětmi často hrají, čtou a tráví s nimi více času, také zároveň neprojevují vůči sobě navzájem, ale i svým dětem negativní emoce. Navíc projevování pozitivních emocí je životně důležité pro efektivní rodičovskou péči (Dix, 1991). Zajímavé je především to, že vztah rodičovského působení a negativní expresivity nebyl nijak ovlivněn ekonomickou situací rodin (Buehler, Gerard, 2002).

Zatímco výzkumy pozitivní emoční expresivity dochází ke shodě (Leary, Springer, 2001; Konrad, 2016; Forgtach, DeGarmo, 1999). Zdroje literatury ohledně důsledků negativního vyjádření emocí v rodině se rozchází. Autoři Denham, Zoller, & Couchoud, (1994) tvrdí, že děti matek, které projevují negativní emoce, dokáží méně porozumět emocím. Ogren & Johnson (2021) však považují negativní expresivitu primárního pečovatele za přínosnou. I negativní emoce totiž mohou být užitečné, zejména v rámci poskytnutí konkrétních příkladů emočních projevů se děti (hlavně v batolecím období) mohou učit. Podobně Ogren a kol. (2018) soudí, že přítomnost dětí při různých projevech emocí v rodině, může dětem přinášet cenné informace o příčinách a důsledcích emocí.

Také intenzita projevovaných emocí je neméně důležitá. Dítě, žijící v rodině, která není ve svých emočních projevech moc otevřená, je ohroženo tím, že samo své emoce nebude umět vyjádřit, zato ale bude citlivější a schopnější tyto emoce rozpoznat u jiných lidí, (Konrad, 2016) protože bude spoléhat na nuance emocionálních podnětů pro identifikaci pocitů (Ogren, Burling, & Johnson, 2018). A naopak v rodině, kde se emoce příliš vyjadřují (rodiče jsou vysoce emocionálně expresivní), jsou intenzivní a jasné dítě nemusí vynaložit velkou snahu při jejich porozumění. Avšak dítě z dané rodiny sice dokáže velmi jasně vyjádřit, co cítí, ale není už tak zdatné v identifikaci emocí druhých lidí (Konrad, 2016).

Zdá se, že emocionálně impulzivní reakce matek mohou pomáhat malým dětem identifikovat události a emoce, které se vyskytují společně, čímž mohou podpořit rozvoj porozumění emocí (Eisenberg, Cumberland, & Spinrad, 1998). Ogren a Johnson (2021) tvrdí, že pro děti z hlediska vývoje emocí může být prospěšné mít impulzivnější primární pečovatele, kteří občas vyjádří i negativní emoce. Je však na místě zmínit, že impulzivita pečovatele by neměla přesahovat rozumnou míru.

Rovněž i jiné empirické studie ukazují, že emoční expresivita rodiny ovlivňuje sociální, emocionální rozvoj dětí (Darling & Steiberg, 1993; Eisenberg, Valiente, Morris., Fabes, Cumberland, Reiser, & Losoya, 2003) a internalizuje morální hodnoty (Hoffman, 1983).

4.1.3. Konfliktnost

Konflikt (rozpor či spor) můžeme chápat jako *„současné střetnutí protichůdných tendencí*“ (Hartl, Hartlová-Císařová, & Nepraš 2010, s. 261) Spor dle Křivohlavého (2002) vyjadřuje střetnutí snah dvou lidí, při kterém splnění požadavku jednoho buď zcela, nebo

jen do určité míry vylučuje uspokojení druhého. Každý z nás je jiný, každý má své osobní představy, přání, očekávání, záměry či snahy a ty mohou být (často jsou) odlišné od člověka k člověku. Konflikty jsou tedy důsledkem interindividuální odlišnosti. Konflikty mohou být vnější či vnitřní. Pod termínem vnější konflikt si můžeme představit hádku či střetnutí rodičů nebo dítěte s rodičem. Příkladem vnitřního konfliktu je střetnutí dvou či více zájmů nebo potřeb dítěte, rodičů (Čáp, Mareš 2001).

Konfliktovost lze představit jako míru otevřených projevů hněvu, agresivity a konfliktní interakce, které jsou charakteristické pro členy rodiny. (Hargašová, Kollárik,1986). Snad v každé rodině dochází k výskytu občasného sváru, což samo o sobě není špatně. Konfliktnost rodiny může být pro děti přínosem. Prostřednictvím pozorování rodičů se může dítě naučit, jak konflikty řešit a zvládat (El-Sheikh, Cummings, Reiter, 1995). Na druhou stranu však přemíra hádek a sporů dětem škodí. Zkoumání vztahu mezi nevhodným (konfliktním) rodinným prostředím a problémy dětí můžeme v literatuře najít již od třicátých let 20. století (Davies et al., 2002).

Ranný vztah mezi rodičem a dítětem se rozvíjí vlivem vzájemné interakce (Sameroff & Mackenzie, 2003), konfliktní, stresující prostředí může ale kvalitu těchto interakcí změnit, a tím ovlivnit celkovou kvalitu vztahu rodiče a dítěte (Paschall, Barnett, Mastergeorge, & Mortensen, 2017). Četné množství výzkumů dokazuje, že rodinné konflikty mají nejen nepříznivý dopad na vztahy mezi rodiči a dětmi, ale též i na samotné chování rodiče (Davies & Cummings, 1994; Jenkins, Simpson, Dunn, Rasbash, & O'Connor, 2005; Malik et al., 2007).

Ve snaze přispět do oblasti výzkumu rodinných konfliktů autoři Paschall, Barnett, Mastergeorge a Mortensen (2017) zjišťovali, jak rodinný konflikt mění chování rodičů a malých dětí. Studie zahrnovala rodiny (N=2876) a děti 14–24 měsíců. Matky dětí byly požádany, aby si se svými 14měsíčními dětmi hrály po dobu 10 minut. V průběhu hry mezi matkou a dítětem výzkumníci sledovali několik behaviorálních a emočních interakcí matky, dítěte a sice: mateřskou podporu, projevující se (např. v její pozitivitě či vnímavosti vůči dítěti); negativní reakci dítěte na matku (např. odmítnutí interakce); negativní emoce batolete vůči matce (hněv, nepřátelství); a přímé zapojení dítěte do interakce s matkou (tzn. míru, jak moc dítě reagovalo na matku). Kromě chování badatelé zjišťovali i míru rodinného konfliktu, pomocí škály rodinného prostřední (FES). O 10 měsíců později tuto „hru" zopakovali. Matky si opět hrály se svými dětmi a výzkumníci pozorovali jejich chování. Z výsledků výzkumu vyplývá, že rodinný konflikt jakožto stresující faktor výrazně

negativně změnil způsob, jakým na sebe batolata a matky reagovali. 14měsíční batolata vystavené konfliktnímu rodinnému prostředí interagovala se svou matkou o 10 měsíců (tj. ve 24 měsících) následovně: méně se zapojovali do hry, projevovali více negativních emocí (vztek, zlost) vůči matce. Také matky změnili své chování vůči dětem: méně je motivovaly ke hře a také projevovaly více negativních emocí. Zájem dítěte neangažovat matku jako svého herního partnera mohl být přímým důsledkem nižší mateřské podpory, ale také negativní emocionalitou dítěte. Výzkumná zjištění odborníků jsou v souladu s tvrzením autorů Kouros, Cummings, & Davies (2010), jejichž výzkum rovněž prokázal vliv rodinných konfliktů na afektivní a behaviorální projevy dětí. Zdá se, že mateřské negativní emoce související s rodinným konfliktem mohou částečně změnu v dětském chování dobře vysvětlit. Cummings a Davies (1994, 2002) předpokládají, že dítě ustupuje od hry s matkou z důvodu její nedostatečné emoční podpory. Rhoades (2008) tvrdí, že negativní emoční projevy matky (kritika, hostilita) v důsledku rodinných konfliktů, snižují angažovanost dětí, a to vlivem úzkosti, kterou děti pociťují. Tam, kde jsou hádky a spory časté, dítě zažívá nejen menší podporu stran svých rodičů, ale zároveň může chování rodičů identifikovat jako nepředvídatelné (Cox, Paley, & Harter, 2001; Erel a Burman, 1995).

Výzkum zkoumající míru rodinných konfliktů naznačil, že konfliktní prostředí je spojeno s psychickými problémy, stejně jako s agresivitou dětí (Wissink et al. 2006). Děti z konfliktních rodin mohou častěji zažívat stres, nejistotu (Cummings, 1994; Davies & Cummings, 1994, 1998), pocity osamělosti a v dospívání pak problémy v sociálních interakcích (Johnson, Lavole, & Mahoney, 2001).

Pendry a Adam (2013) se zaměřili na souvislost mezi partnerskými konflikty a kognitivním vývojem velmi malých dětí. Výzkumu se zúčastnilo 6 019 dětí. Jejich výsledky ukazují, že konflikty mezi partnery, kterým byly děti vystaveny v raném věku (9 měsíců) negativně ovlivnily kognitivní schopnosti dětí o 15 měsíců později (tzn. ve věku 24 měsíců). Zdá se, že kognitivní vývoj dětí mohl být konkrétně ovlivněn vyšší hladinou kortizolu (Pendry & Adam 2003, 2007) či narušením kvality dětského spánku (El-Sheikh et al. 2006) v důsledku konfliktního prostředí. Napříč uvedenými výzkumy není pochyb o tom, že spory v rodině nikomu mnoho dobrého nepřináší; dítě zažívající sváry a hádky v rodině stojí tváří v tvář velkému stresoru. Je ale nutno zmínit, že neblahé dopady konfliktů na psychiku dětí doprovází jedna zcela zásadní proměnná a tou je, hodnocení konfliktu samotnými dětmi.

To, jak dítě rozumí či nerozumí tomu, co se kolem něj odehrává, souvisí s vnímanou zátěží a nelibými pocity (Grych, Fincham, 1990). Lze říci, že emoční odezva dítěte je

ovlivněna kognitivním hodnocením situace. Starší děti (nad 10 let) se svou kognitivní zkušeností rozumějí konfliktům v rodině odlišně než děti mnohem mladší. Zatímco starší děti mají více zdrojů, jak se se situací vyrovnat, mladší děti vzhledem k vlastní intelektuální nezralosti a velkému citovému poutu k rodičům mohou být náchylnější k tomu, aby je rodičovský konflikt více emocionálně zasáhl. Velmi zranitelné jsou děti mladší 5 let (Hughes, 1988).

Kromě toho, zdá se, že pokud si manželé/partneři uvědomují negativní dopady konfliktu na vývoj dětí, manželský konflikt klesá. Ukazuje se, že vzdělávací programy a besedy zaměřené na rodičovství v raném dětství mohou působit na výchovné postupy, rodičovské dovednosti, kvalitu rodinného prostřední a tím nepřímo ovlivnit zdravý vývoj dítěte (Howard & Brooks-Gunn, 2009). Přestože jsou tyto programy nejpřínosnější pro mladé matky s nízkými příjmy (Howard & Brooks-Gunn, 2009), jako prevence může sloužit rodičům z jakékoliv sociální vrstvy.

4.1.4. Kontrola

Kontrolu lze vymezit jako poskytnutí jasně očekávaného chování v kombinaci s důslednými a vhodnými limity (Prinzie, Stams, Deković, Reijntjes, & Belsky, 2009). Tato kontrola by však měla zohledňovat odpovídající vývojovou úroveň dítěte (Barber, 1996) tak, aby dítěti umožňovala samostatně dosáhnout stanoveného cíle (Prinzie, Stams, Deković, Reijntjes, & Belsky, 2009). Barber a Harmon (2002) rozlišují mezi behaviorální a psychologickou kontrolou. Behaviorální kontrolou rozumí rodičovské sledování a dohled nad chováním dětí, takovým způsobem, aby konkrétní způsoby chování dětí odpovídaly stanoveným sociálním nebo rodinným normám. Psychologická pak zahrnuje pokusy rodičů ovládat své děti pomocí různých psychologických taktik.

Mezi těmito dvěma typy kontroly rozlišují Grolnick a Pomerantz (2009) zejména rozsah porušení autonomie (v případě behaviorální) a individualizace (v případě psychologické). Za přílišnou kontrolu můžeme považovat chování rodičů, které charakterizuje nátlak či dominanci. Optimální kontrola rodičů by měla mít podobu strukturovaného vedení bez přílišného omezování. V opačném případě, může docházet k dotěrnému chování, narušení soukromí a frustrovat potřeby dětí (Grolnick & Pomerantz, 2009).

Výzkum autorů Takahashi, Suzuki, Matsumoto, Shirata, & Otani (2017) ukazuje, že děti příliš kontrolujících rodičů dosahují vyšší míry neuroticismu. Naopak adekvátní míra kontroly podporuje zdravý vývoj dětí (Barber, Bean, & Erickson 2002; Fung & Lau, 2012, Steinberg, 1990, Wang et al., 2007). Umožňuje dítěti prozkoumávat svět, být samostatnější, rozvíjet své dovednosti (Bosmans, Dujardin, Field, Salemink, & Vasey, 2015; Bowlby, 1969) a podporuje jeho sociální adaptaci (Feeney & Collins, 2015).

Zdá se, že přílišnou kontrolu ve vztahu nejen k dětem ale i ve vztahu ke všem členům v rodině, mohou způsobovat specifické situace ve kterých se rodiče nacházejí. Například pokud jsou rodičům frustrovány základní potřeby či kompetence mohou inklinovat právě k těmto kontrolujícím tendencím (de Haan, Soenens, Deković, & Prinzie, 2013). Přehnaně kontrolujícím reakcím mohou podléhat také rodiče, kteří sami sebe vnímají jako bezmocné či nekompetentní (Bugental, Lewis, Lin, Lyon a Kopeikin, 1999). Walling, Mills a Freeman (2007) dospěli k závěru, že perfekcionističtí rodiče, kteří mají přílišné očekávání od sebe samých, mohou své vysoké standardy promítnout na své děti a reagovat kriticky, když nejsou naplněna jejich vysoká očekávání. Omezující, kontrolující tendence mohou uskutečňovat i rodiče, kteří svou hodnotu staví na společenském úspěchu svých dětí (Grolnick, Price, Beiswenger, & Sauck, 2007). Stejně jako rodiče depresivní, kteří skrze svou podrážděnost mohou negativně zasahovat do interakcí se dětmi a snažit se je příliš ovládat (Chang, Lansford, Schwartz, & Farver, 2004; Cheah et. al., 2016). Rodiče, jejichž děti se stávají samostatnějšími, mohou zažívat úzkost ze ztráty jejich blízkosti a rovněž mohou inklinovat k omezujícímu chování (Kivenson-Baron & Scharf, 2015). Existuje mnoho příčin, proč rodiče k daným tendencím směřují, avšak sami rodiče si konkrétní konsekvenci vždy nemusejí uvědomovat (Walling, Mills, & Freeman, 2007) a svého omezujícího jednání si nemusejí být vědomi.

Tvrzení, že přílišné omezování a kontrola nikomu neprospívá, není nikterak novodobé. Stejně jako chaos, jakožto absence jakékoliv kontroly lze shledávat jako velmi negativní činitel rodinného prostředí. V rodině, kde není žádná rodičovská kontrola, se rodiče chovají nepředvídatelně, nekonzistentně a svým laxním přístupem mohou přehlédnout, co dítě potřebuje. Chaotické prostředí může mít významné kumulativní účinky na fyzické, kognitivní a psychosociální fungování dítěte (Prinzie, Stams, Deković, Reijntjes, & Belsky, 2009). Několik studií dospělo k závěru, že chaotická domácnost negativně ovlivňuje pozornost a regulaci emocí (Evans et al., 2005; Garrett-Peters et al., 2019; Vernon-Feagans, Willoughby, & Garrett-Peters, 2016). Vrijhof, van der Voort, van IJzendoorn,

Euser, (2018) sledovali prostředí rodin s malými dětmi (33-66 měsíců, N= 201) a zjistili, že čím více rodiče zažívali každodenní stres vyplývající z péče o děti, tím menší kontrola v jejich rodinném prostředí převládala. Zajímavé je, že výzkum ukázal i vztah mezi sociálně ekonomickým statusem a sice, čím byl menší, tím větší pravděpodobnost chaosu se v rodinách vyskytovala.

Zdá se, že bilancovat mezi chaosem a přílišnou kontrolou dokáží rodiče nejlépe tak, že se pokusí vyvážit své síly zájmem o posilnění postavení dítěte. Toho lze dosáhnout tak, že dají dětem zakusit vlastní schopnosti i chyby vývojově vhodným způsobem.

4.2. Rodinné prostředí zaměstnaných matek

Výzkum rodin s dvojí výdělečnou činností se zdá být velmi důležitý pro porozumění vzájemné interakce manželů/partnerů, ale i důsledkům vyplývající z kombinace dvojí role matky na rodinu. V následující části se zaměříme na konkrétní dopady pracovní angažovanosti matky.

Snaha vyrovnat se s požadavky zaměstnání a rodiny může pro pracující matku znamenat značný stres, který může negativně ovlivňovat, omezovat rodinný život (Haslam, Patrick, & Kirby, 2015). Konflikty v rodině tak mohou být důsledkem jak emočního vyčerpání matky, tak nedostatku času na řešení rodinných problémů. Výzkum autorů Anderson-Kulman & Paludi (1986) ukázal, že většina pracujících matek (68 %) pociťovala nedostatek času téměř na vše. 40 % matek pak nedostatek času na řešení konfliktů v rodině.

Výsledky další studie zkoumající rodinné prostředí batolat (18-41 měsíců) zaměstnaných i nezaměstnaných matek ukazují, že pracující matky více přijímaly chování dítěte (Poehlmann & Fiese, 1994). V souvislosti s rodinou soudržností a pracovní aktivitou matky došly některé výzkumy k závěrům, že přestože mohou být pracující matky s rodinnými vztahy méně spokojenější (oproti nepracujícím), nemá tato spokojenost významný vliv na soudržnost rodiny (Youngblut, Loveland-Cherry, & Horan, 1993, 1994). Zaměstnanost matky nemusí mít na fungování rodinného systému negativní vliv. Thomson, Hanson, & McLanahan (1994) píší, že díky dostatku financí mohou rodiče uspokojit některé potřeby dětí či dětem poskytnout mnohé příležitosti k podpoře kognitivního vývoje. Naopak v případě nedostatku ekonomických zdrojů mohou rodiče zažívat emoční tíseň, nedostatek psychické pohody, čímž mohou negativně ovlivňovat vlastní schopnost poskytnout dětem

stimulující a podpůrné rodinné prostředí (Elder, Conger, Foster, & Ardelt, 1992; Whitbeck et al., 1992, Ross & Mirowsky, 1992).

Výzkum Hustona a Rosenkrantze Aronsona (2005), zkoumal jak zaměstnanost matek (N = 1053) ovlivňuje mateřskou interakci s dítětem. Výsledky ukázaly, že přestože zaměstnané matky trávily se svými dětmi o 1,7 hodin méně času než nezaměstnané, v době pracovních dnů, kdy se svým dětem věnovaly, trávily čas mnohem více přímou interakcí zejména sociálními aktivitami (např. hraní, povídání apod.) než matky, které nepracovaly. Stejně tak o víkendu, se zaměstnané matky snažily redukovat čas na jiné činnosti (např. vlastní volný čas). I jiné výzkumy ukazují, že zaměstnané matky oproti matkám nezaměstnaným jsou ke svým dětem během interakce citlivější a pozitivnější (Broom, 1998; Harrison, Ungerer, 2002). Navíc se zdá, že zaměstnané matky, které svou nepřítomnost chtějí dítěti vynahradit, v interakci s nimi tolik nepoužívají kontrolující chování. Kontrolující tendence nezaměstnaných matek mohou být důsledkem celodenního stresu z jednotvárné péče o dítě a malé šance si od dítěte odpočinout (Crockenberg & Litman,1991).

Veena & Khandelwal (1992) zkoumali vnímání rodinného prostředí členů rodiny ve 20 dvoukariérových rodinách (kde budovali svou karieru muž i žena) a 20 tradičních rodinách (kde pracoval jen otec a matka trávila čas v domácnosti péčí o děti). Jejich výsledky ukazují, že členové dvoukariérové rodiny vnímali větší nezávislost, organizaci, konflikt a intelektuálně-kulturní orientaci rodiny než členové tradiční rodiny. Co se týče vnímání matek, autoři uvádí, že matky z dvoukariérové rodiny vnímaly rodinné prostředí s větší nezávislostí a intelektuálně-kulturní orientací než matky z tradiční rodiny. Podle názoru některých autorů v rodinách, kde se matka kromě domácnosti a dětem věnuje také práci, panuje větší organizace (Eiswirth-Neems & Handal, 1978; Ladewig & White, 1984). Zdá se, že vysoká organizace v rodinách může být důsledkem strategie pro řešení vyvážení obou rolí ženy (pracovní, mateřské). Autoři studie předpokládají, že vyšší organizace ve dvoukariérových rodinách může být v rodině zapotřebí vzhledem k netradičním rolím partnerů, kdy role a z nich vyplývající povinnosti nejsou jednoznačně vymezeny (Veena, Khandelwal,1992).

Nabízí se zde myšlenka, že rodinné prostředí může souviset s konkrétním pracovním vytížením matky. V této souvislosti práce na částečný úvazek může redukovat problémy vznikající v důsledku kombinace dvojí role (Higgins, Duxbury, & Johnson 2000; Hill, Martinson, & Ferris 2004). Stejné stanovisko zastává také Lleras (2008) podle něj, totiž

částečný úvazek matce umožňuje trávit více času s dětmi čímž také může ovlivnit kvalitu rodinného prostředí. Nicméně Haslam, Patrick a Kirby (2015) svým zkoumáním dospěli k opačnému závěru. Přibližně 50 % matek, které byly zaměstnány na částečný úvazek pociťovaly stejnou zátěž jako matky zaměstnané na plný úvazek. Výzkum autorů Anderson-Kulman, Paludi ukázal, že organizace v rodině byla vyšší u matek pracujících na plný úvazek (1986). Menaghan & Parcel (1991,1995) zjistily, že počet hodin, které matky trávily v práci neměly na kvalitu rodinného prostředí významný vliv.

Pozitivní vliv na rodinné prostředí mohou mít ale jiné charakteristiky práce například absence nízké mzdy či pravidelné denní směny matce (především samoživitelce) nabízí snazší možnost zajistit institucionální péči o dítě, než kdyby pracovala střídavě na denní či noční směny. Je pravděpodobné, že možnost vyšší mzdy, flexibilní pracovní dobu naleznou matky s vyšší úrovní vzdělání (Lleras, 2008). Flexibilita práce jako je např. práce z domova téměř neexistuje u pracovních míst s nízkými příjmy (Lleras, 2008; Christensen, Schneider, & Butler, 2011), což se může zdát jako paradoxní, protože flexibilní pracovní dobu mohou potřebovat nejvíce matky samoživitelky s nižší úrovní vzdělání.

5. Vztahy mezi osobností a rodinným prostředím

Jak jsme již uvedli, některé dimenze osobnosti mohou podobu rodičovství významně ovlivňovat. Belsky (1984) za důležitý faktor utvářející rodičovství považuje též prostředí. Vztahem mezi osobnostními rysy rodičů a podobou rodinného prostředí se zabývali některé studie, které zde uvádíme.

V rámci rodinného prostředí a osobností rodiče se autoři Romero, DelBello, Soutullo, Stanford, & Strakowski (2005) zaměřili na rodiče s bipolární afektivní poruchou. Zkoumali zda, a jak ovlivňuje bipolární porucha rodiče rodinné prostředí. Studie se účastnilo 24 rodin s alespoň jedním rodičem s bipolární afektivní poruchou a 27 rodin se zdravými rodiči. Rodinné prostředí bylo zjišťováno škálou rodinného prostředí – Family Environment Scale (FES). Výsledky studie uvádí, že rodiče s diagnozou bipolární afektivní poruchy též uváděli nižší soudržnost rodiny (p - 0,009), nižší emoční expresivitu (p- 0,03) a nezávislost (p - 0,004) v rodině, ale i vyšší míru konfliktů (p - 0,02), kontroly (p <0,001), intelektuálně-kulturní orientaci (p - 0,05), morálně – světonázorovou orientací (p <0,001) oproti zdravým rodičům.

Autoři Waheed, Batool, & Kausar (2017) svým výzkumem odhalili několik významných vztahů mezi některými osobnostními dispozicemi matky a rodinným prostředím. Osobnost matky výzkumníci zjišťovali osobnostním inventářem (Big Five Personality Inventory) a podobu rodinného prostředí škálou rodinného prostředí (Family Environment Scale). Výsledky studie uvádějí, že svědomitost matek pozitivně souvisela s mírou rodinné expresivity. Vyšší míra neuroticismu matek ovlivňovala přímo úměrně kontrolu v rodině. Také otevřenost vůči zkušenosti matek signalizovala větší nezávislost. Významný vliv měla též extraverze matky, která pozitivně odrážela rodinnou soudržnost. Výzkumu se účastnilo 80 matek a také 80 adolescentů, kteří vyplnili škálu rodinného prostředí. Protože škálu rodinného prostřední vyplnili pouze adolescenti nikoliv matky, lze s jistou opatrností tvrdit, že zjištění vyplývající z výzkumného šetření můžeme považovat snad za objektivnější. Přestože adolescenti nemuseli vnímat své rodinné prostředí zcela objektivně, hodnocení rodinného prostředí jiným posuzovatelem, než rodičem nabízí i odlišný úhel pohledu.

Vztah mezi osobností rodiče, rodičovským chováním a soudržností rodiny zjišťovali Hong a kol. (2015). Výzkumu se zúčastnilo 268 rodičů. Osobnost rodiče byla posuzována osobnostním inventářem (The Big Five Inventory), rodičovské chování škálou – The Ghent Parental Behavior Scale, soudržnost prostředí škálou – FACES III. Matky též hodnotily temperament dítěte (Child Behavior Questionnaire). Výsledky výzkumu uvádějí, že osobnostní rys neuroticismus matek významně pozitivně predikoval rodinnou soudržnost v případě, pokud jejich dítě nebylo hodnoceno jako temperamentní (dysregulované). Na druhou stranu se v tomto případě soudržnost rodiny v průběhu několika měsíců postupně snižovala, oproti rodinné soudržnosti matek emočně stabilních s afektovanými dětmi. Otevřenost vůči zkušenosti matek přispívala k vysoké soudržnosti jen u temperamentních dětí, v případě netemperamentního dítěte neměla otevřenost matky na rodinnou soudržnost vliv. Zdá se tedy, že rodinná soudržnost se časem může měnit v závislosti na vlastnostech matky, ale též může být ovlivněna dětským temperamentem.

Výzkum autorů Larsen, Esenaliev, Brück, & Boehnke (2020) přispěl k poznatkům vztahů mezi soudržností a některými osobnostními rysy. Zejména přívětivost, svědomitost a otevřeností vůči zkušenosti významně souvisely s větší soudržností. Naopak vyšší úroveň soudržnosti souvisela s nižší mírou extraverze a neuroticismu.

Rodinnou soudržnost ve vztahu, k již zmíněným osobnostním rysům zjišťovali i autoři Zare, Nasir, & Mastor (2012). Jejich výzkumu se účastnili manželské páry (N = 300), kteří vyplnili osobnostní inventář (NEO-PI-R) a škálu rodinných postupů (Family Procedures Scale). Výsledky zkoumání nabízí další důkazy o tom, že osobnostní charakteristiky mají vliv na rodinnou soudržnost. Zatímco vyšší míra neuroticismu rodičů negativně ovlivňovala rodinnou soudržnost, vyšší míra přívětivosti, svědomitosti, extraverze nebo otevřenosti pozitivně korelovala s vyšší rodinnou soudržností.

Výzkum autorů Wayne, Musisca, & Fleeson (2004) dokazuje, že konflikty v rodině pozitivně souvisí s vyšší mírou neuroticismu, ale negativně s vyšší mírou svědomitosti. Zdá se tedy, že svědomití jedinci mohou zažívat méně rodinných konfliktů, pravděpodobně protože, efektivněji využívají čas i organizační schopnosti. Ve vztahu ke konfliktům se projevila také přívětivost. Dle autorů studie jsou přívětiví jedinci altruističtí a spolupracující což snižuje frekvenci mezilidského napětí a snižuje tak míru konfliktů.

Také Andreassi (2011) a Bruck & Allen (2003) prostřednictvím výzkumů dochází k závěrům, že osobnostní dispozice jako je neuroticismus či svědomitost mohou významně ovlivňovat míru rodinných konfliktů. Zatímco mnohé výzkumy (Wayne, Musisca,

Fleeson,2004; Andreassi, 2011; Bruck, Allen 2003) se shodují na tom, že vyšší neuroticismus významně ovlivňuje rodinné konflikty Priyadharshini a Wesley (2014) přichází k opačnému výsledku. V jejich výzkumu neuroticismus s konflikty významně nesouvisel. Naopak vyšší míra extraverze, svědomitosti a přívětivosti měla vliv na méně konfliktů.

Belsky a Hsieh (1998) se také zaměřili na některé osobnostní rysy rodičů jako na prediktory konfliktů ve vztahu. Výzkum probíhal po dobu 4 let. Od věku 10 měsíců dítěte do 5 let. Rodiče (N = 104) vyplnili osobnostní inventář (NEO-AC) a dotazník zjišťující kvalitu manželství (Love and Relationships Scale). Kvalita manželství byla dotazníkem měřena při návštěvě rodiny, když bylo dětem 27, 36 a 60 měsíců. Když bylo dětem 15, 21, 27 a 33 měsíců, badatelé během 90minutové domácí návštěvy sledovali rodinnou interakci. Jejich výsledky ukazují, že nižší neurotismus, vyšší přívětivost a vyšší extraverze rodičů souvisely s nižší mírou konfliktů.

Smith, Spinrad, Eisenberg, Gaertner, Popp, & Maxon (2007) se zaměřili na vztahy mezi osobností a chováním matky k dítěti. Jejich výzkumu se zúčastnilo 246 matek s dětmi batolecího věku (18 měsíců). Matky vyplnily osobnostní inventář (FFI) a dotazník, který měří emoční expresivitu v rodině (Self Expressiveness in the Family Questionnaire). Chování matek sledovali výzkumníci při interakci s dítětem – zaměřili se na emoční projevy, citlivé i intruzivní chování vůči dítěti při hře. Výsledky uvádějí, že vyšší expresivita souvisela s vyšší extraverzí, přívětivostí a otevřeností vůči zkušenosti. Vyšší extraverze, svědomitost, přívětivost a otevřenost vůči zkušenosti měly také pozitivní vliv na pozorovanou mateřskou citlivost během interakce s batolaty. Dle autorů je pozitivní emoční expresivita matky ukazatelem nejen vyšší přívětivosti, ale také mateřské citlivosti vůči dítěti.

Vzhledem k nalezeným asociacím mezi osobností a emočními projevy se lze zmínit i výzkum Kottawatty (2019). Podle výzkumy Kottawatty (2019) jsou expresivnější lidé zároveň také více otevřeni vůči zkušenosti, mají větší přívětivost a svědomitost. Také Ahmed & Naqvi (2015) zjistili, že expresivita pozitivně souvisí s rysem extraverze, svědomitosti i přívětivosti.

Metaanalytické šetření autorů Riggio & Riggio (2002) zkoumalo vztah mezi mírou emoční expresivity a osobnostními rysy extraverze a neuroticismu. Metaanalýza zahrnovala 26 studií. Mezi emocionální expresivitou a extraverzí byl nalezen pozitivní vztah. Zdá se tedy, že emoční expresivita a extraverze jsou opravdu vzájemně propojeny. Co se však týká emoční expresivity a neuroticismu metaanalýza statisticky významný vztah nepotvrdila.

Jedním z vysvětlení autorů je to, že emočně nestabilní lidé jsou úzkostliví, náladoví a jejich emoční projevy (verbální i neverbální) nemusejí přesně vyjadřovat jejich prožívané emoce.

Huver, Otten, De Vries, & Engels (2010) se zaměřili na kontrolující chování a osobnost rodičů. Jak uvádějí výsledky jejich výzkumu, přílišná kontrola rodičů pozitivně souvisela s některými osobnostními dimenzemi. Rodiče, kteří vysoce skórovali v neuroticismu, uplatňovali ve výchově vyšší míru přísné kontroly, a naopak přívětivost rodičů zamezovala přílišnému kontrolujícímu chování. Výsledky výzkum Huvera a kol. (2010) jsou v souladu se zjištěním autorů Bögels & van Melick (2004), kteří rovněž prokázali, že úzkostnější rodiče mají tendence děti více kontrolovat. V souladu s uvedeným jsou i výsledky studie autorů Belsky, Crnic, & Woodworth (1995), které ukazují, že matky s vyšší mírou přívětivosti jsou vůči svým dětem citlivější a méně kontrolující, zatímco u matek s vyšším neuroticismem je tomu naopak.

Také Kochanska, Kim a Koenig Nordling (2012) svým výzkumem potvrdili některé vztahy mezi osobností rodiče a jeho rodičovskými tendencemi. V rámci jejich výzkumu, sledovali matky (N = 186) s batoletem při jejich vzájemné interakci. Z této interakce byl pořízen videozáznam, který výzkumný tým posuzoval vzhledem ke kontrolujícímu chování matky. Matky vyplnily (NEO) osobnostní inventář. Výsledky ukazují, že vyšší neuroticismus matek významně souvisel s jejich kontrolou a větším prosazováním vlastní moci nad dítětem. Naopak vyšší přívětivost a svědomitost matek souvisela s kontrolujícím chováním negativně – přívětivé a svědomité matky byly ke svým batolatům vstřícnější. Také extraverze matky měla vliv na její rodičovské tendence. Konktrétně matky, které dosahovaly vyššího skóre v extraverzi, uplatňovali přílišné kontrolující tendence. Dle autorů výzkumu může být kontrola extravertních rodičů důsledkem jejich asertivnějšího a dominantnějšího způsobu chování včetně toho, že spoléhají na větší disciplínu. Stejný pozitivní vztah mezi extraverzí matky a prosazováním kontroly a moci nad dítětem potvrdili a jiné výzkumy (Kochanska, Lee Clark, Goldman, 1997; Clark, Kochanska, & Ready, 2000; Achtergarde, Postert, Wessing, Romer, & Müller, 2015).

Do zmíněné problematiky osobnosti rodiče ve vztahu k rodičovství svým výzkumem přispěli též Karreman, van Tuijl, van Aken & Deković (2008), kteří se zaměřili na úplné rodiny (N = 89). Jak matky, tak otcové vyplnili osobnostní inventář (NEO-FFI) a jejich rodičovské tendence byly hodnoceny výzkumným týmem na základě pozorování

strukturovaných úkolů (různé hry, čtení obrázkových knih apod.) zvlášť mezi matkou a dítětem, otcem a dítětem. Matky stejně jako otcové, kteří dosáhli vyššího skóre v otevřenosti vůči zkušenosti, byli obecně méně kontrolující při interakci s dítětem. Ke stejným závěrům dospěl i výzkum autorů Metsäpelto a Pulkkinen (2003).

Vztah mezi extraverzí matek (N= 94) a chaosem v rodině zkoumal Wachs (2013) a nalezl pozitivní vztah mezi extraverzí matky a chaotickým prostředím. Extravertnější matky subjektivně vnímaly rodinné prostředí jako chaotičtější než matky introvertní. Navíc subjektivní hodnocení chaosu pozitivně souviselo s objektivním měřením chaosu v rodině. Některé studie zabývající se rodinným chaosem ukázaly, že větší dezorganizace souvisela s nižším socioekonomickým statusem a rodinnými konflikty (Deater-Deckard, Chen, Wang, & Bell, 2012; Barnes, Gardiner, Sutcliffe, & Melhuish, 2014).

II. VÝZKUMNÁ ČÁST

6. Výzkumný problém, cíle a hypotézy

6.1. Výzkumný problém

Rodičovství může být pro mnoho dospělých důležitou součástí jejich života, ovlivňuje totiž jejich dlouhodobé vztahy se svými dětmi (Maccoby, 1992). Mnohé studie dokazují, že rodinné prostředí může ovlivňovat chování dětí. Jak ukazují některé výzkumy, nesoudržnost rodiny se odráží v negativní interakci mezi rodiči a dětmi (Behnke, Macdermid, Coltrane, Parke, Duffy, & Widaman, 2008), časté rodinné hádky mohou mít neblahý vliv na sebeobviňování dítěte či jeho pocit ohrožení (Lindahl & Malik, 2011). Naopak soudržné prostředí v rodině s malými dětmi (36 měsíců) souvisí se zapojením oběma rodičů do výchovy, ale též pozitivní spoluprací mezi oběma rodiči (Shigeto, Mangelsdorf, & Brown, 2014). Stejně jako soudržnost rodiny, tak i organizace či expresivita rodinného prostředí může pozitivně ovlivnit emoční regulaci a sebekontrolu dítěte (Schroeder, Valarie, & Kelley, Michelle, 2009; McCarty, Zimmerman, Digiuseppe, & Christakis, 2005).

Pokud rodinné prostředí dokáže ovlivnit psychosociální vývoj dětí je na místě zjistit jaké jevy se mohou podílet na konkrétní podobě rodinného prostředí. Někteří autoři se domnívají, že rodinná soudržnost může souviset s vlastnostmi rodičů (Hong, Tan, Lee, Tan, Tsai, Poh,... & Zhou, 2015). Například když Waheed, Batool, & Kausar (2017) zkoumali osobnost rodičů a rodinné prostředí zjistili, že soudržnost rodiny souvisela s extraverzí matky, expresivita v rodině pozitivně souvisela se svědomitostí matky a nezávislost v rodinném prostředí zase s otevřeností vůči zkušenosti. Jiné výzkumy ukazují, že rodiče, kteří jsou svědomitými jedinci dokáží svým dětem vytvořit takové prostředí, kde je dostatek struktury a adekvátní disciplíny (Latzman, Elkovitch, & Clark,2009; Prinzie et al., 2009).

V souvislosti s měnící se podobou rodiny, často dochází k tomu, že ženy na rodičovské dovolené neopouštění pracovní pozici. I když je kombinace pracovní a rodičovské role matky v období batolecího věku dítěte v rozporu s tradičním myšlením a někteří autoři považují pracující matky za sobecké či přímo ohrožující pro vývoj malých dětí (Wilson, 2006), je pravděpodobné, že žen kombinující tyto dvě role bude přibývat. Problematika harmonizace rodinného a pracovního života je stále častějším zkoumaným jevem. Náročnost skloubit dané role může vyústit do podoby konfliktního rodinného prostředí (Lee, Vernon-Feagans, Vazquez, & Kolak, 2003).

Avšak málo je známo, jak konkrétní aspekty rodinného prostředí souvisí s osobností matky s ohledem na její pracovní status. Zahraničních výzkumů na dané téma není mnoho a v českém prostředí není dostatečně prozkoumáno.

6.2. Výzkumný cíl

Cílem výzkumného bádání je prozkoumat, zda existují statisticky významné souvislosti mezi osobnostními vlastnostmi matek a subjektivně vnímanými faktory rodinného prostředí. Dalším cílem výzkumu je zjistit, zda se percepce rodinného prostředí liší s ohledem na pracovní aktivitu matek na rodičovské dovolené.

6.3. Hypotézy

Následující hypotézy jsou konstruovány na základě výzkumů, které uvádíme v kapitolách *Vztahy mezi osobností a rodinným prostředím*, *Rodinné prostředí pracujících matek.*

Jak výzkumy ukazují, některé osobnostní rysy rodiče – zejména vyšší míra extraverze, přívětivosti, svědomitosti a nižší míra neuroticismu mohou pozitivně ovlivňovat soudržnost rodiny. (Zare, Nasir, Mastor,2012; Hong et al. 2015; Waheed, Batool, Kausar, 2017; Larsen, Esenaliev, Brück, Boehnke, 2020).

- **H_1:** Existuje negativní korelace mezi neuroticismem a soudržností.
- **H_2:** Existuje pozitivní korelace mezi extraverzí a soudržností.
- **H_3**: Existuje pozitivní korelace mezi přívětivostí a soudržností.
- **H_4**: Existuje pozitivní korelace mezi svědomitostí soudržností.

Autoři výzkumů zkoumající emoční expresivitu v rodině zjistili, že emoční expresivita souvisela s vyšším skóre na škálách přívětivosti a extraverze matek (Smith, Spinrad, Eisenberg, Gaertner, Pop, Maxon, 2007). Také jiné studie informují o pozitivní korelaci mezi emoční expresivitou a extraverzí či přívětivostí (Ahmed, Naqvi, 2015; Kottawatta, 2019; Riggio, Riggio, 2002). Zatímco byla prokázána pozitivní korelace mezi zmíněnými rysy osobnosti a emoční expresivitou, jednoznačná shoda nepanuje ve vztahu mezi emoční expresivitou a neuroticismem (Riggio, Riggio, 2002).

- **H_5:** Neexistuje korelace mezi neuroticismem a expresivitou.
- **H_6:** Existuje pozitivní korelace mezi extraverí a expresivitou.
- **H_7:** Existuje pozitivní korelace mezi přívtivostí a expresivitou.

Zdá se, že v rodinách, kde se vyskytuje vyšší míra konfliktů a neshod rodič dosahuje vyšší míry neuroticismu (Wayne, Musisca, Fleeson ,2004; Andreassi, 2011; Bruck, Allen 2003). Další studie se shodují na tom, že méně rodinných konfliktů zažívají členové rodiny, kteří dosahují vyššího skóru na škálách přívětivosti, extraverze a svědomitosti (Wayne, Musisca, Fleeson, 2004; Priyadharshini a Wesley, 2014; Bruck, Allen, 2003; Belsky, Hsieh, 1998).

- **H_8:** Existuje pozitivní korelace mezi neuroticismem a konfliktností.
- **H_9:** Existuje negativní korelace mezi extraverzí a konfliktností.
- **H_{10}:** Existuje negativní korelace mezi přívětivostí a konfliktností.
- **H_{11}:** Existuje negativní korelace svědomitostí a konfliktností.

Výzkumy zabývající se vztahem mezi mírou kontroly rodinného prostředí či kontrolujícím chováním rodiče a jeho osobnostními rysy ukazují, na pozitivní korelaci kontroly a neuroticismu i extraverze (Huver, Otten, De Vries, Engels, 2010; Bögels, van Melick, 2004; Kochanska, Kim, Koenig Nordling (2012; Kochanska, Lee Clark, Goldman, 1997; Clark, Kochanska, & Ready, 2000; Achtergarde, Postert, Wessing, Romer, & Müller, 2015, Waheed, Batool, Kausar, 2017). Naopak negativní korelace byla v některých studiích prokázána mezi kontrolou a přívětivostí či svědomitostí (Huver, Otten, De Vries, Engels, 2010; Belsky, Crnic, Woodworth, 1995; Kochanska, Kim, Koenig Nordling, 2012; Clark, Kochanska, Ready, 2000).

- **H_{12}:** Existuje pozitivní korelace mezi neuroticismem a kontrolou.
- **H_{13}:** Existuje pozitivní korelace mezi extraverzí a kontrolou.
- **H_{14}:** Existuje negativní korelace mezi přívětivostí a kontrolou.
- **H_{15}:** Existuje negativní korelace mezi svědomitostí a kontrolou.

Pracovní aktivita matky a rodinné prostředí

Výzkumy, které zkoumaly podobu rodinného prostředí pracujících a nepracujících matek ukazují, že členové dvoukariérových rodin vnímaly větší organizaci a nezávislost rodinného prostředí (Eiswirth-Neems, Handal, 1978; Ladewig, White, 1984; Veena, Khandelwal, 1992).

- **H_{16}:** Matky z dvoukariérové rodiny vnímají větší organizaci v rodinném prostředí.
- **H_{17}:** Matky z dvoukariérové rodiny uvádějí větší nezávislost rodinného prostředí.

7. Výzkumné metody

Dotazník je využíván v případě potřeby získání dat od velké skupiny lidí. Výhodou dotazníku je jeho časová i finanční úspornost (Ferjenčík, 2000). Za účelem sběru dat byly respondentkám předloženy 3 dotazníky. Dva z předkládaných dotazníků jsou standardizované a často používáné. Jedná se o Škálu rodinného prostředí a NEO osobnostní inventář (NEO –FFI).

7.1. Škála rodinného prostřední (ŠRP)

Škála rodinného prostředí (Family Enviromental scale) má svůj původ v zahraničí. Autorem je Rudolf Moos (1976). Přepracovanou verzi představuje Hargašová a Kollárik (1986).

Škála rodinného prostředí měří sociální atmosféru rodin. Měří a popisuje interpersonální vztahy mezi členy rodiny, zdůrazňované směry osobnostního růstu a základní orientaci struktury rodiny. Nabízí obraz o sociálním prostředí rodiny a umožňuje tak její diferenciaci. Na základě jednotlivých úrovní a kvalit zkoumaných složek lze zjistit slabé a silné stránky konkrétní rodiny.

Metoda umožňuje sledovat případné změny v rodině, ale také širokou psychologickou analýzu rodiny. Výhodou metody je možnost porovnat percepci rodiny jejími členy a určit míru diferenciace mezi nimi.

Škála rodinného prostředí zahrnuje 90 tvrzení, týkající se rodinného prostředí. Proband na základě percepce o vlastní rodině rozhoduje, které tvrzení o rodině platí a které ne. Svou odpověď vyjadřuje jako „pravda“ nebo „nepravda“. Jednotlivé výroky obsahově souvisí s 10 subškálami, které tvoří 3 dimenze rodiny:

I. Vztahové dimenze určuje, do jaké míry je rodina citově spojená a jak jsou členové hrdí na svou rodinu. Zjišťuje míru otevřenosti jedinců ohledně jejich citového projevu. Ukazuje míru konfliktních situací probíhajících v rodině.

- zahrnuje 3 subškály:

1. Soudržnost (S)

- informuje o tom, do jaké míry se členové rodiny jeden o druhého zajímají. Zda se podporují a vzájemně si pomáhají.

2. Expresivita (E)

- zjišťuje, do jaké míry mohou členové rodiny projevovat své emoce, a zda o nich mohou vzájemně a otevřeně hovořit.

3. Konfliktnost (K)

- vyjadřuje míru, v jaké jsou v rodině přítomné charakteristické projevy konfliktní interakce, agresivity a hněvu.

II. Dimenze osobního růstu informuje o tom, nakolik jsou uvnitř rodiny zdůrazněny vývojové procesy související s podporou rodinného života.

- zahrnuje 5 subškál:

4. Nezávislost (N)

- přináší informace o míře vzájemné podpoře členů ve vztahu k soběstačnosti, samostatnosti v rozhodování a řešení svých problémů. Měří autonomii rodiny a možnost členů „dělat si věci podle sebe“.

5. Orientace na úspěch (OÚ)

- soustředí se na míru rodinné soutěživosti a dosahování lepších výsledků (např. ve škole či v práci). Jak se podporuje přání být lepší, a to v jakékoliv činnosti.

6. Intelektuálně-kulturní orientace (IKO)

- vyjadřuje míru, do jaké se členové rodiny zabývají politickými, sociálními, intelektuálními či kulturními aktivitami.

7. Aktivní rekreační orientace (ARO)

- informuje o tom, do jaké míry se v rodině věnuje pozornost rekreačním nebo sportovním aktivitám.

8. Morálně světonázorová orientace (M)

- zjišťuje míru nakolik, se členové rodiny zabývají etickými a světonázorovými problémy a hodnotami.

III. Dimenze udržování systému informuje o struktuře, vnitřní organizaci rodiny, stupni kontroly projevující se mezi členy rodiny.

- zahrnuje 2 subškály:

9. Organizace (O)

- poskytuje informace o míře organizace a pořádku v rodině, ale také rodinná pravidla a povinnosti.

10. Kontrola (K)

- ukazuje míru kontroly, kterou členové rodiny uplatňují vzájemně jeden vůči druhému.

Každá z uvedených subškál má stejný počet položek určených na kontrolu pravdivosti odpovědi. Skóre jednotlivých subškál pak vyjadřují úroveň a kvalitu každé složky sociálního prostředí rodiny.

Metoda testuje rodinu jako systém a jednotlivé dimenze poskytují obraz konkrétní rodiny, což je důležité zejména v rodinném poradenství a terapii. Škála má své využití nejen v praxi rodinného či manželského poradenství, ale také ve výzkumu.

Další výhodou metody je možnost vyplňovat ji skupinově či individuálně. Škálu rodinného prostředí lze administrovat i dětem od 10 let. Čas potřebný k administraci je 20 až 30 minut.

Samotné vyhodnocení je velmi snadné. Pomocí vyhodnocovací šablony získáme 10 hrubých skórů, které je třeba převést na standardní skóre. Standardní skóre poté převedeme na percentilový profil.

Lze uvést i psychometrické vlastnosti metody. Dle Moos a Moosové (1976) se koeficient vnitřní konzistence pohybuje v rozmezí 0,64 – 0,79. Hargašová a Kollárik (1986) tvrdí, že většina koeficientů vnitřní konzistence je v rozpětí 0,56 do 0,78.

Hargašová a Kollárik (1986) uvádí, že test-retestová reliabilita měřená po 8 týdnech nabývá hodnot od 0,53 do 0,83 a podle autorů Moos a Mosové (1976) 0,68 – 0,86.

7.2. NEO pětifaktorový osobnostní inventář (NEO-FFI)

NEO pětifaktorový osobnostní inventář, je jedna z metod, která byla vytvořena pro měření pětifaktorového modelu osobnosti. Tento osobnostní inventář měří 5 dimenzí osobnosti: neuroticismus, extraverzi, otevřenost, přívětivost a svědomitost (Hřebíčková, Urbánek, 2001).

Inventář (NEO – PI) je původním dílem amerických psychologů Costa a McCrae. Původní verzi amerického inventáře věnovali pozornost dva čeští psychologové, díky nimž

vznikla v roce 1993 první česká verze NEO pětifaktorového osobnostního inventáře. Původní verzi NEO přeložili a předložili celkem 945 respondentům (417 mužům, 518 ženám, zbytek respondentů své pohlaví neuvedl) (Hřebíčková & Čermák, 1996). Přepracovanou verzi Hřebíčková a Urbánek publikují v roce 2001 jako NEO pětifaktorový osobnostní inventář.

Inventář NEO – FFI je zkrácená verze NEO-PI a obsahuje celkem 60 výpovědí (Např. obvykle si dělám starosti, nebaví mě vést druhé lidi apod.). Respondent má posoudit daný výrok a rozhodnout, nakolik jej daný výrok vystihuje. Svou odpověď značí na likertově škále od vůbec nevystihuje (0) až po úplně vystihuje (4). Každá z pěti posuzovaných škál je tvořena 12 položkami (výroky). Inventář lze administrovat individuálně i skupinově. Čas potřebný pro vyplnění inventáře je 10-15 minut. (Svoboda, Humpolíček, & Šnorek, 2013; Hřebíčková, Urbánek, 2001).

7.3. Sociodemografický dotazník

Sociodemografický dotazník zjišťoval: nejvyšší dosažené vzdělání, partnerský status, věk (v letech) respondentek, počet dětí a jejich věk (v měsících).

Respondentek jsme se také tázali, zda souběžně s rodičovskou dovolenou pracují. Pokud respondentka odpověděla kladně, zajímalo nás: výše pracovního úvazku (kolik hodin týdně pracuje), jaký je motiv respondentky pro setrvání v pracovním procesu a místo pracoviště - tzn. zda pracuje z domu či na pracovišti případně, zda využívá možnosti flexibilního pracovního místa, kdy pracuje z domu i na pracovišti.

8. Metodologický rámec výzkumu

8.1. Strategie sběru dat

Sběr dat byl realizován ve dvou obdobích: první sběr dat probíhal od listopadu 2020 do ledna 2021; druhý sběr dat probíhal od dubna do květnu 2021. Důvodem pro druhý sběr dat byl nedostatek získaných dotazníků od pracujících matek v období listopad 2020/ leden 2021. V prvním kole sběru dat, se nám podařilo získat 150 validně vyplněných dotazníků nepracujících matek na rodičovské dovolené ale pouze 35 validně vyplněných dotazníků od matek, které souběžně s rodičovskou dovolenou pracují. Ve snaze rozšířit výzkumný vzorek ekonomicky aktivních matek probíhal sběr dotazníků také v dubnu, květnu 2021. Výzkumný vzorek se nám podařilo rozšířit o 50 dotazníků nepracujících matek, nicméně jsme získali jen dalších 5 dotazníků od matek pracujících.

Dotazník byl respondentkám představen skrze nástroj Google Formulář, který jsme sdíleli ve skupinách na sociální síti Facebook. Dotazník byl umístěn do skupin s tématikou mateřství a péče o děti jako např: *Maminky Ostrava, Maminky Brno, Maminky pomáhají maminkám apod…*

V úvodní části, před samotným dotazníkem byly respondentky seznámeny s účelem a cílem výzkumu. Rovněž byly respondentky také informovány o dobrovolné účasti na studii, zachování anonymity. V závěrečné části dotazníku mohly respondentky zanechat svou emailovou adresu pro zaslání výsledků výzkumu.

8.2. Metody analýzy a zpracování dat

Sesbíraná data byla uložena do elektronické podoby. Data byla převedena programu Microsoft Excel, statistická analýza dat byla realizována programem Statistica 13.4. Síťový graf byl vytvořen v programu R.

K analýze výzkumného vzorku jsme použili deskriptivní statistiky (průměry, směrodatné odchylky, maximální a minimální hodnoty. V rámci deskriptivní statistiky jsme také zjišťovali hrubé skóre ŠRP a NEO-FFI, a to zvlášť pro 2 skupiny respondentek, tj. pracující a nepracující matky.

Data byly také analyzovány z hlediska normality dat. K ověření, zda data pocházejí z normálního rozložení jsme použili Shapiro-Wilkův test. Na základě zvolené hladiny statistické významnosti $\alpha = 0{,}05$ jsme mohli potvrdit či vyvrátit, zda jsou data v našem

výzkumném vzorku normálně rozdělena. Pokud data splňovala předpoklad normálního rozdělení použili jsme dále parametrické metody. V opačném případě, kdy se některé proměnné lišily od normálního rozložení jsme použili metody neparametrické.

Vzájemné souvislosti mezi škálami rodinného prostředí a osobnostními charakteristikami jsme zjišťovali pomocí hodnoty Spearmanova korelačního koeficientu. Výsledné hodnoty koeficientu byly interpretovány podle kritérií Cohena (1988) a sice: $r \geq 0{,}50$ = silná, $r \geq 0{,}30$ = střední, $r \geq 0{,}10$ = slabá, $r \geq 0$ = zanedbatelná.

Neparametrický Mann Whitneyův test jsme použili v případě, kdy data nepocházely z normálního rozdělení; pro porovnání rozdílů percepce faktorů rodinného prostředí u 2 skupin matek.

S dvouvýběrovým t-testem jsme pracovali v případě porovnání 2 skupin matek pro proměnou otevřenost a extraverze, jelikož data proměnných pocházela z normálního rozdělení.

8.3. Etické aspekty výzkumu

I zdánlivě jednoduché výzkumné šetření může představovat několik etických otázek (Miovský, 2004). Etika je v psychologickém výzkumu stejně důležitá jako etická pravidla v dalších oblastech psychologie – například v psychoterapii či psychodiagnostice (Svoboda, 2011).

Etiku nelze pokládat za vynález moderní doby; její kořeny vznikaly již v předvědeckým obdobím (Ivanová, Zielina, 2010). Ivanová a Zelina (2010) píší o dvou základních principech, bez nichž by současná lidská společnost nemohla existovat: konat dobro a nekonat zlo.

V rámci výzkumu bychom měli dělat vše pro dobro společnosti či respondenta a naše výzkumné činnosti by měli být motivovány snahou prospět oběma, jak respondentům, jednotlivcům, tak i společnosti. Aby tohoto mohl výzkumník dosáhnout, je nutné, aby ve svém výzkumu, ale i vědě obecně dodržoval tyto etické zásady (Ivanová, Zielina, 2010).:

1) člověk jako lidská bytost je cílem a nikoliv prostředkem

2) zachovat důstojnost člověka

3) zájmy člověka, jsou důležitější než zájmy společnosti

4) jedince je třeba respektovat v jeho celosti

Největší etické problémy výzkumu mohou vznikat v případě, kdy rizika pro respondenta nebo společnost převyšují přínos výzkumu. V této kontraindikaci střetu hodnot dochází k zásadnímu rozporu mezi zájmy respondentů a výzkumníka, který usiluje o nejkvalitnější, nejvěrnější informace. Přestože by mohly být výsledky takového výzkumu mnohým lidem v budoucnosti velmi prospěšné nelze takový výzkum považovat za etický (Ivanová, Zielina, 2010; Miovský, 2004).

Naopak je povinností výzkumníka řídit se ve svém výzkumném bádání etickými kodexy, navíc z hlediska etiky a zodpovědnosti není rozdíl mezi výzkumníkem studentem a výzkumníkem psychologem (Miovský, 2004).

Výzkum byl realizován v souladu s etickým kodexem psychologické profese (ČMPS, 2017) a zároveň ústavním zákonem č.2/1993 (Listina základních práv a svobod).

Souhlas s účastí ve výzkumu. Výzkumu se účastnily pouze respondentky, které dotazník z vlastní vůle vyplnit chtěly. Jejich účast na výzkumu byla pouze dobrovolná. Na žádnou z respondentek nebyl vyvíjen nátlak, aby dotazníky vyplnila.

Respondentky výzkumu měly možnost kdykoliv od výzkumného šetření odstoupit., hlavně vzhledem k času, který byl potřebný pro vyplnění několika administrovaných dotazníků. Zde několik respondentek svou účast přerušilo. Některé z nich také informovaly, že v rámci dne, kdy zajišťují celodenní péči o dítě, nemají na vyplnění dostatek času a večer (kdy už dítě spí) jsou již velmi unavené na to, aby byly schopny věnovat tolik času vyplňováním dotazníků. Uvedené je zcela pochopitelné. Samozřejmě i v tomto případě jsme respondentce poděkovali za čas, který strávila vyplněním dotazníků.

Důstojnost účastníků výzkumu. Všechny respondentky byly informovány o povaze a cíli výzkumu.

Ochrana soukromí, osobních údajů respondentek výzkumu. Výzkumné šetření bylo provedeno v souladu se zákonem o ochraně osobních údaji (zákon. č. 101/2000 Sb.). Respondentkám bylo sděleno, že data, která od nich získáme, budou vyžita pouze k účelu, k jakému byla získána, tj. tvorba výzkumné části diplomové práce. Ochrana soukromí osob byla zajištěna také tím, že vyplnění dotazníku bylo anonymní.

Odměna pro účastníky výzkumu. Účast respondentek ve výzkumu nebyla honorována finančně, za čas a pozornost, které vyplnění dotazníků věnovaly, byla všem zúčastněným nabídnuta možnost zaslání výsledků z výzkumného šetření. Této možnosti využilo několik respondentek v řádu několika desítek žen.

Respondenti výzkumu nesmí dojít k újmě hmotné, duševní či jiné (Miovský, 2004). Z povahy našeho výzkumu nepředpokládáme, že by u respondentek mohlo dojít k újmě.

9. Výzkumný soubor

Respondentky ve výzkumném šetření musely splňovat stanovená kritéria:

1) **Byly matky na rodičovské dovolené**
2) **Respondentky byly matky s dítětem/ dětmi, které nebylo/nebyly mladší než 6 měsíců a starší 3 let.**

Věk dětí žijících v rodině může klást na rodiče, především matku specifické požadavky – jinou péči zajišťuje matka kojenci či batoleti a jinou např. dítěti s povinnou školní docházkou. Na rodinné fungování mohou mít vliv právě potřeby dětí dané jejich věkem (Sobotková, 2007). Věk dítěte jako intervenující proměnná, byla v tomto šetření kontrolována.

Požadavek na věk matky nebyl stanoven, přestože jsme jej původně chtěli brát v potaz nakonec jsme tak neučili. Literatura sice vymezuje věk pro začátek rodičovství v období mladé dospělosti, tj. od 20 do 35 let (Thorová, 2015), ale z mnohých se důvodů se věk rodiček zvyšuje. Procento matek, které porodí své první dítě ve věku nad 35 let se pohybuje kolem 6 % (Sobotková, 2007).

Zkoumaná populace matek byla dále rozdělena na 2 soubory – tj. na matky na rodičovské dovolené, které nebyly ekonomicky aktivní a na matky, které souběžně s rodičovskou dovolenou pracovaly. Do skupiny pracujících matek byly zařazeny respondentky, které pracovaly na různý typ úvazku. Výzkumný vzorek tedy zahrnuje jak matky, které pracovaly maximálně 8 hodin, ale také matky, které v práci trávily až 32 hodin za týden.

U pracujících matek jsme se dále dotazovali na motivaci k setrvání v pracovním procesu a na povahu pracovního místa – tzn. zda pracují z domu, na pracovišti či je jejich pracovní pozice flexibilní a mohou pracovat, jak z domu, tak i na pracovišti.

Celkový soubor čítal 248 respondentek. Po vyřazení nevalidně vyplněných dotazníků však výsledný soubor respondentek zahrnoval 241. Z toho většina 201 matek nepracujících a 40 matek pracujících.

Dále jsme zjišťovali věk, partnerský status matky, její nejvyšší dosažené vzdělání, počet dětí žijící v rodině. Detailní popis výzkumného souboru s ohledem na zjišťované informace shrnují následující tabulky a grafy.

Výzkumný soubor tvořilo 241 respondentek, z toho 201 (83, %) matek uvedlo, že souběžně s rodičovskou dovolenou nepracuje. Pouze 17 % (n=40) uvedlo, že souběžně s rodičovskou dovolenou pracuje.

Graf č. 1: Výzkumný soubor z hlediska pracovní aktivity

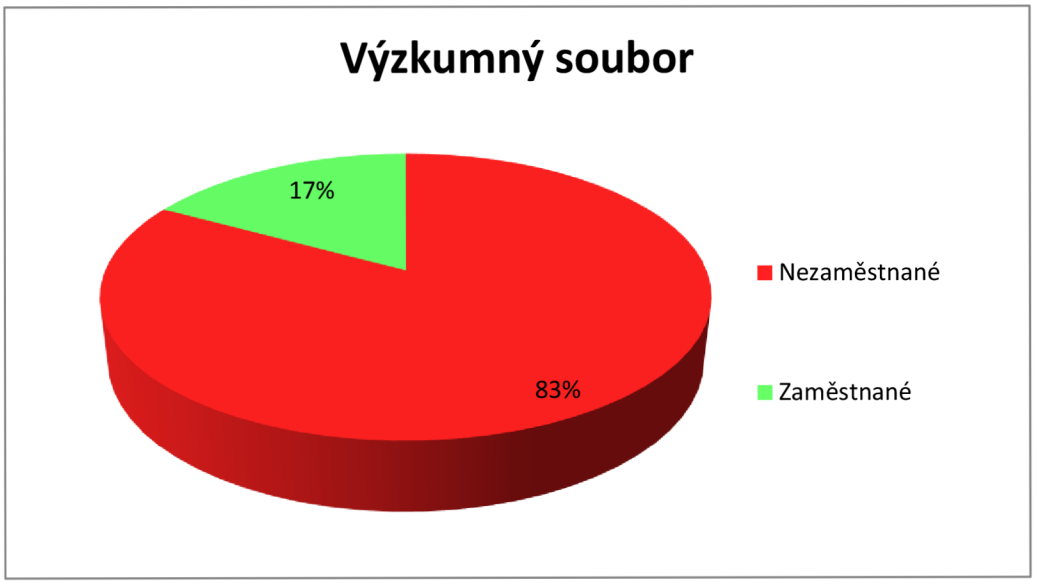

Z celkového počtu respondentek (n= 241) mělo 7 (3 %) matek dvě děti. 234 žen mělo pouze jedno dítě. Pro úplnost lze zmínit, že matky, které měly dvě děti, byly zároveň matky, které v době rodičovské dovolené nepracovaly.

Graf č. 2: Charakteristika výzkumného souboru z hlediska počtu dětí

Tabulka č. 1 informuje o věkovém rozmezí respondentek, (n = 241) které se pohybovalo od 19 do 42 let. M = 28,1, SD= 4,42. Detailnější informace o věku respondentek výzkumu dle zaměstnanosti nabízí tabulka č.1

Tabulka č.1: Věk respondentek výzkumu z hlediska zaměstnanosti

Věk v letech	M	Me	Min	Max	SD
Věk nezaměstnaných	28,07	27	19	42	4,46
Věk zaměstnaných	28,12	29	20	36	4,27

Pozn.: M = průměrná hodnota; Me = medián; Min = minimální hodnota; Max = maximální hodnota; SD = směrodatná odchylka

Stáří dětí respondentek se pohybovalo od 6 do 36 měsíců. M = 13,66; SD=7,9. Podrobnější informace o věku dětí ukazuje tabulka č.2

Tabulka č.2: Stáří dítěte v měsících nezaměstnaných i zaměstnaných matek

Stáří dítěte v měsících	M	Me	Min	Max	SD
Nezaměstnaných matek	12,98	10	6	36	7,44
Zaměstnaných matek	17,05	12	6	36	9,28

Pozn.: M = průměrná hodnota; Me = medián; Min = minimální hodnota; Max = maximální hodnota; SD = směrodatná odchylka.

Graf. č. 3 ukazuje srovnání nezaměstnaných a zaměstnaných matek z hlediska dosaženého vzdělání. 6,5 % (n=13) nezaměstnaných respondentek uvedlo jako nejvyšší vzdělání základní školu. 15,9 % (n=32) uvedlo střední školu bez maturity a 44,8 % (n=90) střední školu s maturitou. Vyšší odborné vzdělání absolvovalo 6,5 % (n=13) respondentek. Vysokoškolské vzdělání mělo 26,4 % (n=53) nepracujících matek.

2,5 % (n=1) zaměstnaných matek uvedlo jako nejvyšší vzdělání základní školu. Střední školu bez maturity uvedlo 12,5 % (n=5), střední školu s maturitou 52,5 % (n=21) matek. Vyššího odborného vzdělání dosáhlo 5 % (n=2) pracujících a vysokoškolské vzdělání udávalo 27,5 % (n=11).

Graf. č. 3: Srovnání nezaměstnaných a zaměstnaných matek z hlediska vzdělání

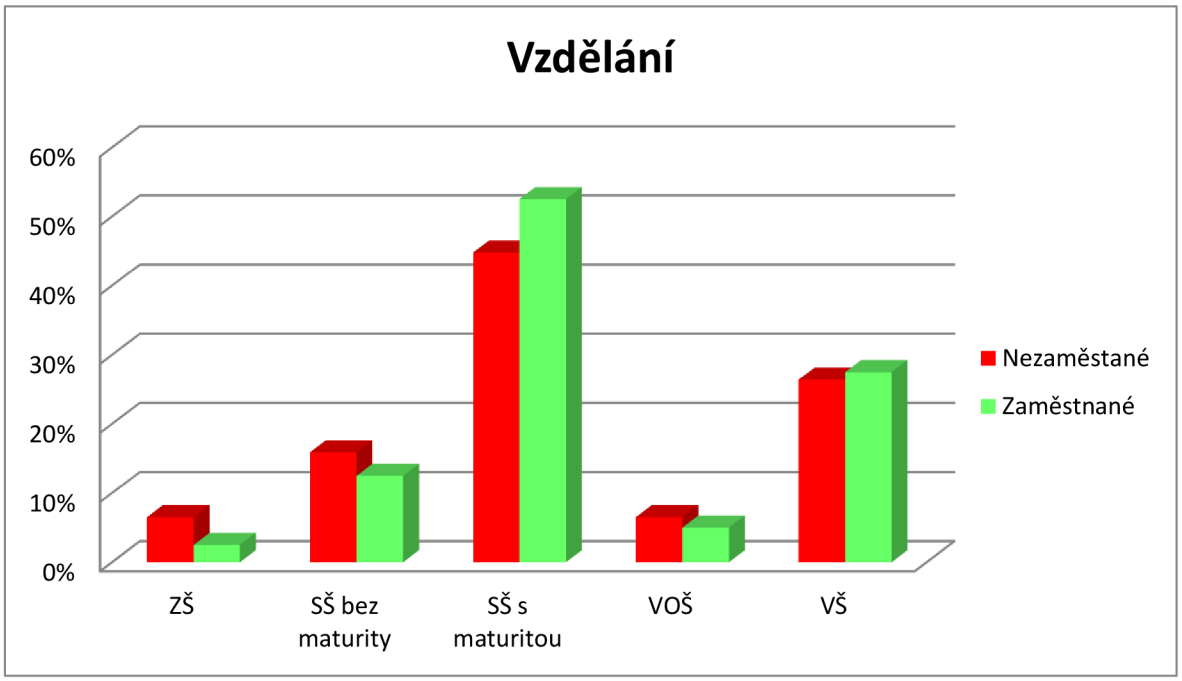

Graf č.4 ukazuje srovnání nezaměstnaných a zaměstnaných matek z hlediska partnerského statusu. 33,3 % (n=78) nezaměstnaných matek bylo vdaných, více než polovina 58,2 % (n=117) nepracujících žila s přítelem. Poměrně málo – pouze 2 % (n=4) bylo svobodných a 0,5 % (n=1) rozvedených.

Ve skupině zaměstnaných byla skoro polovina 47,5 % (n=19) matek vdaných, 40 % (n=16) žilo s přítelem, 10 % (n=4) bylo svobodných a 2,5 % (n=1) rozvedených.

Graf. č.4: Srovnání nezaměstnaných a zaměstnaných matek z hlediska partnerského statusu

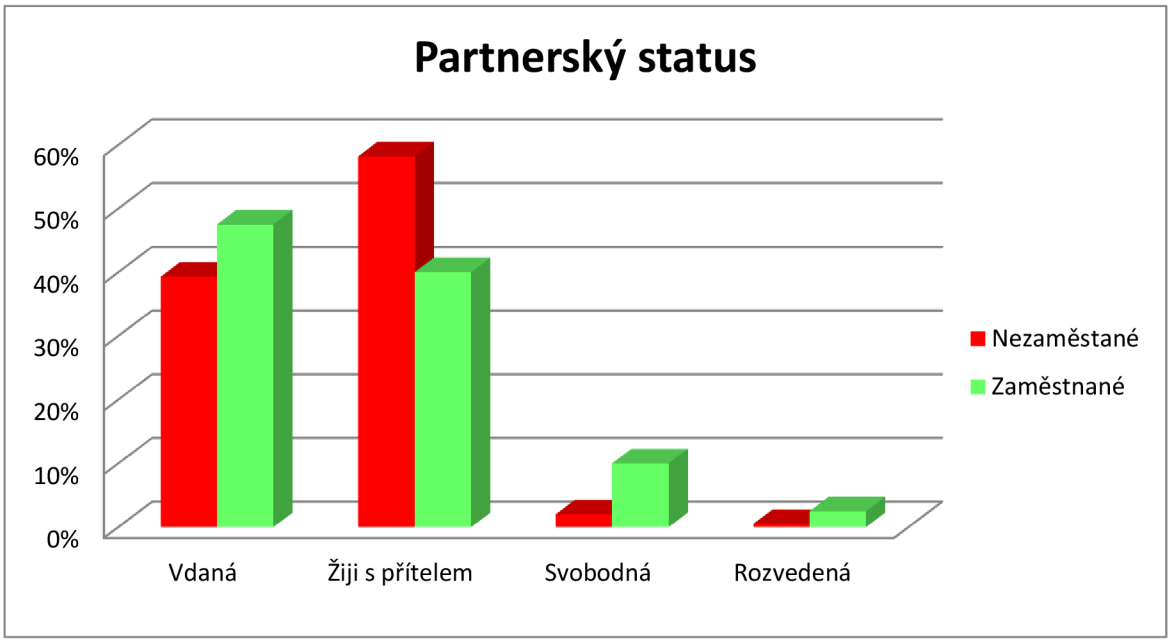

Z celkového počtu 40 zaměstnaných matek více než polovina - 52,5 % (n = 21) uvedla, že pracuje maximálně 8 hodin týdně. 25 % matek (n=10) trávilo prací 9–16 hodin za týden. 17,5 % (n=7) tvrdilo, že práci věnují 17-24 hodin týdně a jen 5 % (n=2) matek věnovalo práci 25-32 hodin týdně. Detailně informuje o vyšší pracovního úvazku graf č. 5

Graf č.5: Výše pracovního úvazku

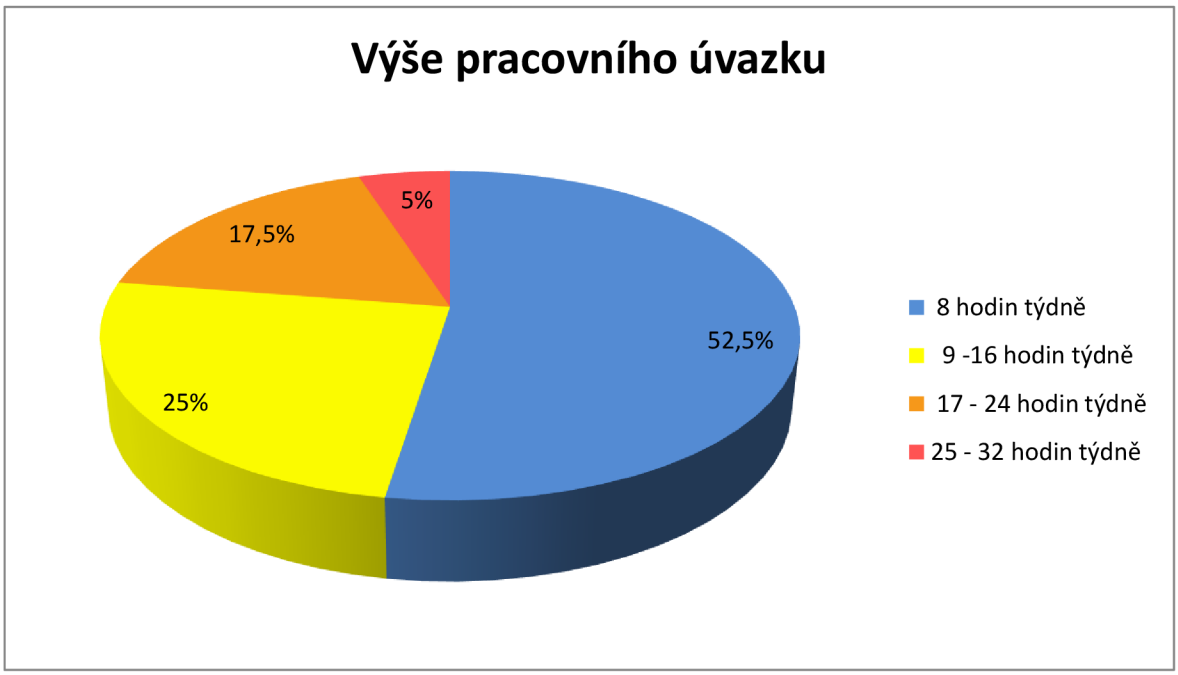

Jako motiv pro setrvání v práci většina (63 %, n = 25) zaměstnaných matek uvedla finance a zároveň seberealizaci. 17 % (n=7) matek uvedlo, že pracuje z důvodu financí. Několik (7 %, n=3) pracujících respondentek uvedlo, že kombinuje rodičovskou dovolenou s ekonomickou aktivitou z důvodu vlastní seberealizace. Dvě respondentky (5 %) setrvaly v práci kvůli tomu, že nechtěly přerušit kariéru (viz. Graf. č.6).

Graf č. 6: Motiv pro setrvání v práci při rodičovské dovolené

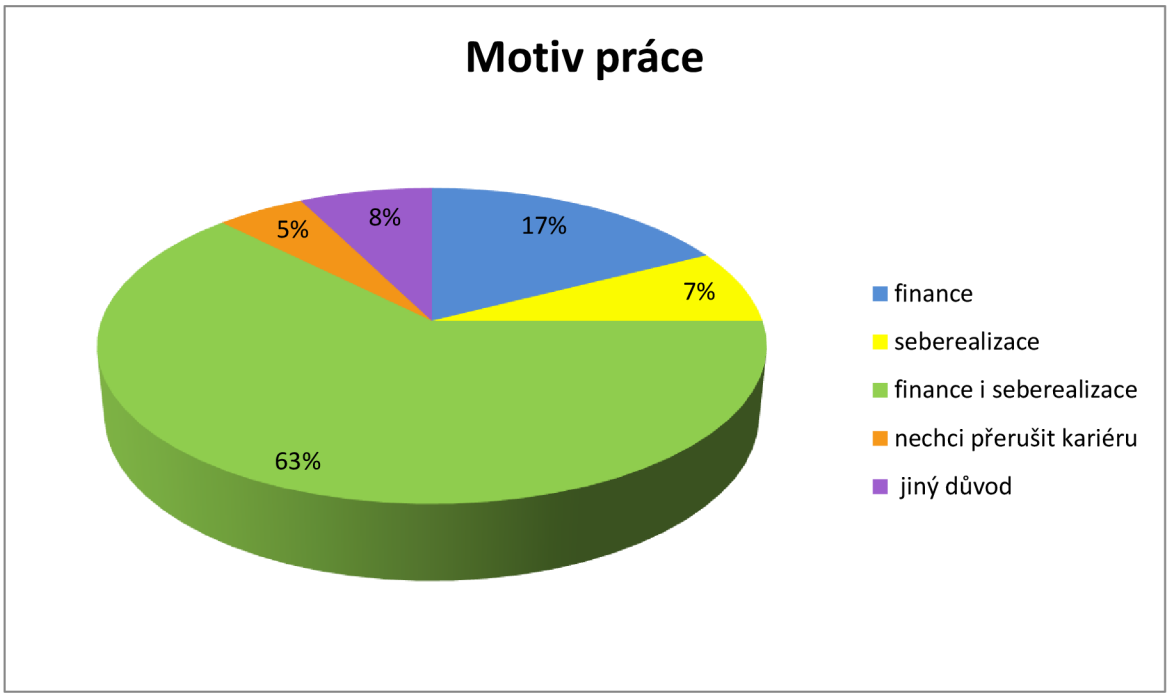

Pokud jde o místo práce, 47 % (n = 19) zaměstnaných matek uvedlo, že pracuje na pracovišti mimo domov, 30 % (n = 12) z domu (home-office) a 23 % (n = 9) z domu i na pracovišti mimo domov. Viz graf č.7

Graf č. 7: Místo pracoviště

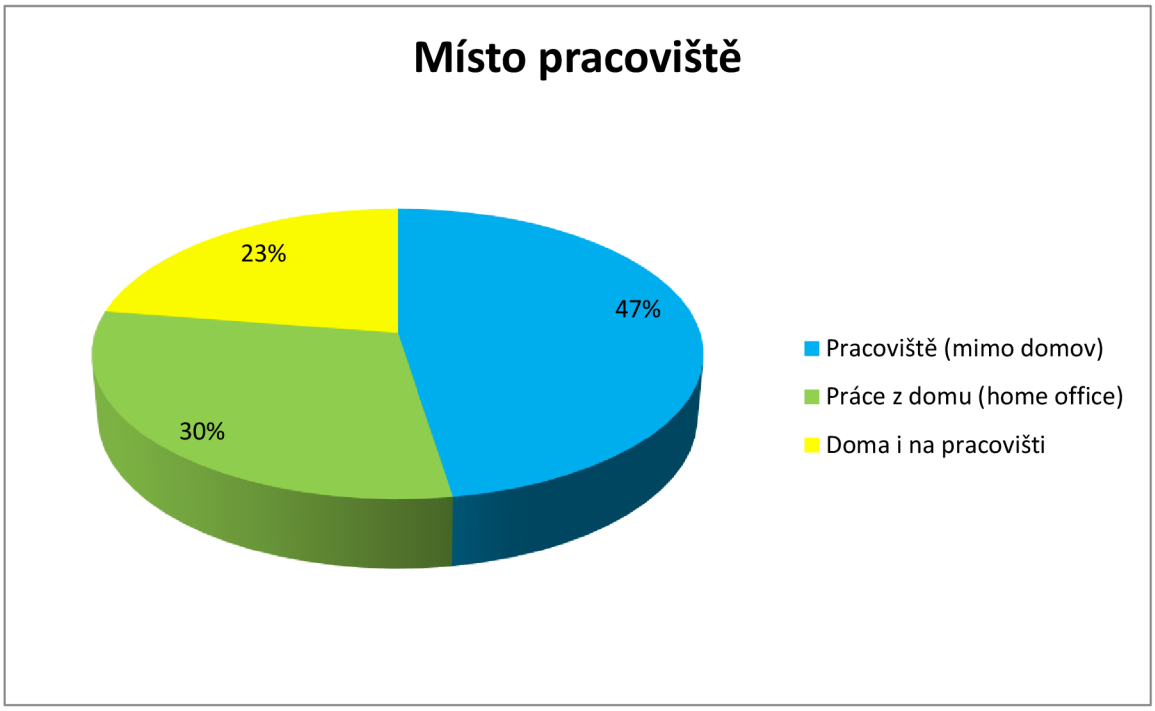

10. Výsledky

Tato kapitola předkládá podrobné souvislosti kvantitativního šetření, také statisticky ověřuje formulované hypotézy.

Tabulka č.3 zobrazuje distribuci proměnných v rámci ŠRP. Data nepocházela z normálního rozdělení.

Tabulka č.3: Distribuce proměnných v rámci ŠRP

ŠRP	Shapiro-Wilkův test		
	Testové kritérium	*Stupně volnosti*	*p*
Soudržnost	0,800	241	0,000
Expresivita	0,730	241	0,000
Konfliktnost	0,866	241	0,000
Nezávislost	0,922	241	0,000
Orientace na úspěch	0,946	241	0,000
IKO	0,970	241	0,000
ARO	0,943	241	0,000
M	0,963	241	0,000
Organizace	0,952	241	0,000
Kontrola	0,922	241	0,000

Pozn. = ŠRP = Škála rodinného prostředí. Zvolená hladina významnosti je α = 0,05.

Tabulka č.4 zobrazuje distribuci proměnných v rámci NEO-FFI. Data proměnné extraverze a otevřenost pocházela z normálního rozložení.

Tabulka č.4: Distribuce proměnných v rámci NEO-FFI

NEO – FFI	Shapiro-Wilkův test		
	Testové kritérium	Stupně volnosti	p
Neuroticismus	0,987	241	0,025
Extraverze	0,989	241	**0,064**
Otevřenost	0,992	241	**0,229**
Přívětivost	0,973	241	0,000
Svědomitost	0,986	241	0,021

Pozn. = Zvolená hladina významnosti je α = 0,05. Tučně jsou zvýrazněny p hodnoty proměnných pocházející z normálního rozložení.

Tabulka č. 5 informuje o tom, jak skórovaly nezaměstnané matky na škálách dotazníku NEO-FFI. Nezaměstnané matky dosahovaly nejvyššího skóru na škále svědomitost (M = 32,41; SD=7,30) a přívětivost (M = 29,25; SD=5,55). Naopak nejnižšího skóre dosahovaly na škále otevřenost (M = 24,72; SD=6,44).

Tabulka č. 5: Deskriptivní statistiky NEO-FFI nezaměstnaných matek

NEO-FFI	M	Me	Min	Max	SD
Neuroticismus	24,91	25	4	48	9,58
Extraverze	30,58	30	10	48	7,59
Otevřenost	24,72	25	6	42	6,44
Přívětivost	29,25	30	11	42	5,55
Svědomitost	32,41	32	10	48	7,30

Pozn.: M = průměrná hodnota; Me = medián; Min = minimální hodnota; Max = maximální hodnota; SD = směrodatná odchylka.

V tabulce č. 6 můžeme vidět, jak v osobnostních charakteristikách skórovaly zaměstnané matky. Zaměstnané stejně jako nezaměstnané matky dosahovaly nejvyššího skóre na škálách svědomitost (M =35,3; SD= 8,10) a přívětivost (M=27,27; SD=6,94). Nejnižší skór vykazovaly v osobnostní dimenzi neuroticismus (M=23,67; SD=10,94).

Tabulka č. 6: Deskriptivní statistiky NEO-FFI zaměstnaných matek

NEO-FFI	M	Me	Min	Max	SD
Neuroticismus	23,67	22	3	47	10,94
Extraverze	33,05	35	8	47	8,78
Otevřenost	25,05	25	15	41	5,97
Přívětivost	27,27	28	8	40	6,94
Svědomitost	35,3	38	16	47	8,10

Pozn.: M = průměrná hodnota; Me = medián; Min = minimální hodnota; Max = maximální hodnota; SD = směrodatná odchylka.

Souhrné porovnání průměrů obou skupin matek v jednotlivých škálách NEO-FFI ukazuje graf č.8.

Graf č. 8: Porovnání průměrného skóre NEO-FFI nezaměstnaných i zaměstnaných matek

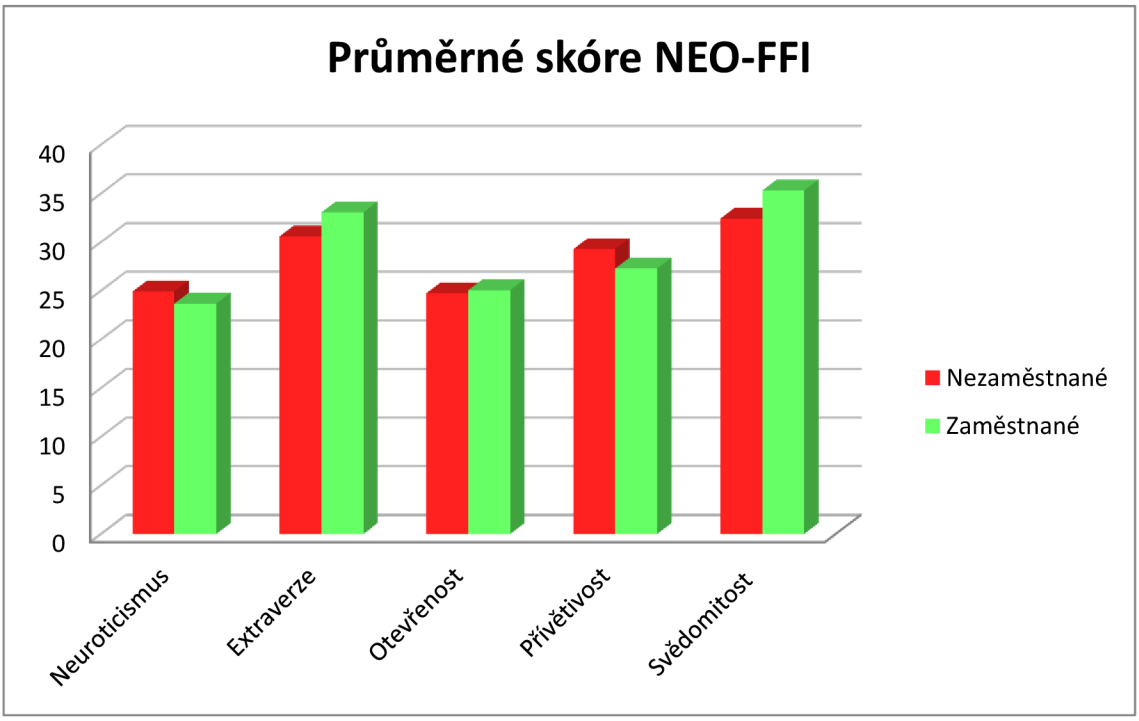

V tabulce č. 7 můžeme nahlédnout na skóre jednotlivých škál rodinného prostředí, tak jak jej vnímaly nezaměstnané matky. Nejvyšší skóre reprezentují dimenze expresivita (M=7,74; SD=1,70) a soudržnost (M= 7,50; SD=1,55), nejnižší skór dimenze konfliktnost (M=1,96; SD=1,87).

Tabulka č. 7: Deskriptivní statistiky ŠRP nezaměstnaných matek

ŠRP	M	Me	Min	Max	SD
Soudržnost	7,50	8	1	9	1,55
Expresivita	7,74	8	0	9	1,70
Konfliktnost	1,96	1	0	9	1,87
Nezávislost	6,01	6	1	9	1,32
OU	4,24	4	1	9	1,45
IKO	4,54	5	0	9	2,09
ARO	4,31	5	0	8	2,33
M	4,06	4	0	8	1,61
Organizace	5,61	6	0	9	1,94
Kontrola	2,55	2	0	9	1,74

Pozn.: M = průměrná hodnota; Me = medián; Min = minimální hodnota; Max = maximální hodnota; SD = směrodatná odchylka. OÚ = Orientace na úspěch, IKO = Intelektuálně-kulturní orientace, ARO = Aktivní rekreační orientace, M = Morálně-světonázorová orientace.

Tabulka č.8 znázorňuje skóre v jednotlivých škálách rodinného prostředí u zaměstnaných respondentek. Nejvyššího skóre dosáhly respondentky v dimenzi soudržnost (M= 7,80; SD=1,40) a expresivita (M=7,87; SD=1,22). Naopak nejnižšího skóre dosáhly v dimenzi konfliktnost (M=1,70; SD=1,67).

Tabulka č. 8: Deskriptivní statistiky ŠRP zaměstnaných matek

ŠRP	M	Me	Min	Max	SD
Soudržnost	7,80	8	3	9	1,40
Expresivita	7,87	8	3	9	1,22
Konfliktnost	1,70	1	0	6	1,67
Nezávislost	6,63	7	4	9	1,10
OU	4,70	5	2	9	1,68
IKO	4,53	5	2	7	1,75
ARO	4,90	5	0	8	2,09
M	4,13	4	1	7	1,40
Organizace	5,07	5	0	9	2,12
Kontrola	2,48	2	0	6	1,57

Pozn.: M = průměrná hodnota; Me = medián; Min = minimální hodnota; Max = maximální hodnota; SD = směrodatná odchylka. OÚ = Orientace na úspěch, IKO = Intelektuálně-kulturní orientace, ARO = Aktivní rekreační orientace, M = Morálně-světonázorová orientace.

S ohledem na přehlednost výsledků uvádíme souhrnné porovnání průměrů obou skupin matek v jednotlivých škálách rodinného prostředí. Jak je z grafu patrné, zaměstnané matky vnímaly rodinné prostředí jako soudržnější, expresivnější a nezávislejší než matky nezaměstnané. Oproti nezaměstnaným také vnímaly nižší konfliktnost v rodině. Viz graf č. 9.

Graf č.9: Průměrné skóre ŠRP nezaměstnaných i zaměstnaných matek

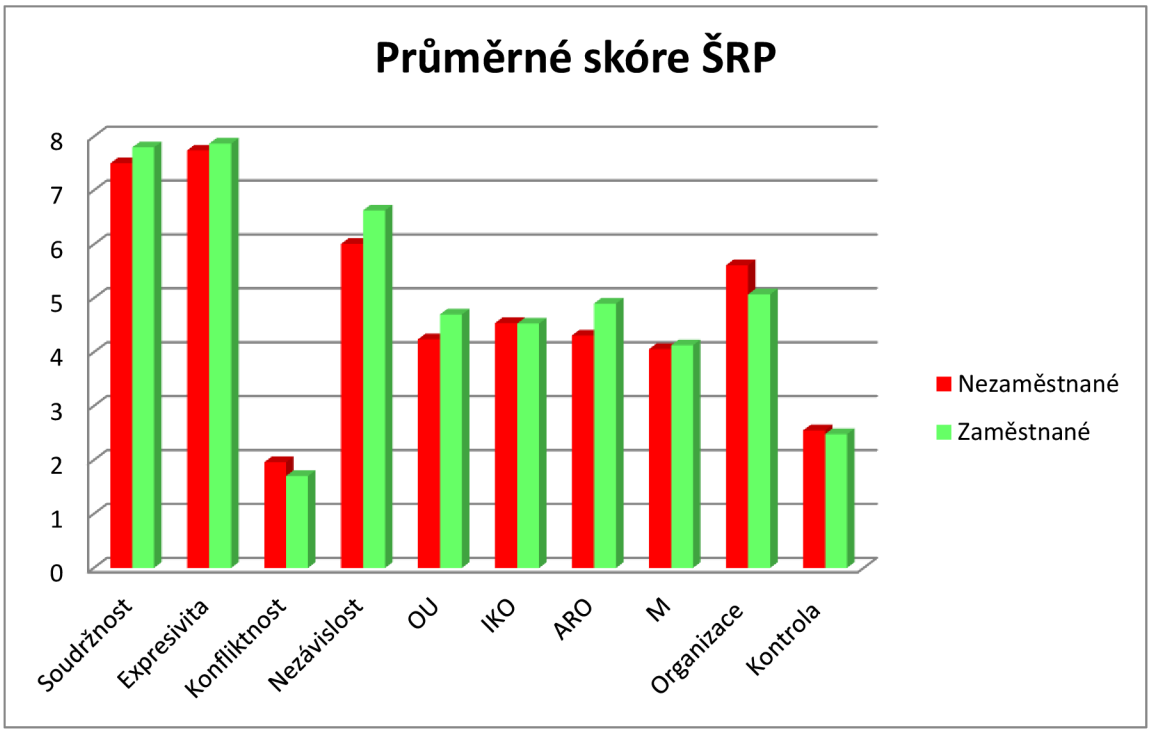

Pozn. OÚ = Orientace na úspěch, IKO = Intelektuálně-kulturní orientace, ARO = Aktivní rekreační orientace, M = Morálně-světonázorová orientace.

Korelace ŠRP a NEO-FFI

Na základně analýzy korelací mezi ŠRP a NEO-FFI můžeme vidět některé statisticky významné vztahy.

Střední síla korelace byla odhalena mezi některými osobnostními faktory. A sice: Faktor neuroticismu středně silně pozitivně koreloval se škálou konfliktnost (r= 0,39) ale středně silně negativně se škálou aktivní rekreační orientace (r= -0,34), škálou morálně-světonázorová orientace (r= -0,32) a škálou soudržnost (r=0,31).

Středně silná pozitivní korelace byla nalezena mezi faktorem extraverze a škálou aktivní rekreační orientace (r=0,32). Faktor otevřenost středně silně pozitivně koreloval se škálou intelektuálně-kulturní orientace (r=0,43). U faktoru přívětivost byla nalezena středně silná negativní korelace se škálou konfliktnost (r=-0,31). Také faktor svědomitost středně silně koreloval s některými škálami rodinného prostředí, konkrétně pozitivní korelaci ukázal se škálou soudržnost (r= 0,38) a organizace (r=0,48).

Co se týče slabých korelací, zde všechny osobnostní faktory statisticky významně souvisely s některými škálami rodinného prostředí. Slabá negativní korelace byla odhalena mezi faktorem neuroticismus a škálami expresivita (r= -0,21), intelektuálně-kulturní orientace, (r= -0,23) a organizace (r= -0,17).

Faktor extraverze slabě negativně koreloval se škálou konfliktnost (r=-0,22) a slabě pozitivně se škálami soudržnost (r=0,26), expresivita (r=0,24), nezávislost (r=0,13), intelektuálně-kulturní orientace (r=0,21), morálně-světonázorová orientace (r=0,16) a organizace (r=0,14).

U faktoru otevřenost byla nalezena slabě pozitivní korelace se škálami nezávislost (r= 0,16), aktivní rekreační orientace (r=0,30) a morálně-světonázorová orientace (r=0,23). Z tabulky je zřejmé, že i faktor přívětivost slabě koreloval s některými škálami rodinného prostředí a sice, pozitivně koreloval se škálami soudržnost (r=0,28), expresivita (r=0,13), morálně-světonázorová orientace (r=0,16), organizace (r=0,15) a negativně se škálami orientace na úspěch (r=-0,18) a kontrola (r=-0,16).

Také faktor svědomitost ukázal slabou negativní korelaci se škálou konfliktnost (r=-0,21) a několik slabých pozitivních korelací, a to se škálami orientace na úspěch (r=0,27), intelektuálně-kulturní orientace (r=0,21), aktivní rekreační orientace (r=0,19) a kontrola (r=0,16). Viz tabulka č. 9.

Tabulka č. 9: Spearmanovy korelace ŠRP a NEO-FFI

ŠRP	Neuroticismus	Extraverze	Otevřenost	Přívětivost	Svědomitost
Soudržnost	**–0,31***	**0,26***	0,08	**0,28***	**0,38***
Expresivita	**–0,21***	**0,24***	0,11	**0,13***	0,02
Konfliktnost	**0,39***	**–0,22***	–0,05	**–0,31***	**–0,21***
Nezávislost	–0,11	**0,13***	**0,16***	0,08	0,03
OÚ	0,03	0,12	0,08	**–0,18***	**0,27***
IKO	**–0,23***	**0,21***	**0,43***	0,03	**0,21***
ARO	**–0,34***	**0,32***	**0,30***	0,08	**0,19***
M	**–0,32***	**0,16***	**0,23***	**0,16***	0,09
Organizace	**–0,17***	**0,14***	–0,02	**0,15***	**0,48***
Kontrola	0,10	–0,03	–0,01	**–0,15***	**0,16***

*Pozn.: * p<0,05 . OÚ = Orientace na úspěch, IKO = Intelektuálně-kulturní orientace, ARO = Aktivní rekreační orientace, M = Morálně-světonázorová orientace.*

Přehledně ukazuje signifikantní korelace mezi jednotlivými proměnnými síťový graf č. 10. Kladné korelace jsou v něm vyznačeny modře a záporné korelace červeně, přičemž sytost a tloušťka spojů odrážejí sílu korelace.

Pokud jde o vzájemné vztahy NEO-FFI a ŠRP, neuroticismus koreloval nejsilněji s konfliktností, r = 0,39. Extraverze s aktivní rekreační orientací, r = 0,32; otevřenost s intelektuálně-kulturní orientací, r = 0,43; přívětivost s konfliktností, r = –0,31; a svědomitost s organizací, r = 0,48.

Graf č. 10: Spearmanovy korelace NEO-FFI a ŠRP

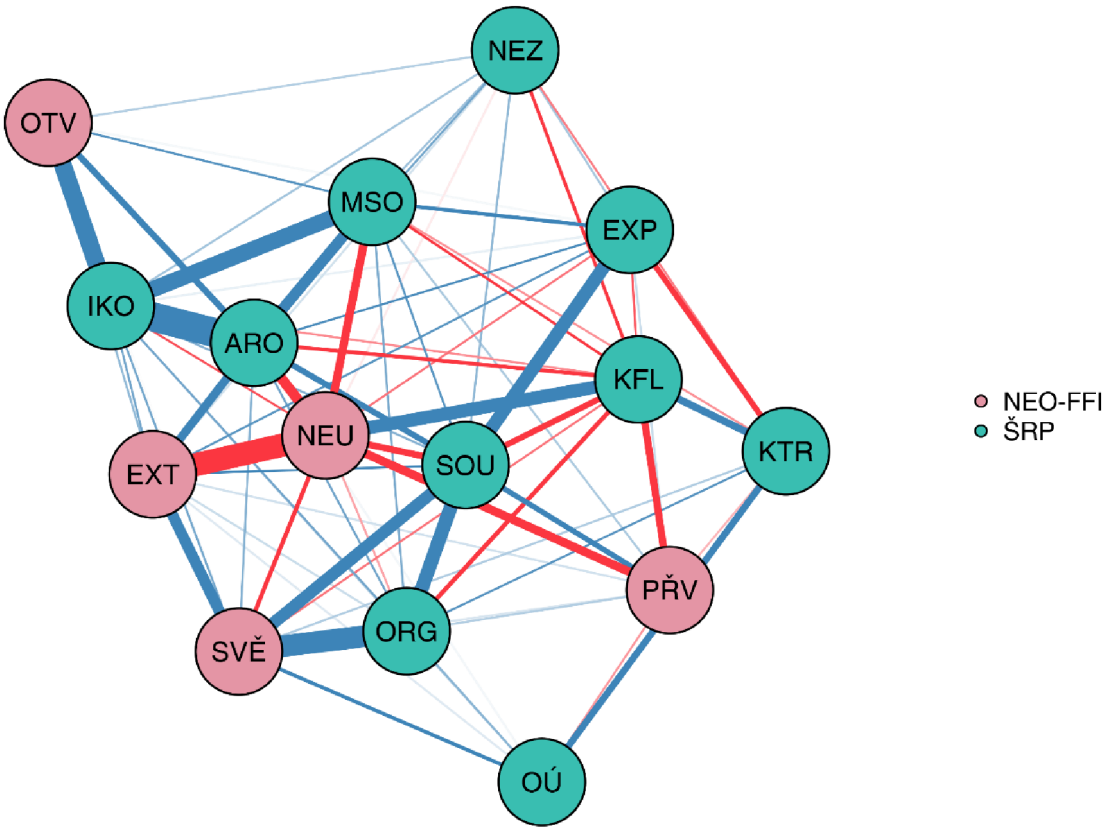

NEU = Neuroticismus, EXT = Extraverze, OTV = Otevřenost, PŘV = Přívětivost, SVĚ = Svědomitost, SOU = Soudržnost, EXP = Expresivita, KFL = Konfliktnost, NEZ = Nezávislost, OÚ = Orientace na úspěch, IKO = Intelektuálně-kulturní orientace, ARO = Aktivní rekreační orientace, MSO = Morálně-světonázorová orientace, ORG = Organizace, KTR = Kontrola

Tabulka č. 10 ukazuje srovnání nezaměstnaných a zaměstnaných matek v subškálách ŠRP. Jak můžeme vidět, jediný výraznější a **signifikantní** (***p* = 0,02**) rozdíl mezi nezaměstnanými a zaměstnanými byl zaznamenán v dimenzi *nezávislost*, kde zaměstnané matky dosahovaly vyššího skóre.

Tabulka č. 10 Srovnání nezaměstnaných a zaměstnaných matek ŠRP pomocí Mann-Whitney U test

ŠRP	Nezaměstnané		Zaměstnané				
	M	*SD*	*M*	*SD*	*U*	*Z*	*p*
Soudržnost	7,50	1,55	7,80	1,40	3502,00	1,29	0,2
Expresivita	7,74	1,70	7,87	1,22	3890,50	0,32	0,75
Konfliktnost	1,96	1,86	1,70	1,67	3730,50	0,72	0,47
Nezávislost	6,01	1,32	6,63	1,10	**3057,00**	**-2,39**	**0,02**
OÚ	4,24	1,45	4,70	1,68	3437,50	1,45	0,15
IKO	4,54	2,09	4,53	1,75	4004,00	0,04	0,97
ARO	4,31	2,33	4,90	2,09	3486,50	1,32	0,19
M	4,06	1,61	4,13	1,40	3883,00	0,34	0,73
Organizace	5,61	1,94	5,07	2,12	3440,00	1,44	0,15
Kontrola	2,55	1,74	2,48	1,57	3978,50	0,1	0,92

Pozn. Zvolená hladina významnosti je α = 0,05. OÚ = Orientace na úspěch, IKO = Intelektuálně-kulturní orientace, ARO = Aktivní rekreační orientace, M = Morálně-světonázorová orientace

Tabulka č. 11 zobrazuje výsledky nezávislých t-testů nezaměstnaných a zaměstnaných matek v dimenzích NEO-FFI. Jak můžeme vidět, zaměstnané matky dosahovaly v průměru vyššího skóre v extraverzi a otevřenosti, zde byl ovšem rozdíl zanedbatelný.

Tabulka č.11: Srovnání nezaměstnaných a zaměstnaných matek NEO-FFI pomocí nezávislých t-testů

NEO-FFI	Nezaměstnané		Zaměstnané		*t*	*p*
	M	*SD*	*M*	*SD*		
Extraverze	30,58	7,59	33,05	8,78	–1,82	0,069
Otevřenost	24,72	7,30	25,05	8,10	–0,29	0,769

Tabulka č. 12 prezentuje srovnání nezaměstnaných a zaměstnaných matek v dimenzích NEO-FFI. Vyššího skóre na škále neuroticismus a přívětivost dosahovaly nezaměstnané matky, avšak rozdíl není statisticky významný. Statisticky významný byl rozdíl ve *svědomitosti*, kde zaměstnané matky dosahovaly v průměru vyššího skóru.

Tabulka č. 12: Srovnání nezaměstnaných a zaměstnaných matek NEO-FFI pomocí Mann-Whitney U test

NEO-FFI	Nezaměstnané		Zaměstnané				
	M	*SD*	*M*	*SD*	*U*	*Z*	*p*
Neuroticismus	24,91	9,58	23,67	10,94	3640,50	0,94	0,35
Přívětivost	29,25	5,55	27,27	6,94	3310,50	1,76	0,08
Svědomitost	32,41	7,30	35,30	8,10	**3100,00**	**-2,28**	**0,02**

Pozn. Zvolená hladina významnosti je $\alpha = 0,05$.

Korelace ŠRP a ŠRP

Pro úplnost prezentujeme i zjištěné vzájemné korelace subškál rodinného prostředí. Na základě porovnání jednotlivých subškál ŠRP lze zjistit jak těsné a pozitivní/negativní vztahy mezi sebou jednotlivé subškály mají.

Čím vyšší soudržnost v rodině, tím vyšší je expresivita (r = 0,37), nezávislost (r= 0,20), intelektuálně-kulturní orientace (r= 0,19), aktivní rekreační orientace (r= 0,30), morálně-světonázorová orientace (r= 0,23) a organizace (r= 0,38) ale nižší konfliktnost (r= -0,30).

Čím vyšší expresivita v rodině tím nižší konfliktnost (r= -0,22) a kontrola (r= -0,29) a naopak vyšší nezávislost (r= 0,18), aktivní rekreační orientace (r= 0,25) a morálně-světonázorová orientace (r= 0,27).

Čím vyšší konfliktnost v rodině tím nižší nezávislost (-0,27), intelektuálně-kulturní orientace (r= -0,19), aktivní rekreační orientace (r= -0,27) morálně-světonázorová orientace (r= -0,26), organizace (r= -0,28), ale vyšší kontrola (r= 0,31).

Čím vyšší je kontrola v rodině tím, nižší je nezávislost (r= -0,21) a morálně-světonázorová orientace (r= -0,18), ale vyšší orientace na úspěch (r= 0,30) a organizace (r= 0,24). Podrobnější informace o vzájemných korelacích mezi všemi dimenzemi škál rodinného prostředí sděluje tabulka č. 13.

Tabulka č. 13: *Spearmanovy korelace ŠRP a ŠRP*

ŠRP	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
1Soudržnost	1	**0,37***	**-0,30***	**0,20***	0,08	**0,19***	**0,30***	**0,23***	**0,38***	-0,08
2Expresivita	**0,37***	1	**-0,22***	**0,18***	-0,04	0,12	**0,25***	**0,27***	0,03	**-0,29***
3Konfliktnost	**-0,30***	**-0,22***	1	**-0,27***	0,06	**-0,19***	**-0,27**	**-0,26***	**-0,28***	**0,31***
4Nezávislost	**0,20***	**0,18***	**-0,27***	1	-0,02	**0,18***	**0,21***	**0,18***	0,01	**-0,21***
5OU	0,08	-0,04	0,06	-0,02	1	**0,16***	0,11	-0,01	0,19	**0,30***
6IKO	**0,19***	0,12	**-0,19***	**0,18***	**0,16***	1	**0,57***	**0,41***	**0,21***	0,01
7ARO	**0,30***	**0,25***	**-0,27***	**0,21***	0,11	**0,57***	1	**0,35***	**0,21***	-0,07
8M	**0,23***	**0,27***	**-0,26***	**0,18***	-0,01	**0,41***	**0,35***	1	**0,20***	**-0,18***
9Organizace	**0,38***	0,03	**-0,28***	0,01	**0,19***	**0,21***	**0,21***	**0,20***	1	**0,24***
10Kontrola	-0,08	**-0,29***	**0,31***	**-0,21***	**0,30***	0,01	-0,07	**-0,18***	**0,24***	1

Pozn.: * p<0,05 . OÚ = Orientace na úspěch, IKO = Intelektuálně-kulturní orientace, ARO = Aktivní rekreační orientace, M = Morálně-světonázorová orientace.

11. Testování stanovených hypotéz

V následujícím textu shrnujeme výsledky výzkumného šetření, a to ve vztahu ke stanoveným hypotézám. V této části sdělujeme rozhodnutí o přijetí či nepřijetí 17 formulovaných hypotéz. Z celkového počtu hypotéz jsme 12 přijali, zbytek (5) hypotéz zamítli.

H_1: Existuje negativní korelace mezi neuroticismem a soudržností. Mezi neuroticismem a soudržností byla nalezena středně silná pozitivní korelace. Hodnota korelačního koeficientu pro vztah zmíněných proměnných byla r= 0,31, na hladině významnosti p <0,05. **Hypotézu H_1 přijímáme.**

H_2: Existuje pozitivní korelace mezi extraverzí a soudržností. Mezi zmíněnými proměnnými byla nalezena slabě pozitivní korelace (r= 0,26), na hladině významnosti p <0,05. **Hypotézu H_2** tedy **přijímáme.**

H_3: Existuje pozitivní korelace mezi přívětivostí a soudržností. Mezi proměnnými se projevila slabě pozitivní korelace. Hodnota korelačního koeficientu pro vztah mezi přívětivostí a soudržností byla r= 0,28, na hladině významnosti p <0,05, proto **hypotézu H_3 přijímáme.**

H_4: Existuje pozitivní korelace mezi svědomitostí soudržností. Podle výsledků Spearmanovy korelace existuje středně silná pozitivní korelace mezi svědomitostí a soudržností. Hodnota korelačního koeficientu byla r= 0,38, na hladině významnosti p <0,05. **Hypotézu H_4 přijímáme.**

H_5: Neexistuje korelace mezi neuroticismem a expresivitou. Mezi proměnnými byla prokázána slabá negativní korelace (r = -0,21) na hladině významnosti p <0,05. Danou **hypotézu** proto **zamítáme.**

H_6: Existuje pozitivní korelace mezi extraverzí a expresivitou. Nalezli jsme slabou pozitivní korelaci (r= 0,24) mezi proměnnými na hladině významnosti p <0,05. Na základě této skutečnosti **přijímáme hypotézu H_6.**

H_7: Existuje pozitivní korelace mezi přívětivostí a expresivitou. Existuje slabá pozitivní korelace mezi přívětivostí a expresivitou. Hodnota korelačního koeficientu pro vztah proměnných byla r= 0,13 na hladině významnosti p <0,05. **Hypotézu H_7** proto **přijímáme.**

H_8: Existuje pozitivní korelace mezi neuroticismem a konfliktností. Protože se mezi danými proměnnými projevila střední pozitivní korelace (r= 0,39) na hladině významnosti p <0,05. **Hypotézu H_8 přijímáme.**

H_9: Existuje negativní korelace mezi extraverzí a konfliktností. Mezi zmíněnými proměnnými byla nalezena slabá negativní korelace (r= -0,22), na hladině významnosti p <0,05. **Hypotézu H_9 přijímáme.**

H_{10}: Existuje negativní korelace mezi přívětivostí a konfliktností. Na základě výsledků Spearmanovy korelace mezi přívětivostí a konfliktností existuje střední negativní korelace (r= -0,31), na hladině významnosti p <0,05. Proto **hypotézu H_{10} přijímáme.**

H_{11}: Existuje negativní korelace svědomitostí a konfliktností. Hodnota korelačního koeficientu pro vztah daných proměnných byla r= -0,21, na hladině významnosti p <0,05. Z důvodu existence slabé negativní korelace mezi proměnnými **přijímáme hypotézu H_{11}.**

H_{12}: Existuje pozitivní korelace mezi neuroticismem a kontrolou. Hodnota Spearmanovy korelace mezi kontrolou a neuroticismem nebyla statisticky významná. **Hypotézu H_{12} zamítáme**.

H_{13}: Existuje pozitivní korelace mezi extraverzí a kontrolou. Mezi danými proměnnými neexistuje statisticky významná korelace. **Hypotézu H_{13} zamítáme.**

H_{14}: Existuje negativní korelace mezi přívětivostí a kontrolou. Mezi proměnnými kontrola a přívětivost byla odhalena slabá negativní korelace ($r = -0,15$) na hladině významnosti $p < 0,05$. **Hypotézu H_{14} přijímáme.**

H_{15}: Existuje negativní korelace mezi svědomitostí a kontrolou. Mezi zmíněnými proměnnými byl nalezen statisticky významný pozitivní vztah. Hodnota korelace byla $r=0,16$, na hladině významnost $p < 0,05$. **Hypotézu H_{15} zamítáme.**

H_{16}: Matky z dvoukariérové rodiny vnímají větší organizaci v rodinném prostředí. Na subškále organizace jsme nezjistili statisticky významný rozdíl mezi skupinou pracujících a nepracujících matek. **Hypotézu H_{16}** tedy **zamítáme.**

H_{17}: Matky z dvoukariérové rodiny uvádějí větší nezávislost rodinného prostředí. Na základě výsledků Mann-Whitheyho U-testu bylo zjištěno, že existují statisticky významné rozdíly pracujících a nepracujících matek v hodnotách subškály nezávislost na hladině významnosti $p < 0,05$. **Hypotézu H_{17}** proto **přijímáme.**

12. Diskuze

První hypotéza byla přijata, jak jsme očekávali neuroticismus významně negativně souvisel s konfliktností v rodině. Naše výsledky jsou v soulady s výsledky zkoumání autorů Zare, Nasir, & Mastor (2012), Larsen, Esenaliev, Brück, & Boehnke (2020). Ve studii Zare, Nasir, Mastor (2012) se negativní korelace rodinné soudržnosti a neuroticismu rodiče projevila středně silným vztahem (r= -0,38) jde tedy o hodnotu podobnou naši (r= -0,31). Společným jmenovatelem naší a zmíněné studie je totožný nástroj měření osobnosti (NEO-FFI), ale odlišný pro měření rodinné soudržnosti. Zatímco Zare, Nasir, Mastor (2012) zjišťovali míru rodinné soudržnosti škálou rodinných postupů (Family Procedures Scale), v námi prezentovaném výzkumu jsme použili Škálu rodinného prostředí (ŠRP) je tedy otázkou, zda bychom dospěli ke stejně silné korelaci i v případě administrace škály rodinných postupů. Výzkum Hong a kol. (2015) ukázal, že neuroticismus matky souvisí s nižší soudržností rodiny i za předpokladu variace další proměnné – temperamentu dítěte. Přestože jsme sami temperament dítěte nezkoumali, lze předpokládat, že v souvislosti s výsledky výzkumu Hong a kol. (2015) bychom získali pouze aktuální informace o temperamentu dítěte, ale neměli bychom již možnost sledovat změny temperamentu dítěte v čase. Navíc pokud budeme brát v úvahu tvrzení autorů Kochanska (1998), Lemery, Goldsmith, Klinnert, Mrazek (1999) a sice, že se rodič s v interakci s dítětem může podílet na konečné podobě temperamentu dítěte, je na místě předpokládat, že by matky s vyšší mírou neuroticismu jen umocnily vyjádření dědičného temperamentu (Lemery-Chalfant, Kao, Swann, & Goldsmith, 2013).

Druhá hypotéza předpokládala, že extraverze matky bude pozitivně korelovat se soudržností rodiny. Souvztažnost proměnných v našem výzkumném šetření dosáhla hodnoty (r=0,26), což je o něco menší hodnota, než kterou ve svém výzkumu udávají Zare, Nasir, Mastor (2012). Autoři nalezli silnější korelaci (r=0,43). Další shodu mezi výsledky našeho výzkumu nalézáme ve studii autorů Waheed, Batool Kausar (2017). Ti rovněž prokázali pozitivní korelaci mezi extraverzí rodiče a rodinnou soudržností. Za zmínku určitě stojí, že ve studii autorů Waheed, Batool Kausar (2017) rodinné prostředí neposuzovali rodiče, ale jejich děti v adolescentním věku. Zmíněná studie by mohla potvrzovat skutečnost, že osobnost rodiče ovlivňuje podobu rodinného prostředí. Na druhou stranu, jak daná studie ukazuje, soudržnější rodinu vnímali ti adolescenti, kteří byli více extravertní. Pokud se ale nyní oprostíme od myšlenky, že extrovertnější lidé vnímají rodinu jako soudržnější, vztah mezi extraverzí a soudržností můžeme vysvětlit i v souladu s názorem autorů Taraban a

Shaw (2018) kteří tvrdí, že extravertnější matky mají zájem interagovat s lidmi. V podstatě tomu tak může být, vezmeme-li v úvahu i znění položek dotazníku pro škálu soudržnost *(např.: členové naší rodiny si navzájem pomáhají a podporují jeden druhého; v naší rodině chybí družná nálada).* Vysvětlení tedy nabízí myšlenka, že pro extravertnější matky, představuje interakce s členy rodiny příjemný zážitek a častá (zejména pozitivní) interakce mezi členy domácnosti se může projevit větší soudržností rodiny.

Třetí hypotéza byla rovněž potvrzena. Předpokládala pozitivní vztah mezi přívětivostí a soudržností. Ke stejnému výsledku došli i autoři dalších studií Zare, Nasir, & Mastor (2012), Fribourg, Barlaug, Martinussen, Rosenvinge, & Hjemdal (2005), Hong a kol. (2015). Nenalezli jsme žádnou studii, která by pozitivní korelaci mezi přívětivostí a rodinou soudržností vyvracela. Uvedené ale není nijak překvapivé. Vzhledem k tomu, že přívětiví rodiče jednají s dětmi tak, aby případným konfliktům předcházeli (Prinzie et, al. 2009).

Poslední hypotéza č.4, která se zabývala soudržností v rodině byla také potvrzena. Mezí svědomitostí a rodinnou soudržností byl nalezen pozitivní vztah (r= 0,38). Daný výsledek potvrzuje mnoho dalších studií Larsen, Esenaliev, Brück, Boehnke (2020), Fribourg, Barlaug, Martinussen, Rosenvinge, & Hjemdal, (2005), Zare, Nasir, Mastor (2012). Možným vysvětlením zkoumaného vztahu může být to, že svědomité matky jsou velmi empatické, pozorné a adekvátně uspokojují potřeby svých dětí (Clark et al., 2000). Navíc jako svědomité osoby usilují o to, aby své úkoly či povinnosti splnily včas (Milfont & Sibley, 2012). Mají-li tedy dostatek času, mohou věnovat svůj čas rodině a posilovat tím rodinné pouto pospolitosti.

Hypotézu č. 5 jsme zamítli. Předpokládali jsme, že neexistuje významná souvislost mezi neuroticismem a expresivitou v rodině. Naše výsledky jsou v opozici vůči zjištění autorů Riggio & Riggio (2002). Překvapivým výsledkem je negativní slabá korelace (r=-0,21) mezi neuroticismem a expresivitou. Dle výsledků lze uvažovat nad tím, že matky s neurotickými rysy se mohou soustředit na vlastní prožívání úzkosti, a právě kvůli tomu se také sociálně izolovat. Starší výzkum autorů Campbell & Rushton (1978) také poukázal na významný negativní vztah mezi neuroticismem a emoční expresivitou. Neurotičtí jedinci se více soustředili na vlastní osobu, expresivní vyjádření však u nich bylo minimální. Dalším důvodem, proč se výsledky našeho šetření rozcházejí ze zjištění autorů Riggio, Riggio (2002), může být to, že jsme pro měření expresivity respondentkám administrovali odlišný nástroj měření expresivity než zmínění autoři. Jak sami píší, odlišné zjištění může vycházet

z použití různých metod (dotazníků). Pro měření emoční expresivity existují 2 typy metod a sice, dotazníky sebehodnocení, kdy jedinec posuzuje jev, konstrukt z vlastního úhlu pohledu a metody, kdy jedince hodnotí např. sám výzkumník. Na nedostatek korelací mezi 2 způsoby měření upozorňují i Zuckerman & Larrance (1979). Posuzování osoby jinou osobou se zaměřuje na přesnost, intenzitu či frekvenci mimiky, zatímco sebeposuzovací nástroje zjišťují neverbální komunikační projevy, které jsou pro osobu typické. Kromě toho, pro formulaci hypotézy č.5 jsme se inspirovali výzkumy, které použili stejný nástroj pro posouzení osobnosti, ale odlišný pro identifikaci expresivity. Navíc výzkumů, které by se zabývali rodinnou expresivitou a osobností se nám podařilo nalézt velmi málo.

Hypotézu č.6 přijímáme. Pozitivní vztah se objevil mezi extraverzí a expresivitou (r=0,24). Daný vztah podporuje množství realizovaných výzkumů: r= 0,25 (Smith, Spinrad, Eisenberg, Gaertner, Popp, Maxon, 2007), r= 0,34 (Ahmed & Naqvi, 2015), Riggio & Riggio (2002). Za zajímavý považujeme fakt, že k významné korelaci dospěli různé metody napříč studiemi, které metaanalýza Riggio, Riggio (2002) zahrnovala. Výsledek však není překvapivý. Můžeme se domnívat, že extraverti, kteří rádi bez zábran komunikují s druhými, jsou upovídaní a aktivně vyjadřují své pocity. Na druhou stranu lze předpokládat, že extrovertnější matky mohou manžela/partnera inspirovat ke vzájemně otevřené komunikaci i vůči svým dětem.

Hypotéza č. 7. byla přijata. Mezi přívětivostí a expresivitou byl nalezen statisticky významný pozitivní vztah. Tato dispozice korelovala v našem výzkumu (r=0,13), ale také ve studii autorů Spinrad, Eisenberg, Gaertner, Popp, Maxon (2007), (r=0,23). Zatímco Spinrad et. al. (2007) získali informace o emoční expresivitě skrze pozorování matky, v našem výzkumu máme veškeré informace zprostředkované respondentkami. Bylo by snadné věřit, že emoční expresivita s přívětivostí matky souvisí. Na druhou stranu, je na místě uvést i výzkum, který tento vztah neprokázal; konkrétně jde o výzkum autorů Waheed, Batool, Kausar (2017), kde rodinné prostředí posuzovali adolescenti. Tuto nekonzistenci výsledků je možné vysvětlit skutečností, že matky učí malé děti (do 3let) hovořit o svých potřebách, tudíž mohou být pro dítě vzorem, jak své potřeby komunikovat a tím expresivitu rodiny podporovat. Zmíněnou skutečnost potvrzuje také vysoká průměrná expresivita rodiny v našem výzkumném vzorku pracujících (M=7,87; SD=1,22) i nepracujících (M=7,74; SD=1,70) matek. Naopak matky adolescentů mohou expresivní vyjadřování realizovat jen do té míry, aby nenarušovaly soukromí a autonomii dospívajících jedinců.

Dále nás zajímaly konflikty v rodině. Následující hypotéza č.8 se zabývala vztahem neuroticismu a konfliktností rodiny. Naše výzkumné šetření tento vztah potvrdilo (r=0,39) stejně jako výzkumy autorů: Wayne, Musisca, & Fleeson (2004) (r=0,38), Belsky, Hsieh (1998), Andreassi (2011); Bruck, Allen 2003. Pro neprospěch výskytu rodinných konfliktů u neurotických osob svědčí jen málo výzkumů například výzkum Priyadharshini & Wesley (2014), kteří byli sami výsledkem překvapeni.

Další výzkumná hypotéza č. 9 se soustředila na vztah extraverze a konfliktnosti. Předpokládali jsme, že extraverze bude významně negativně souviset s konflikty v rodině. Hypotézu č.9 přijímáme, neboť spearmanův korelační koeficient dosáhl r= -0,22. Signifikantní vztah byl nalezen také ve studiích Belsky, Hsieh (1998) a Priyadharshini, Wesley (2014). Navíc za silnou stránku výzkumu Belsky, Hsieh (1998) pokládáme způsob měření konfliktů v rodině – kromě dotazníků vyplňovaných rodiči, totiž intenzitu konfliktů zaznamenával nezávislý badatel. Vysvětlení těchto dispozic můžeme nalézt v samotném rysu extraverze, který souvisí s energickou povahou jedince, ale také schopností udržovat a rozvíjet sociální vztahy (Priyadharshini, Wesley, 2014).

Následující předložená hypotéza, (Hypotéza č.10) která zkoumala konflikty v rodině, předpokládala, že existuje významná negativní souvislost mezi přívětivostí a konflikty v rodině. Negativní vztah mezi proměnnými (r= -0,31) je ve shodě s výsledky r= -0,15 studie Wayne, Musisca, Fleeson (2004). Daný vztah podporuje i výzkum Belsky a Hsieh (1998) nebo Priyadharshini a Wesley (2014). Uvedené výzkumy použili odlišné nástroje pro měření konfliktů, navíc jak již bylo zmíněno ve výzkumu Belsky a Hsieh (1998) byl výskyt konfliktů zaznamenáván prostřednictvím nezávislé osoby. Výsledky zjištění korespondují s tvrzením, že přívětiví lidé se dokáží mnohým sociálním situacím přizpůsobit tak, aby předcházeli konfliktním interakcím (Priyadharshini, Wesley, 2014).

Hypotéza č. 11, která predikovala negativní korelaci mezi svědomitostí a konfliktností rodiny byla potvrzena (r= -0,21). Významný vztah (r= -0,16) zjistili také Wayne, Musisca, Fleeson (2004). Souvislost mezi svědomitostí a konflikty v rodině zmiňují i autoři Bruck, Allen (2003) nebo Priyadharshini, Wesley (2014). Nicméně nutno dodat, že respondenti jejich výzkumu byly pouze pracující rodiče. V této souvislosti tedy lze uvažovat nad tím, že rodinné konflikty mohly mít co dočinění s hypotézou přelévání. Na druhou stranu, negativní korelace mezi svědomitostí a konflikty v rodině potvrzuje i výzkum badatelů Belsky, Hsieh (1998), kteří (jak jsme již avizovali) spoléhali na validnější měření (sledování rodinných

interakci skrze výzkumníka) ale zároveň nezmiňují, že by byly respondentky jejich výzkumu ekonomicky aktivní. Je poměrně zajímavé, že studie odborníků Waheed, Batool Kausar (2017) souvislost mezi svědomitostí a konflikty v rodině neprokázala.

Další formulovaná hypotéza (H_{12}) se zabývala vztahem mezi neuroticismem a kontrolou v rodině. Na dané téma jsme našli mnoho výzkumů, které tuto hypotézu podpořili. Jak ve výzkumu badatelů Huver, Otten, De Vries, & Engels (2010), kde dotazníky vyplňovali rodiče, tak i výzkumy, kde kontrolující tendence rodičů zjišťoval nezávislý pozorovatel: Belsky, Crnic, & Woodworth (1995), Kochanska, Kim & Koenig Nordling (2012). Korelaci mezi neuroticismem rodiče a kontrolou potvrzují i studie, ve kterých rodinné prostředí posuzovali děti např. výzkum badatelů Bögels, & van Melick (2004) či Waheed, Batool. & Kausar (2017). Nicméně hypotézu č.12 jsme zamítli, neboť se vztah proměnných neprokázal (r= 0,10), což považujeme za překvapující zjištění. Téměř ve všech zde výše uvedených výzkumech autoři použili jiné dotazníky pro zjištění kontroly – kromě výzkumu odborníků Waheed, Batool, Kausar (2017), ti administrovali tytéž metody jako my. Důvodem, proč jsme v našem výzkumu došli k opačnému zjištění než jiní odborníci, je možná užití odlišných dotazníků ale i fakt, že většina rodičů intuitivně ví, že je lepší druhé podporovat než kontrolovat či kritizovat (Epstein, 1980). Je tedy možné že, sociální desirabilita měla vliv na kvalitu získaných dat. V rovině společenského nastavení a v kontextu současné výchovy může být absence předpokládaného vztahu daná také tím, že mnozí rodiče uplatňují liberální výchovu, kde chybí hranice či adekvátní kontrola. Kontrola v rodině pak může paradoxně chybět více u neurotičtějších matek, které se mohou dle Bahrami, Dolatshahi, Pourshahbaz, & Mohammadkhani (2018) zaměřovat spíše na sebe a nevnímat tak potřeby dítěte či opomíjet výchovné situace, nastavení hranic apod.

Dále jsme se zabývali vztahem mezi extraverzí matky a kontrolou. Mnoho autorů dospělo ve výzkumu k závěru, že extraverze pozitivně koreluje s kontrolujícím chováním matky. Kochanska, Lee Clark, Goldman (1997) matkám administrovali dotazníky, ale také jejich kontrolující tendence sledovali skrze nezávislé pozorovatele. Daný vztah proměnných potvrdili také badatelé Achtergarde, Postert, Wessing, Romer, & Müller (2015) či Kochanska, Kim, Koenig Nordling (2012). Ve světle těchto výsledků je pro nás překvapující, že naše výzkumné šetření vztah proměnných neprokázalo. Clark, Kochanska, & Ready (2000) odhalili zmíněnou korelaci proměnných jen pokud bylo dítě temperamentní

(mělo vysokou negativní emocionalitu). Absence povědomí o dětském temperamentu v naší studii může být příčinou odlišných zjištění. Dalším důvodem nekonzistentních výsledků může být již zmiňovaný fakt, že matky implicitně tuší, že je lepší druhé podporovat než kontrolovat, kritizovat (Epstein, 1980) a proto, tomuto uzpůsobily vyplňování dotazníku. Navíc v současnosti, kdy ve společnosti panuje představa, že by matka měla vše podřídit potřebám dítěte není nereálné, že by matka (respondentka) nejednala v rozporu s touto představou a neuzpůsobovala své chování dítěti i za cenu absence kontroly v rodině. Nicméně jedná se zde o pouhou hypotetickou myšlenku, ze které nelze stanovit žádné závěry. Lze se zamyslet i nad tím, že rozdílné výsledky jsou dány odlišnými měřícími nástroji. Zatímco naše studie zjišťovala kontrolu v rodině, které podléhají všichni členové domácnosti, studie na základě, kterých jsme formulovali tyto hypotézy převážně sledovali kontrolující chování matky v rámci interakce matka-dítě. Na základě rešerše dostupných studií zabývající se tématem kontroly jsme však nalezli minimum studií, které by kontrolu zkoumali totožnou metodou, kterou jsme administrovali v našem výzkumu.

Hypotéza č.14 predikovala negativní korelaci mezi přívětivostí a kontrolou. Danou hypotézu přijímáme, neboť korelace byla dle předpokladu negativní (r= -0,15). Rovněž i mnozí autoři ve svém výzkumném šetření daný vztah potvrdili (Belsky, Crnic, & Woodworth,1995; Huver, Otten, De Vries, & Engels, 2010; Kochanska, Kim, & Koenig Nordling, 2012). Zajímavé je, že zmínění autoři dospěli ke stejným výsledkům, přestože konstrukt „rodičovská kontrola“ vymezují odlišně.

Hypotéza č. 15, zabývající se vztahem mezi svědomitostí a kontrolou byla zamítnuta. V souladu s tvrzením badatelů Kochanska, Kim a Koenig Nordling (2012) jsme předpokládali, že svědomitost bude negativně souviset s kontrolou. V našem výzkumu byl vztah mezi danými proměnnými statisticky významný, avšak svědomitost matky souvisela s kontrolou pozitivně. Tento vztah lze vysvětlit tím, že svědomité matky jako pečlivé a organizované osoby, svým dětem poskytují větší strukturu (Costa & McCrae, 1992; Clark, Kochanska, & Ready, 2000) ve smyslu jasného očekávání a důsledků (Grolnick & Pomerantz, 2009), což je jen jedno možné vymezení kontroly. Zdá se, že v souvislosti s nejednotně vymezeným konstruktem kontrola, může docházet k nekonzistentním zjištění. Většina výzkumů zabývající se kontrolou se zaměřuje na kontrolu jako na tlak či dominanci vyvíjenou na dítě, zatímco jiná navrhovaná koncepce definuje kontrolu jako zřetelné, prosazované očekávání a důsledky (Grolnick, Pomerantz, 2009). Vzhledem k tvrzením, které Škála rodinného prostředí obsahuje (např: *každý člen má možnost zasahovat do*

rodinných rozhodnutí; v rodině je důležité dodržovat to, na čem jsme se dohodli) je naše zjištění pochopitelné.

V rámci analýzy dat rodinného prostředí mezi pracujícími a nepracujícími matkami, jsme předpokládali, že matky z dvoukariérové rodiny budou vnímat větší organizaci oproti matkám nepracujícím. Hypotézu č.16 jsme však zamítli, neboť rozdíl percepce organizace mezi skupinami matek nebyl statisticky významný. Naopak průměrná hodnota byla jen nepatrně vyšší u nepracujících (5,61; SD= ± 1,94) než u pracujících matek (5,07; SD= ± 2,12). Mann-Whitneyho test neukázal statisticky významný rozdíl (U: 3440,00 Z: 1,44, p = 0,15). Naše zjištění jsou překvapivá a v rozporu s výzkumy odborníků: Eiswirth-Neems & Handal (1978); Ladewig & White, (1984), Veena & Khandelwal (1992). Příčinu rozdílných výsledků lze spatřit v pandemii Covid, která pro mnohé rodiče představovala stresující událost i sociální izolaci. Některé ženy začaly pracovat z domova, čímž strávily mnoho hodin se členy domácnosti pod jednou střechou (Balenzano, Moro, & Girardi, 2020). Děti přišli o sociální a sportovní vyžití. Dost činností a aktivit, které lze realizovat mimo domov najednou spadly zpět do rodiny (Cluver et al., 2020). Ze dne na den se prakticky rozhodlo o dočasném uzavření institucí zajišťující péči o malé děti. Některé rodiče vedl strach o zdraví prarodičů k tomu, že zatímco jindy spoléhali na jejich výpomoc s dětmi, v období pandemie byly nuceni obstát v této výzvě sami (Mastromatteo, Hovnanyan, Zagni, & Pozzoli, 2020). Obavy související se změnami v práci a celkový stres v nerovnosti rozdělení domácích prací, péči o děti mezi rodiči se mohly projevit v menší organizaci rodiny.

Poslední hypotéza (č.17) předpokládala statisticky významný rozdíl v nezávislosti rodiny mezi pracujícími a nepracujícími ženami. Vyšší průměrná hodnota byla nalezena u pracujících žen (6,63; SD=±1,10; nepracující matky (6,01; SD=±1,32). Rozdíl mezi skupinami matek se navíc ukázal jako statisticky významný (U: 3057, Z:-2,39, p=0,02). Na základě zmíněného přijímáme poslední hypotézu - (H_{17}). Veena, Khandelwal (1992) také poukázali na existenci tohoto vztahu. Nicméně studie autorů zahrnuje percepci rodinného prostředí z pohledu několika členů domácnosti. Vyšší nezávislost ve dvouvýdělečných rodinách se prokázala jen v případě, kdy posuzovaly rodinné prostředí matky. Vyšší nezávislost nebyla prokázána v případě, pokud atmosféru rodiny hodnotili otcové či děti. Což je pochopitelné – skrze práci mohou být ženy více propojeny se světem a díky vlastním finančním zdrojům se stávají ekonomicky nezávislé. Domníváme se, že ekonomická nezávislost pak může snáze vyvolat pocit soběstačnosti.

Přestože se naše výzkumné šetření orientovalo zejména na 4 faktory rodinného prostředí (soudržnost, expresivita, konfliktnost, kontrola) skrze výsledky výzkumu lze zjistit mnohem více. Máme zde na mysli nepředvídané statisticky významné vztahy mezi některými faktory rodinného prostředí a všemi osobnostními vlastnostmi.

Neočekávané vztahy se ukázaly u neuroticismu. Neuroticismus negativně souvisel s intelektuálně-kulturní orientací (r= -0,23), aktivní rekreační orientací (r= -0,34), morálně-světonázorovou orientací (r= -0,32), a organizací (r= -0,17).

Také u extraverze jsme nalezli nové souvislosti. Extraverze pozitivně souvisela s: nezávislostí (r= 0,13), intelektuálně-kulturní orientací (r= 0,21), aktivní rekreační orientací (r= 0,32), morálně-světonázorovou orientací (r= 0,16) a organizací (r= 0,14).

Vzájemný pozitivní vztah byl zjištěn mezi otevřeností a: nezávislostí (r= 0,16), intelektuálně-kulturní orientací (r= 0,43), aktivní rekreační orientací (r= 0,30) a morálně-světonázorovou orientací (r= 0,23).

Slabé pozitivní vztahy byly odhaleny mezi přívětivostí a morálně-světonázorovou orientací (r= 0,16) i organizací (r= 0,15). Ukázala se také negativní souvislost mezi přívětivostí a orientací na úspěch (r= - 0,18).

Pozitivní souvztažnost se projevila mezi svědomitostí a: orientací na úspěch (r= 0,27), intelektuálně-kulturní orientací (r= 0,21), aktivní rekreační orientací (r= 0,19) a organizací (r= 0,48).

Při detailní analýze dat se také ukázalo že zaměstnané matky dosahovaly statisticky vyššího průměrného skóre svědomitosti než nezaměstnané (U: 3100,00; Z: -2,28; p= 0,02). Toto jištění je překvapivé. Nenalezli jsme však žádný výzkum, zabývající se rozdíly v osobnosti zaměstnaných a nezaměstnaných matek, který by nám nové zjištění pomohl objasnit. Z toho, co již o svědomitosti víme, lze přemýšlet nad tím, že snáze splnit povinnosti vyplývající z mateřské a pracovní role dokáží lépe ti, kteří jsou pečliví, pracovití, pilní, zodpovědní a sebedisciplínovaní (Hřebíčková, 2011; Costa & McCrae, 1992).

Protože sběr dotazníků probíhal skrze sociální síť Facebook, nelze vyloučit, že vyplňování dotazníku mohl lákat jen specifickou skupinu matek. Vzorek v našem výzkumu tedy určitě nezaručuje reprezentativnost.

Poměrně velký limit spatřujeme v počtu pracujících matek, které dotazník vyplnily. Přestože jsme se tento limit snažili odstranit (druhé kolo sběru dat), mnoho dalších dotazníků jsme nezískali. Vysvětlení může souviset s pandemií Covid-19, kdy v době

protiepidemiologických opatření byla činnost mnoha provozů a služeb pozastavena, což se přirozeně mohlo odrazit v počtu pracujících žen při rodičovské dovolené.

Jak už bylo zmíněno, výzkum probíhal v době pandemie Covid-19, která sama jako specifická nevšední událost mohla ovlivnit fungování mnoha rodin. Výpovědi respondentek mohly být zkresleny aktuální nečekanou situací v rodině. Zkreslené odpovědi mohly rovněž vzniknout ze snahy respondentek zachovat si pozitivní náhled na sebe.

Jak je zřejmé výzkumné šetření ukázalo na některé významné souvislosti mezi rodinným prostředím a osobností matky. Protože jsme zjišťovali rodinné prostředí na základě subjektivního vnímání matky, je zde otázkou, zda osoby s určitými osobnostními vlastnostmi vnímají rodinné prostředí v souladu se svými osobnostními atributy. Autoři Saucier, Wilson, Warka (2007) ve výzkumu dospěli k názoru, že svědomití, přívětiví, extravertní a emočně stabilní lidé, mají tendence na své rodiče vzpomínat jako na milující. V tomto kontextu pak dané osoby mohou inklinovat k příznivějšímu popisu rodinného prostředí. Také Plomin a kol (1988) tvrdí, že subjektivní hodnocení rodinného prostředí jedné osoby nám může říct více informací o dané osobě, nežli o rodině ve které žije. Zdá se, že ideálním řešením tohoto limitu by mohlo být získání souhrnného hodnocení více hodnotitelů, které by mohlo být o něco validnějším popisem rodinného prostředí.

Přestože se v teoretické části práce snažíme o komplexnější shrnutí faktorů ovlivňující rodičovské působení, ve výzkumu jsme tyto faktory nezjišťovali – jedná se zejména o partnerskou/manželskou spokojenost, konkrétnější informace o temperamentu dítěte, psychické zdraví matky. Vyšší míra neuroticismu mohla souviset s úzkostnou poruchou či depresí. Nedotazovali jsme se ani na spokojenost matky s prací, která by eventuálně mohla umocnit jev tzv. přelévání. Na druhou stranu, pokud většina matek (63 %) udávala jako motiv pro setrvání v práci nejen finance ale také seberealizaci, lze s jistou opatrností předpokládat, že pojem seberealizace respondentky vnímaly v pozitivní konotaci – jejich práce je naplňuje a jsou s prací spokojeny.

Na vnímanou podobu rodinného prostředí by mohl mít (jak ukázaly mnohé výzkumy) také vliv socioekonomický status, který jsme však detailně nezjišťovali, a to především z toho důvodu, že se nám nejeví jako vhodné dotazovat se na finanční prostředky rodiny.

Jak je z výše uvedeného zřejmé okolností, které mohou mít vliv na percepci rodinného prostředí je mnoho. Přestože by bylo ideálním řešením všechny tyto skutečnosti

zohlednit v reálných podmínkách by zmíněné mohlo být velmi těžko realizovatelné. Už jen vyplňování námi administrovaných dotazníků zabralo respondentkám cca 30 minut.

Přínos práce lze spatřit v podrobnějším popisu některých faktorů rodinného prostředí (soudržnost, konfliktnost, expresivita, kontrola), stejně jako v četném přehledu proměnných, které mohou svým působením ovlivnit rodičovství a tím také samotné rodinné prostředí.

V rámci práce s rodinným systémem a jeho diagnostikou pak lze využít škálu rodinného prostředí v kombinaci s osobnostním dotazníkem (NEO-FFI) a to ve snaze přispět k detailnějším informacím o rodinném prostředí v kontextu osobnostních dispozic jedince. Rovněž při práci s rodinou lze využít i výsledky vzájemné korelace škál rodinného prostředí. Ovlivnit rodinné klima prostřednictvím posílení kohezivních vztahů, a to zejména tak, že podpoříme rodiče v úsilí: adekvátního expresivního vyjádření, dbát na sportovní či jinak rekreační vyžití rodiny, stanovit rodinná pravidla i rituály a podpořit tak větší stabilitu (organizaci) rodiny. V kontextu práce s rodinnou shledáváme také jako přínosné vnímat rodiče, resp. jejich osobnostní vlastnosti jako spolu determinanty rodinného prostředí.

13. Závěr

Cílem výzkumné části magisterské práce bylo zjistit souvislosti mezi vztahem osobnostních vlastností matky a rodinným prostředím s dětmi do 3 let. Dále jsme zaměřili pozornost na vnímané rodinné prostředí matek zaměstnaných a nezaměstnaných, a chtěli prozkoumat, zda tyto skupiny matek vnímají rodinné prostředí odlišně. Na základě výzkumného šetření, které jsme podrobně představili v předcházejících kapitolách zde shrneme výsledky.

Neuroticismus matky významně pozitivně souvisel s konfliktností (r= 0,39), negativně se soudržností (r= - 0,31) rodiny. U neuroticismu jsme dále předpokládali, že bude významně korelovat s kontrolou v rodině. Zmíněné však výzkumné šetření neukázalo. Přestože jsme na základně metaanalýzy předpovídali neexistenci významného vztahu mezi neuroticismem a expresivitou, výsledky výzkumu jsou v opozici s tímto stanoviskem.

Extraverze dosáhla pozitivní statisticky významné souvislosti se soudržností (r= 0,26) a expresivitou (r= 0,24). Negativní korelace byla odhalena mezi extraverzí a konfliktností (r=-0,22). Ačkoliv jsme se domnívali, že extraverze bude negativně souviset s kontrolou, daný vztah výsledky šetření neodhalili.

Přívětivost ukázala na pozitivní korelaci se soudržností (r= 0,28) a expresivitou (r= 0,13). Negativní vztah přívětivosti byl zjištěn u konfliktnosti (r= - 0,31) a kontroly (r= - 0,15).

Dále jsme zkoumali svědomitost. Ta pozitivně souvisela se soudržností (r= 0,38) ale negativně s konfliktností (r= -0,21). Rovněž jsme se domnívali, že bude svědomitost negativně souviset s kontrolou. Výsledky negativní korelaci mezi proměnnými neukázali.

Při porovnání 2 skupin matek (zaměstnaných, nezaměstnaných) bylo zjištěno, že zaměstnané vnímaly rodinné prostředí jako významně nezávislejší (U: 3057, Z: -2,39, p=0,02) oproti matkám nezaměstnaným. Předpoklad, že zaměstnané matky budou v rodinném prostředí vnímat také větší organizaci se nepotvrdil. Dále se ve vnímaní rodinného prostředí tyto 2 skupiny matek významně neodlišovaly. Novým, překvapivým zjištěním bylo, že tyto 2 skupiny se významně lišily ve svědomitosti. Zaměstnané matky dosahovaly statisticky vyššího průměrného skóre než nezaměstnané (U: 3100,00; Z: -2,28; p= 0,02).

Výzkum odhalil další nové souvislosti, a to ve všech 5 osobnostních vlastnostech. Na tomto místě bychom rádi zmínili pouze silnější korelace a sice: pozitivní vztah mezi intelektuálně-kulturní orientací a otevřeností matky (r=0,43); negativní vztah mezi aktivní rekreační orientací a neuroticismem (r=-0,34); pozitivní vztah mezi aktivní rekreační orientací a extraverzí (r=0,32); negativní vztah mezi morálně-světonázorovou orientací a neuroticismem (r= -0,32) a nejsilnější pozitivní korelaci mezi organizací a svědomitostí (r=0,48).

Celkově jsme formulovali 17 hypotéz. Z toho jsme 5 zamítli a 12 přijali. Výsledky výzkumu přinesly dalších 20 neočekávaných souvislostí. Přestože z námi realizovaného výzkumu vyplývá mnoho očekávaných i neočekávaných zjištění, nepovažujeme výsledky za reprezentativní. Z tohoto důvodu je tedy nelze aplikovat na celou populaci. Rovněž z výsledků výzkumu není vhodné vyvozovat jakékoliv příčinné souvislosti. Nicméně máme za to, že by bylo pro navazující výzkum přínosné zkoumat osobnostní rysy a rodinné prostředí z pohledu všech členů domácnosti a poté je mezi sebou porovnat. Díky tomu bychom mohli získat validnější informace o konkrétní rodině.

14. Souhrn

Práce se zabývá vztahem osobnostních vlastností a rodinným prostředím matek s dětmi do 3 let. Klade si za cíl zjisti, zda mezi osobnostními vlastnostmi matek a rodinným prostředím existují souvislosti. Další cíl práce se snaží odpovědět na otázku, zda se vnímané rodinné prostředí určitým způsobem odlišuje s ohledem na zaměstnanost matky.

Teoretická, první část diplomové práce zahrnuje několik kapitol. První kapitola s názvem *Rodina* se snaží definovat pojem rodina, předkládá jednotlivé funkce rodiny. V této kapitole se čtenář může seznámit s vymezením rodiny jako systému a pochopit faktory které se podílejí na jejím fungování. Na závěr kapitoly je představena podoba dnešních moderních rodin.

Druhá kapitola pojednává o *rodičovství.* Vymezuje tento pojem a snaží se velmi komplexně a podrobně identifikovat faktory, které rodičovství ovlivňují. Představuje charakteristiky dítěte, charakteristiky sociálního prostředí a charakteristiky rodiče.

Třetí kapitola *Osobnost* informuje o definici osobnosti, zde je prezentován pětifaktorový model osobnosti s představením jednotlivých faktorů velké pětky. Dále je předmětem osobnost jako zdroj rodičovství, kde je 5 osobnostních faktorů dáváno do souvislosti s rodičovstvím.

Čtvrtá kapitola je věnována *rodinnému prostředí.* Ústřední snahou je zde představit pojem rodinné prostředí a komplexně vymezit podmínky, které rodinné prostředí tvoří. Dále se zde soustředíme na některé faktory rodinného prostředí (soudržnost, expresivita, konfliktnost, kontrola). Součástí kapitoly je také představení rodinného prostředí zaměstnaných matek.

Pátá kapitola zabývající se *vztahy mezi osobností a rodinným prostředím* je tvořena mnoha výzkumy vztahující se k daným jevům.

Výzkumná, druhá část práce se soustředí na samotný kvantitativní výzkum. V této části práce formulujeme výzkumný problém a z něj odvozujeme cíle práce. Za cíl jsme si stanovili zjistit, zda mezi osobnostními rysy matky a rodinným prostředím existují vztahy. Dalším cílem bylo zjistit, zda se vnímané rodinné prostředí matek odlišuje v závislosti na pracovním statusu matek. Na základě zahraničních výzkumů jsme formulovaly výzkumné hypotézy. 15 hypotéz se soustředilo na vztah mezi osobností a rodinným prostředím, zbylé dvě předpokládaly, že se rodinné prostředí zaměstnaných matek bude odlišovat od prostředí matek nezaměstnaných.

Ke sběru dat jsme využili standardizované metody: NEO pětifaktorový osobnostní inventář (NEO-FFI), Škálu rodinného prostředí (ŠRP) a sociodemografický dotazník. Výzkumný soubor jsme získali prostřednictvím náhodného výběru, skrze sociální síť Facebook. Podařilo se získat data od 241 respondentek. Ve výzkumném vzorku převažovaly nezaměstnané matky (83 %) nad zaměstnanými (17 %). Dále jsme představili výzkumný soubor s ohledem na věk matek, věk dítěte, počet dětí v rodině, vzdělání matek, partnerský status. Zjišťovali jsme také normalitu dat či deskriptivní statistiky jednotlivých proměnných.

Vzájemné vztahy mezi osobnostní a rodinným prostředím jsme ověřili prostřednictvím Spearmanova korelačního koeficientu. Korelace byli odhaleny mezi neuroticismem a soudržností (r=-0,31), expresivitou (r=-0,21) a konfliktností (r=0,39). Extraverze významně souvisela se soudržností (r=0,26), expresivitou (r=0,24), konfliktností (r=-0,22). Přívětivost rovněž souvisela se všemi výše zmíněnými faktory rodinného prostředí ale také s kontrolou (r= -0,15). Poslední sledovaný osobnostní faktor, svědomitost také statisticky významně koreloval se soudržností (r=0,38), konfliktností (r=-0,21) a kontrolou (r=0,16).

V případě, kdy jsme porovnávali rodinné prostředí 2 skupin matek (zaměstnané, nezaměstnané) jsme užili Mann-Witney test. Očekávali jsme, že zaměstnané matky budou vnímat větší nezávislost a organizaci v rodinném prostředí. Výsledky ukázaly, že zaměstnané matky opravdu vnímaly statisticky větší nezávislost v rodině. Předpoklad o větší organizaci v rodině u zaměstnaných matek však šetření neukázalo a danou hypotézu jsme zamítli.

Při detailnějším zkoumání analýza dat odhalila, že zaměstnané matky dosahují průměrně vyššího skóru ve svědomitosti. Tento vztah jsme nepředpokládali, představuje pro nás neočekávané zjištění.

Ačkoliv byla většina formulovaných hypotéz přijata, některé hypotézy nikoliv. Jedná se převážně o hypotézy, které předpokládaly vztah mezi neuroticismem, extraverzí, svědomitostí a kontrolou v rodině.

Realizovaný výzkum ukázal 20 významných vztahů mezi osobnostními vlastnostmi a rodinným prostředím. Neočekávané vztahy byly nalezeny napříč všemi 5 osobnostními rysy. Rádi bychom uvedli alespoň některé. Čím větší byl neuroticismus tím menší byla aktivní rekreační orientace (r= -0,34) a morálně-světonázorová orientace (r= -0,32) v rodině. Extraverze matky pozitivně souvisela s aktivní rekreační orientací (r= 0,32). Pozitivní vztah byl odhalen také mezi otevřeností a intelektuálně-kulturní orientací (r= 0,43) nebo aktivní

rekreační orientací (r= 0,30). Přívětivost ukázala na negativní korelaci s orientací na úspěch (r= - 0,18). Nejsilnější vztah však ukázala pozitivní souvztažnost mezi svědomitostí a organizací (r= 0,48).

Všechny výsledky kvantitativního šetření podrobně diskutujeme v kapitole *Diskuze*, stejně jako možné limity výzkumu. Za velké omezení však považujeme nevyvážený výzkumný vzorek, přičemž soubor zaměstnaných matek tvoří pouze 17 % z celkového počtu respondentek. Rovněž i posouzení rodinného prostředí může více vypovídat o konkrétním jedinci, než o prostředí ve kterém žije. Nicméně předkládaná práce je první prací, která se zaměřuje na vztah osobnostních vlastností a rodinné prostředí s ohledem na zaměstnanost matek s dětmi do 3 let.

Bezesporu by bylo vhodné rozšířit zjištěné vztahy o další studie, které by zjišťovali jak osobnostní vlastnosti, tak vnímané rodinné prostředí napříč všemi členy domácnosti. Přestože z výzkumu nemůžeme usuzovat na žádné příčinné souvislosti, můžeme využít zjištěné skutečnosti při práci s rodinným systémem a sice vzít na vědomí, že osobnostní vlastnosti jedince mohou vyvstávat jako spoludeterminanty rodinného prostředí. V diagnostice rodinného systému pak členům rodiny administrovat škálu rodinného prostředí nikoliv samostatně ale spolu s osobnostním dotazníkem (NEO-FFI). Na závěr bychom rádi upozornili, že fenomény, kterými se v předkládané práci zabýváme jsou velmi komplexní a nelze je zachytit jedním výzkumem. Věříme ale, že dosavadní poznatky mohou být inspirací pro další výzkum.

Literatura

Adshead, G., Falkov, A., & Göpfert, M. (2004). *Personality disorder in parents: Developmental perspectives and intervention.* In M. Göpfert, J. Webser, & M. V. Seeman (Eds.), Parental psychiatric disorder: Distressed parents and their families (pp. 217-237). United Kingdom: Cambridge University Press.

Ahmed, J, Naqvi, I (2015). Personality traits and communication styles among university students. *Pakistan Journal of Social and Clinical* Psychology, vol. 13, no. 2, pp. 53-59

Ahnert, L., Rickert, H., and Lamb, M. E. (2000). Shared caregiving: Comparisons between home and child care settings. *Developmental Psychology, 36, 339–351.*

Achtergarde, S., Postert, C., Wessing, I., Romer, G., & Müller, J. M. (2015). Parenting and child mental health: Influences of parent personality, child temperament, and their interaction. *The Family Journal, 23(2), 167-179.*

Ali, S., & Malik, J. A. (2015). Consistency of prediction across generation: explaining quality of life by family functioning and health-promoting behaviors. *Quality of Life Research, 24(9), 2105-2112.*

Almasiova, A., & Teplicancova, M. (2019). Selected Determinants of the Family Environment in the Context of Free Time Activities of Children. *Gymnasium, 19(2), 120-129.*

Anderson-Kulman, R. E., & Paludi, M. A. (1986). Working mothers and the family context: Predicting positive coping. *Journal of Vocational Behavior, 28(3), 241-2*

Andreassi, J.K. (2011). What the person brings to the table: Personality, coping, and work-family conflict. *Journal of Family Issues, 32(11), 1474-1499.*

Bahrami, B., Dolatshahi, B., Pourshahbaz, A., & Mohammadkhani, P. (2018). Comparison of Personality among Mothers with Different Parenting Styles. *Iranian Journal of Psychiatry, 13(3), 200.*

Bailey, J. A., Hill, K. G., Oesterle, S., & Hawkins, J. D. (2009). Parenting practices and problem behavior across three generations: Monitoring, harsh discipline, and drug use in the intergenerational transmission of externalizing behavior. *Developmental Psychology, 45, 1214–1226.*

Baker, B., & McGrath, J. M. (2011). Maternal-infant synchrony: An integrated review of the literature. *Neonatal, Paediatric & Child Health Nursing, 14(3), 2–13.*

Balenzano, C., Moro, G., & Girardi, S. (2020). Families in the pandemic between challenges and opportunities: An empirical study of parents with preschool and school-age children. *Italian Sociological Review, 10(3), 777-800.*

Barber, B. K. (1996). Parental psychological control: Revisiting a neglected construct. *Child development*.

Barber, B. K., & Harmon, E. L. (2002). Violating the self: Parental psychological control of children and adolescents. In B. K. Barber (Ed.), *Intrusive parenting: How psychological control affects children and adolescents (pp. 15–52). Washington: APA.*

Barber, B. K., Bean, R. L., & Erickson, L. D. (2002). Expanding the study and understanding of psychological control. In B. K. Barber (Ed.), *Intrusive parenting: How psychological control affects children and adolescents (pp. 263–289). American Psychological Association*

Barber, B., Buehler, C. (1996). Family Cohesion and Enmeshment: Different Constructs, Different Effects. *Journal of Marriage & Family, 58(2), 433–441.*

Barker, E. D., & Maughan, B. (2009). Differentiating early-onset persistent versus childhood-limited conduct problem youth. *American Journal of Psychiatry,* 166(8), 900-908.

Barnes, J., Gardiner, J., Sutcliffe, A., & Melhuish, E. (2014). The parenting of preschool children by older mothers in the United Kingdom. *European Journal of Developmental Psychology, 11(4), 397-419.*

Barnett, M. A., de Baca, T. C., Jordan, A., Tilley, E., & Ellis, B. J. (2015, February). Associations among child perceptions of parenting support, maternal parenting efficacy and maternal depressive symptoms. *In Child & Youth Care Forum (Vol. 44, No. 1, pp. 17–32).*

Barnett, W. S. (1995). Long-term effects of early childhood programs on cognitive and school outcomes. *The Future of Children, 25–50.*

Bártlová, S., (2003). *Sociologie medicíny a zdravotnictví.* Vyd. 5., přeprac. Brno: Národní centrum ošetřovatelství a nelékařských zdravotnických oborů.

Behnke, A. O., Macdermid, S. M., Coltrane, S. L., Parke, R. D., Duffy, S., & Widaman, K. F. (2008). Family cohesion in the lives of Mexican American and European American parents. *Journal of Marriage and Family, 70(4), 1045–1059.*

Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child Development, 55, 83–96.*

Belsky, J., & Barends, N. (2002). *Personality and parenting*. In M. H. Bornstein (Ed.), Handbook of parenting: Vol. 3. Being and becoming a parent (2nd ed., pp. 415–438). Mahwah, NJ: Erlbaum

Belsky, J., & Hsieh, K. H. (1998). Patterns of marital change during the early childhood years: Parent personality, coparenting, and division-of-labor correlates. *Journal of Family Psychology*, *12*(4), 511.

Belsky, J., & Jaffee, S. R. (2006). The multiple determinants of parenting. In D. Cicchetti, & D. J. Cohen (Eds.). *Developmental psychopathology: Risk, disorder, and adaptation* (pp. 38–85). (2nd ed.). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons Inc.

Belsky, J., Crnic, K., & Woodworth, S. (1995). Personality and parenting: Exploring the mediating role of transient mood and daily hassles. *Journal of Personality, 63(4), 905–929.*

Belsky, J., Hertzog, C., & Rovine, M. (1986). Causal analyses of multiple determinants of parenting: Empirical and methodological advances. In M.E. Lamb, A.L. Brown, and B. Rogoff (Eds.), *Advances in developmental psychology (Vol. 4, pp. 153-202).* Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Belsky, J., Jaffee, S. R., Sligo, J., Woodward, L., & Silva, P. A. (2005). 0*Child Development, 76(2), 384–396.*

Berger, L. M., Cancian, M., & Meyer, D. R. (2012). Maternal re-partnering and new-partner fertility: Associations with nonresident father investments in children. *Children and youth services review, 34(2), 426-436.*

Bergner, R. M. (1997). What is psychopathology? And so what? *Clinical Psychology: Science and Practice, 4, 235–248.*

Bianchi, S. M. (2000, March). Maternal employment and time with children: Dramatic change or surprising continuity? 2000 Presidential Address, Population Association of America, Los Angeles.

Björnberg, Å., & Nicholson, N. (2007). The Family ClimateScales: Development of a new measure for use in family business research. *Family Business Review. 20(3), 229-246.*

Blatný, M. (2010). *Psychologie osobnosti. Hlavní témata, současné přístupy.* Praha: Grada.

Boake, C., & Salmon, P. G. (1983). Demographic correlates and factor structure of the Family Environment Scale. *Journal of Clinical Psychology, 39(1),* 95-100.

Bögels, S. M., & van Melick, M. (2004). The relationship between child-report, parent self-report, and partner report of perceived parental rearing behaviors and anxiety in children and parents. *Personality and Individual Differences, 37*(8), 1583–1596.

Bokhorst, C. L., Bakermans-Kranenburg, M. J., Fearon, R. M. P., van Ijzendoorn, M. H., Fonagy, P., & Schuengel, C. (2003). The importance of shared environment in mother-infant attachment security: A behavioral genetic study. *Child Development, 74(6), 1769–1782.*

Bornstein, M. H., Hahn, C. S., & Haynes, O. M. (2011). Maternal personality, parenting cognitions, and parenting practices. *Developmental psychology*, *47*(3), 658.

Bosmans, G., Dujardin, A., Field, A. P., Salemink, E., & Vasey, M. W. (2015). Fear acquisition through maternal verbal threat information in middle childhood: The role of children's attachment to mother. *Parenting, 15(4), 288-294.*

Bowlby, J. (1969). *Attachment*. International Psychoanalytical Library, Vol. 1. London: Hogarth Press

Brody, G. H., Flor, D. L., & Gibson, N. M. (1999). Linking maternal efficacy beliefs, developmental goals, parenting practices, and child competence in rural single-parent African American families. *Child development, 70(5), 1197-1208.*

Brody, G. H., Stoneman, Z., Flor, D., McCrary, C., Hastings, L., & Conyers, O. (1994). Financial resources, parent psychological functioning, parent co-caregiving, and early adolescent competence in rural two-parent African-American families. *Child development, 65(2), 590-605.*

Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the family is a context for human development: Research perspectives. *Developmental Psychology, 22, 723–742.*

Brook, J. S., Brook, D. W., Ning, Y., Whiteman, M., & Finch, S. J. (2006). The relationship of personality and behavioral development from adolescence to young adulthood and subsequent parenting behavior. *Psychological Reports, 99, 3–19.*

Broom, B. L. (1998). Parental sensitivity to infants and toddlers in dual-earner and single-earner families. *Nursing Research, 47, 162–170.*

Bruck, C.S., & Allen, T.D. (2003). The relationship between the big five personality traits, negative affectivity, type A behaviour, and work-family conflict. *Journal of Vocational Behaviour, 63(3), 457-472.*

Buehler, C., & Gerard, J. M. (2002). Marital conflict, ineffective parenting, and children's and adolescents' maladjustmen and literature review. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 67,1-26*

Bugental, D. B., & Shennum, W. A. (1984). "Difficult" children as elicitors and targets of adult communication patterns: An attributional-behavioral transactional analysis. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 49*(1), 79.

Bugental, D. B., Lewis, J. C., Lin, E., Lyon, J., & Kopeikin, H. (1999). In charge but not in control: The management of teaching relationships by adults with low perceived power. *Developmental Psychology, 35(6), 1367.*

Cakirpaloglu, P. (2012). *Úvod do psychologie osobnosti*. Praha: Grada.

Campbell, A., & Rushton, J. P. (1978). Bodily communication and personality. *British Journal of Social and Clinical Psychology, 17(1), 31-36.*

Campbell, S. B., Shaw, D. S., & Gilliom, M. (2000). Early externalizing behavior problems: Toddlers and preschoolers at risk for later maladjustment. *Development and Psychopathology, 12, 467–488. CBS. (2003).*

Capaldi, D. M., Pears, K. C., Patterson, G. R., & Owen, L. D. (2003). Continuity of parenting practices across generations in an at-risk sample: A prospective comparison of direct and mediated associations. *Journal of abnormal child psychology, 31(2), 127-142.*

Caple, R. B. (1985). Counseling and the self-organization paradigm. *Journal of Counseling and Development, 46, 173–178.*

Carneiro, P., Meghir, C., & Parey, M. (2013). Maternal education, home environments, and the development of children and adolescents. *Journal of the European Economic Association, 11(suppl_1), 123-160.*

Ceballo, R., & McLoyd, V. C. (2002). Social support and parenting in poor, dangerous neighborhoods. *Child development,* 73(4), 1310-1321.

Clark, L. A., Kochanska, G., & Ready, R. (2000). Mothers' personality and its interaction with child temperament as predictors of parenting behavior. *Journal of personality and social psychology, 79(2), 274.*

Cluver, L., Lachman, J. M., Sherr, L., Wessels, I., Krug, E., Rakotomalala, S., Blight, S., Hillis, S., Bachman, G., Green, O., Butchart, A., Tomlinson, M., Ward, C. L., Doubt, J., McDonald, K. (2020), 'Parenting in a time of COVID-19', *The Lancet, vol. 395, n.10231, e64.*

Coe, J. L., Davies, P. T., & Sturge-Apple, M. L. (2018). Family cohesion and enmeshment moderate associations between maternal relationship instability and children's externalizing problems. *Journal of Family Psychology, 32(3), 289.*

Cohen, R. A., Hitsman, B. L., Paul, R. H., McCaffery, J., Stroud, L., Sweet, L., ... & Gordon, E. (2006). Early life stress and adult emotional experience: an international perspective. *The International Journal of Psychiatry in Medicine, 36(1), 35-52.*

Cohen, S., & Wills, T. A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological bulletin, 98(2), 310.*

Cohen. J. (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences.* Hillsdale: Erlbaum.

Cohler, B. J., & Paul, S. (2002). *Psychoanalysis and parenthood.* In M. H. Bornstein (Ed.), Handbook of parenting: Vol. 3. Being and becoming a parent (2nd ed., pp. 563–599). Mahwah, NJ: Erlbaum

Coltrane, S. (1996). Family man. New York: Oxford University PressSchwartz, P. (1983). Length of day-care attendance and attachment behavior in eighteen-month-old infants. *Child Development, 1073-1078.*

Condon, J. T., & Corkindale, C. (1997). Te correlates of antenatal attachment in pregnant women. *British Journal of Medical Psychology, 70(4), 359–372.*

Conger, R. D., & Donnellan, M. B. (2007). An interactionist perspective on the socioeconomic context of human development. *Annual Review of Psychology. 58, 175-199.*

Conger, R. D., Neppl, T., Kim, K. J., & Scaramella, L. (2003). Angry and aggressive behavior across three generations: A prospective, longitudinal study of parents and children. *Journal of Abnormal Child Psychology, 31(2), 143–160.*

Connors, J. V., & Caple, R. B. (2005). A review of group systems theory. *The Journal for Specialists in Group Work, 30(2), 93-110.*

Coplan, R. J., Reichel, M., & Rowan, K. (2009). Exploring the associations between maternal personality, child temperament, and parenting: A focus on emotions. *Personality and Individual Differences, 46(2), 241–246.*

Costa, P. T., & McRae, R. R. (1992). *Revised NEO personality inventory and NEO-fivefactor inventory: Professional manual*. Odessa, FL USA: Psychological Assessment Resources.

Costa, P. T., Jr., & McCrae, R. R. (1994). Set like plaster: evidence for the stability of adult personality. In T. F. Hetherton, & J. L. Weinberger (Eds.), Can personality change? (pp. 21–40). Washington, DC: *American Psychological Association*.

Cox, M. J., & Paley, B. (1997). Families as systems. *Annual Review of Psychology, 48, 243–267.*

Cox, M.J., Paley, B., & Harter, K. (2001). *Interparental conflict and parent–child relationships.* In J.H. Grych, & F.D. Fincham (Eds.), Interparental conflict and child development: Theory, research, and applications (pp. 249–272). New York: Cambridge University Press.

Coyne, L. W., Low, C. M., Miller, A. L., Seifer, R., & Dickstein, S. (2007). Mothers' empathic understanding of their toddlers: Associations with maternal depression and sensitivity. *Journal of Child and Family Studies, 16(4), 483–497.*

Crockenberg, S. B. (1986). Are temperamental differences in babies associated with predictable differences in care giving? *New Directions for Child Development, 31, 53–73.*

Crockenberg, S. C., & Leerkes, E. M. (2003). Parental acceptance, postpartum depression, and maternal sensitivity: Mediating and moderating processes. *Journal of Family Psychology, 17(1), 80.*

Crockenberg, S., & Litman, C. (1991). Effects of maternal employment on maternal and two-year-old child behavior. *Child Development, 62, 930–953*.

Crouter, A. C., Bumpas, M. F., Maguire, M. C., & McHale, S. M. (1999). Linking parents' work pressure to adolescents' well-being: Insights into dynamics in dualearner families. *Developmental Psychology, 35, 1453-1461.*

Cummings, E. M. (1994). Marital conflict and children's functioning. *Social Development, 3, 16–36.*

Cummings, E. M., Merrilees, C. E., & George, M. W. (2010). Fathers, marriages, and families. *The Role of the Father in Child Development, 154–176.*

Cummings, E.M., & Davies, P.T. (2002). Effects of marital conflict on children: Recent advances and emerging themes in process-oriented research. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 43(1), 31–63.*

Čáp, J., (1996). *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy.* Praha: ISV.

Čáp, J., Mareš. J., (2001). *Psychologie pro učitele.* Praha. Portál.

ČSÚ (2019). Pohyb obyvatelstva – rok 2019. [online]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/cri/pohyb-obyvatelstva-rok-2019

Daňsová, P., Masopustová, Z., Miškóciová, L., & Lacinová, L. (2018). Vztah k očekávanému dítěti a jeho souvislosti s vybranými intra a interpersonálními charakteristikami žen v třetím trimestru těhotenství. *E-psychologie, 12(1), 15-36.*

Darling, N. & Steiberg, L. (1993). Parenting style as a context: An integrative model. *Psychological Bulletin, 113, 487–496.*

Davies, P. T., & Cummings, E. M. (1994). Marital conflict and child adjustment: An emotional security hypothesis. *Psychological Bulletin, 116,* 387–411.

Davies, P. T., & Cummings, E. M. (1998). Exploring children's emotional security as a mediator of the link between marital relations and child adjustment. *Child Development, 69, 124–139.*

Davies, P. T., Harold, G. T., Goeke-Morey, M. C., Cummings, E. M., Shelton, K., & Rasi, J. A. (2002). I. Introduction and literature review. Monographs of the Society for *Research in Child development, 67(3), 1-26.*

De Haan, A. D., Soenens, B., Deković, M., & Prinzie, P. (2013). Effects of childhood aggression on parenting during adolescence: The role of parental psychological need satisfaction. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology, 42(3), 393-404.*

Deater-Deckard, K., Chen, N., Wang, Z., & Bell, M. A. (2012). Socioeconomic risk moderates the link between household chaos and maternal executive function. *Journal of Family Psychology, 26(3), 391.*

Denham, S. A. (1986). Social cognition, prosocial behavior, and emotion in preschoolers: Contextual validation. *Child development, 194-201.*

Denham, S. A., Zoller, D., & Couchoud, E. A. (1994). Socialization of preschoolers' emotion understanding. *Developmental psychology, 30(6), 928.*

Dix, T. (1991). The affective organization of parenting: Adaptive and maladaptive processes. *Psychological Bulletin, 110, 3–25.*

Drapela V. J. (2011). *Přehled teorií osobnosti*: 2., aktualizované vydání. Praha. Portál.

Driscoll, J. R., & Easterbrooks, M. A. (2007). Young mothers' play with their toddlers: Individual variability as a function of psychosocial factors. *Infant and Child Development, 16(6), 649–670.*

Dunkel, C. S., van der Linden, D., Fullerton, E. I., & Hengartner, M. P. (2018). Family cohesion and the general factor of personality: examining differences in monozygotic twin pairs. *Evolutionary Psychological Science, 4(4), 384-390.*

Dunovký, J. (1999). *Sociální pediatrie: vybrané kapitoly.* Vyd. 1. Praha: Grada.

Easterbrooks, M. A., Cummings, E. M., & Emde, R. N. (1994). Young children's responses to constructive marital disputes. *Journal of Family Psychology, 8(2), 160–169.*

Easterbrooks, M. A., Chaudhuri, J. H., Bartlett, J. D., & Copeman, A. (2011). Resilience in parenting among young mothers: Family and ecological risks and opportunities. *Children and Youth Services Review, 33(1), 42–50.*

Edith, E. C., Stephen, B. A., & Adefisayo, A. E. (2020). Influence of family background on quality of life of post graduate students in Ogunt state, Nigeria. *Journal of Academic Research in Economics, 12(1).*

Eisenberg, N., Cumberland, A., & Spinrad, T. L. (1998). Parental socialization of emotion. *Psychological inquiry, 9(4), 241-273.*

Eisenberg, N., Valiente, C., Morris, A. S., Fabes, R. A., Cumberland, A., Reiser, M., ... & Losoya, S. (2003). Longitudinal relations among parental emotional expressivity, children's regulation, and quality of socioemotional functioning. *Developmental psychology, 39(1), 3.*

Eiswirth-Neems, N. A., & Handal, P. J. (1978). Spouse's attitudes toward maternal occupational status and effects on family climate. *Journal of Community Psychology, 6(2), 168-172.*

Elder, G. H., Jr., Conger, D., Foster, E. M., & Ardelt, M. (1992). Families under economic pressure. *Journal of Family Issues, 13, 5-37.*

El-Sheikh, M., Buckhalt, J. A., Mize, J., & Acebo, C. (2006). Marital conflict and disruption of children's sleep. *Child Development, 77(1), 31–43.*

El-Sheikh, M., University, A., & Cummings, E. M. (1995). Children's responses to angry adult behavior as a function of experimentally manipulated exposure to resolved and unresolved conflict. *Social Development, 4(1), 75-91.*

Engfer, A. (1988). The interrelatedness of marriage and the mother-child relationship. Relationships within families: *Mutual influences, 104–118.*

Epstein, S. (1980). The stability of behavior: II. Implications for psychological research. *American psychologist, 35(9), 790.*

Erel, O., & Burman, B. (1995). Interrelatedness of marital relations and parent-child relations: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin, 118(1), 108–132.*

Etická komise ČMPS (2017). *Etický kodex psychologické profese*. Získáno 26. srpna 2019 z https://cmps.ecn.cz/EK/Eticky-kodex-psychologicke-profese-12-2017.pdf.

Evans, G. W., Gonnella, C., Marcynyszyn, L. A., Gentile, L., & Salpekar, N. (2005). The role of chaos in poverty and children's socioemotional adjustment. *Psychological science, 16(7), 560-565.*

Feeney, B. C., & Collins, N. L. (2015). A new look at social support: A theoretical perspective on thriving through relationships. *Personality and Social Psychology Review, 19(2), 113-147.*

Feng, X., Shaw, D. S., Skuban, E. M., & Lane, T. (2007). Emotional exchange in mother-child dyads: Stability, mutual influence, and associations with maternal depression and child problem behavior. *Journal of Family Psychology, 21(4), 714–725.*

Ferjenčík, J. (2000). *Úvod do psychologického výzkumu:* jak zkoumat lidskou duši. Portál, Praha.

Fincham, F. D., & Hall, J. H. (2005). Parenting and the Marital Relationship. In T. Luster & L. Okagaki (Eds.), *Parenting: An ecological perspective* (pp. 205–233). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Forgtach, M. S. & DeGarmo, D. S. (1999). *Two faces of Janus:* Cohesion and conflict, In M. J. Cox & J. Brooks-Gunn (Eds.) Conflict and cohesion in families: causes and consequences (pp. 167–184). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Fribourg, O., Barlaug, D., Martinussen, M., Rosenvinge, J. H., & Hjemdal, O. (2005). Resilience in relation to personality and intelligence. *International journal of methods in psychiatric research, 14(1), 29-42.*

Fung, J., & Lau, A. S. (2012). Tough love or hostile domination? Psychological control and relational induction in cultural context. *Journal of Family Psychology, 26(6), 966–975.*

Garrett-Peters, P. T., Mokrova, I. L., Carr, R. C., Vernon-Feagans, L., & The Family Life Project Key Investigators. (2019). Early student (dis)engagement: Contributions of household chaos, parenting, and self-regulatory skills. *Developmental Psychology, 55(7), 1480–1492.*

Garrett-Peters, P. T., Mokrova, I., Vernon-Feagans, L., Willoughby, M., Pan, Y., & Family Life Project Key Investigators. (2016). The role of household chaos in understanding relations between early poverty and children's academic achievement. *Early childhood research quarterly, 37, 16-25.*

Gerdes, A. C., Hoza, B., Arnold, L. E., Pelham, W. E., Swanson, J. M., Wigal, T., & Jensen, P. S. (2007). Maternal depressive symptomatology and parenting behavior: Exploration of possible mediators. *Journal of Abnormal Child Psychology, 35*(5), 705–714.

Gerson, K., & Jacobs, J. A. (2004). *The Time Divide: Work, Family, and Gender Inequality.* Harvard University Press.

Gjuričová, Š., & Kubička, J. (2003). *Rodinná terapie: Systematické a narativní přístupy.* Praha. Grada Publishing as.

Goecke, T. W., Voigt, F., Faschingbauer, F., Spangler, G., Beckmann, M. W., & Beetz, A. (2012). The association of prenatal attachment and perinatal factors with pre-and postpartum depression in frst-time mothers. *Archives of Gynecology and Obstetrics, 286(2), 309–316.*

Goldberg, A. E. (2010). *Lesbian and gay parents and their children: Research on the family life cycle*. Washington, DC: American Psychological Association Press.

Goodman, S. H., & Gotlib, I. H. (1999). Risk for psychopathology in the children of depressed mothers: A developmental model for understanding mechanisms of transmission. *Psychological Review, 106(3), 458–490.*

Goodrum, N. M., Smith, D. W., Hanson, R. F., Moreland, A. D., Saunders, B. E., & Kilpatrick, D. G. (2020). Longitudinal relations among adolescent risk behavior, family cohesion, violence exposure, and mental health in a national sample. *Journal of abnormal child psychology, 48(11), 1455-1469.*

Gottfried, A. E., Gottfried, A. W., & Bathurst, K. (2002). *Maternal and dual-earner employment status and parenting.* In M. H. Bornstein (Ed.), Handbook of parenting: Vol. 2. Biology and ecology of parenting (2nd ed., pp. 207-229). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Green, B. L., Furrer, C., & McAllister, C. (2007). How do relationships support parenting? Effects of attachment style and social support on parenting behavior in an at-risk population. *American Journal of Community Psychology*, *40*(1-2), 96-108.

Greenfield, E. A. (2011). Grandparent involvement and parenting stress among nonmarried mothers of young children. *Social Service Review, 85(1), 135-157.*

Grolnick, W. S., & Pomerantz, E. M. (2009). Issues and challenges in studying parental control: Toward a new conceptualization. *Child Development Perspectives, 3(3), 165-170.*

Grolnick, W. S., Price, C. E., Beiswenger, K. L., & Sauck, C. C. (2007). Evaluative pressure in mothers: Effects of situation, maternal, and child characteristics on autonomy supportive versus controlling behavior. *Developmental psychology, 43(4), 991.*

Gröpel, P. (2006). Rovnováha životných oblastí vo vzťahu k naplnenosti potrieb a spokojnosti so životom. *Československá psychologie, 50(1)*, s. 71-83.

Grusec, J. E., Goodnow, J. J., & Kuczynski, L. (2000). New directions in analyses of parenting contributions to children's acquisition of values. *Child Development, 71, 205–211.*

Grych, J. H., Fincham, F. D. (1990): Marital conflict and children's adjustment: A cognitive-contextual framework. *Psychological Bulletin, 108, 267-290.*

Hargašová, M., Kollárik, J. (1986). *Škála rodinného prostredia* /Príručka/. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy.

Harmer, A. L. M., Sanderson, J., & Mertin, P. (1999). Influence of negative childhood experiences on psychological functioning, social support, and parenting for mothers recovering from addiction. *Child Abuse & Neglect, 23, 421–433.*

Harrison, L. J., & Ungerer, J. A. (2002). Maternal employment and infant-mother attachment security at 12 months postpartum. *Developmental Psychology, 38(5), 758–773.*

Harter, S. (2012). *The construction of the self:* Developmental and sociocultural foundations. New York, NY: Guilford Press.

Hartl, P., Hartlová-Císařová, H., & Nepraš, K. (2010). *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál.

Haslam, D. M., Patrick, P., & Kirby, J. N. (2015). Giving voice to working mothers: A consumer informed study to program design for working mothers. *Journal of Child and Family Studies, 24(8), 2463-2473.*

Hiekel, N., & Vidal, S. (2020). Childhood family structure and complexity in partnership life courses. *Social science research, 87, 102400.*

Higgins, C., Duxbury, L., & Johnson, K. L. (2000). Part–time work for women: Does it really help balance? *Human Resource Management, 39(1), 17–32.*

Hill, E. J., Martinson, V., & Ferris, M. (2004). New–concept part–time employment as a work–family adaptive strategy for women professionals with small children. *Family Relations, 53(3), 282–292.*

Hoffman, L. W. (1963) *Mother's enjoyment of work and effects on the child.* In F. I. Nye & L. W. Hoffman (Eds.), The employed mother in America. Chicago: Rand McNally.

Hoffman, M. L. (1983). Affective and cognitive processes in moral internalization. *Social cognition and social development: A sociocultural perspective, 236-274.*

Holland, A. S., & McElwain, N. L. (2013). Maternal and paternal perceptions of coparenting as a link between marital quality and the parent–toddler relationship. *Journal of Family Psychology, 27(1), 117–126.*

Hong, R. Y., Tan, C. S., Lee, S. S., Tan, S. H., Tsai, F. F., Poh, X. T., ... & Zhou, Y. (2015). Interactive effects of parental personality and child temperament with parenting and family cohesion. *Parenting, 15(2), 92-118.*

Hovey, J. D., & King, C. A. (1996). Acculturative stress, depression, and suicidal ideation among immigrant and second-generation Latino adolescents. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 35(9), 1183-1192.*

Howard, K.S., & Brooks-Gunn, J. (2009). The role of home-visiting programs in preventing child abuse and neglect. *The Future of Children, 19(2), 119–146.*

Hřebíčková, M. (2011). *Pětifaktorový model v psychologii osobnosti. Přístupy, diagnostika, uplatnění.* Praha: Grada.

Hřebíčková, M., & Jelínek, M. (2019). NEO osobnostní inventář 3: Základní psychometrické charakteristiky české verze NEO-PI-3. *Československá Psychologie, 63(2), 160-176.*

Hřebíčková, M., Čermák, I. (1996): Obecné dimenze osobnosti u mladších a starších adolescentů (česká verze dotazníku NEO-FFI). Retrospektiva, realita a perspektiva slovenskej psychológie. Zborník príspevkov VIII. zjazdu Slovenskej psychologickej spoločnosti. Bratislava, Stimul, 371-374.

Hřebíčková, M., Urbánek, T. (2001). *NEO pětifaktorový osobnostní inventář (podle NEO Five-Factor Inventory P.T. Costy a R.R. McCraee).* Praha: Testcentrum

Hughes, H. M. (1988). Psychological and behavioral correlates of family violence in child witnesses and victims. *American Journal of Orthopsychiatry*, *58*(1), 77-90.

Huston, A. C., & Rosenkrantz Aronson, S. (2005). Mothers' time with infant and time in employment as predictors of mother-child relationships and children's early development. *Child Development, 76(2), 467–482.*

Huver, R. M., Otten, R., De Vries, H., & Engels, R. C. (2010). Personality and parenting style in parents of adolescents. *Journal of Adolescence, 33(3), 395-402.*

Champion, J. E., Jaser, S. S., Reeslund, K. L., Simmons, L., Potts, J. E., Shears, A. R., & Compas, B. E. (2009). Caretaking behaviors by adolescent children of mothers with and without a history of depression. *Journal of Family Psychology, 23, 156–166.*

Chang, L., Lansford, J. E., Schwartz, D., & Farver, J. M. (2004). Marital quality, maternal depressed affect, harsh parenting, and child externalising in Hong Kong Chinese families. *International Journal of Behavioral Development, 28(4), 311-318.*

Cheah, C. S., Yu, J., Hart, C. H., Özdemir, S. B., Sun, S., Zhou, N., ... & Sunohara, M. (2016). Parenting hassles mediate predictors of Chinese and Korean immigrants' psychologically controlling parenting. *Journal of Applied Developmental Psychology, 47, 13-22.*

Chess, S., & Thomas, A. (1984). *Origins and evolution of behavior disorders: From infancy to early adult life.* Harvard University Press, Cambridge, MA

Christensen, A., & Walczynski, P. T. (1997). *Conflict and satisfaction in couples.* In R. J. Sternberg & M. Hojjat (Eds.), Satisfaction in close relationships (pp. 249–274). The Guilford Press.

Christensen, K., Schneider, B., & Butler, D. (2011). Families with school-age children. *The Future of Children*, 69-90.

Chvála, V., & Trapková, L. (2004). *Rodinná terapie psychosomatických poruch.* Portál, Praha.

Ivanová, K., & Zielina, M. (2010). *Etika pro vědecko-výzkumné pracovníky*. Moravská vysoká škola Olomouc.

Izzo, C., Weiss, L., Shanahan, T., & Rodriguez-Brown, F. (2000). Parental self-efficacy and social support as predictors of parenting practices and children's socioemotional adjustment in Mexican immigrant families. *Journal of Prevention & Intervention in the Community*, 20(1-2), 197-213.

Jacobvitz, D., Hazen, N., Curran, M., & Hitchens, K. (2004). Observations of early triadic family interactions: Boundary disturbances in the family predict symptoms of depression, anxiety, and attention-deficit/hyperactivity disorder in middle childhood. *Development and psychopathology, 16(3), 577-592.*

Jenkins, J., Simpson, A., Dunn, J., Rasbash, J., & O'Connor, T.G. (2005). Mutual influence of marital conflict and children's behavior problems: Shared and nonshared family risks. *Child Development, 76(1), 24–39.*

Johnson, H. D., Lavole, J.C., & Mahoney, M. (2001). Interparental conflict and family cohesion: Predictors of loneliness, social anxiety, and social avoidance in late adolescence. *Journal of Adolescent Research, 16: 304.*

Kahn, H. & Cuthbertson, B.A. (1998). A comparison of the self-reported mental and physical stress of working and full-time homemaker mothers - A UK pilot Study. *Stress Medicine. 14, 149-154.*

Kantor, D., & Lehr, W. (1975). *Inside the family*. San Francisco: Jossey-Bass.

Karreman, A., van Tuijl, C., van Aken, M. A., & Deković, M. (2008). The relation between parental personality and observed parenting: The moderating role of preschoolers' effortful control. *Personality and Individual Differences, 44(3), 723-734.*

Kashdan, T. B., Jacob, R. G., Pelham, W. E., Lang, A. R., Hoza, B., Blumenthal, J. D., & Gnagy, E. M. (2004). Depression and anxiety in parents of children with ADHD and varying levels of oppositional defiant behaviors: Modeling relationships with family functioning. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 33, 169–181.*

Kassamali, N., & Rattani, S. A. (2014). Factors that affect attachment between the employed mother and the child, infancy to two years. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 159*, 6–15

Kendler, K. S., Sham, P. C., & MacLean, C. J. (1997). The determinants of parenting: an epidemiological, multi-informant, retrospective study. *Psychological medicine, 27(3), 549-563.*

Kiff, C. J., Lengua, L. J., & Zalewski, M. (2011). Nature and nurturing: Parenting in the context of child temperament. *Clinical Child and Family Psychology Review, 14(3), 251.*

Kivenson-Baron, I., & Scharf, M. (2015). *"We'd better stay together":* Separation anxiety in parents of adolescent daughters. In: C. Rivera (Ed.), Separation Anxiety: Risk Factors, Prevalence and Clinical Management (pp. 39–66). Nova.

Kochanska, G. (1998). Mother–child relationship, child fearfulness, and emerging attachment: A short-term longitudinal study. *Developmental Psychology, 34(3), 480–490.*

Kochanska, G., Aksan, N., & Nichols, K. E. (2003). Maternal power assertion in discipline and moral discourse contexts: Commonalities, differences, and implications for children's moral conduct and cognition. *Developmental Psychology, 39, 949–963.*

Kochanska, G., Clark, L. A., & Goldman, M. S. (1997). Implications of mothers' personality for their parenting and their young children's development outcomes. *Journal of Personality, 65, 387–420.*

Kochanska, G., Friesenborg, A. E., Lange, L. A., & Martel, M. M. (2004). Parents' personality and infants' temperament as contributors to thein emerging relationship. *Journal of Personality and Social Psychology, 86, 744–759.*

Kochanska, G., Kim, S., & Koenig Nordling, J. (2012). Challenging circumstances moderate the links between mothers' personality traits and their parenting in low-income families with young children. *Journal of Personality and Social Psychology*, *103*(6), 1040.

Konrad, S. Č. (2016). Family emotional expressiveness and family structure. *psihologija, 49(4), 319-333.*

Kottawatta, H. (2019). Big Five personality and communication styles. *Economic and Social Development: Book of Proceedings, 123-131.*

Koukolík, F., & Drtilová, J. (2001). *Život s deprivanty: Zlo na každý den*. Praha, Galén.

Koukolík, F., & Drtilová, J. (2006) *Vzpoura deprivantů*. Praha, Galén.

Kouros, C. D., Cummings, E. M., & Davies, P., T. (2010). Early trajectories of interparental conflict and externalizing problems as predictors of social competence in preadolescence. *Development and Psychopathology, 22(3), 527–537.*

Kraus, B., (2008) *Základy sociální pedagogiky*. Praha. Portál.

Kraus, B., Poláčková, V. (2001*). Člověk – prostředí – výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido.

Krishnakumar, A., & Buehler, C. (2000). Interparental conflict and parenting behaviors: A meta-analytic review. *Family Relations, 49(1), 25–44.*

Krueger, R. F., Markon, K. E., Patrick, C. J., Benning, S. D., & Kramer, M. D. (2007). Linking antisocial behavior, substance use, and personality: An integrative quantitative model of the adult externalizing spectrum. *Journal of Abnormal Psychology, 116, 645–666.*

Křivohlavý, J. (2002). *Konflikty mezi lidmi.* Praha: Portál.

Kučera, M. (2000). *Demografické chování mladých lidí v České republice, jeho sledování v průzkumech, hodnocení reálné situace a vnější vlivy. L. Fialová, D. Hamplová, M. Kučera, & S. Vymětalová, Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*, 7-28.

Kulišťák, P. (2011). *Neuropsychologie*. (2. aktualizované a přepracované vydání) Praha: Portál.

Kunhartová, M., Potměšil, M., & Potměšilová, P. (2017). *Náročné otcovství: Být otcem dítěte s postižením*. Charles University in Prague, Karolinum Press.

LaBarbera, J. D., Izard, C. E., Vietze, P., & Parisi, S. A. (1976). Four-and six-month-old infants' visual responses to joy, anger, and neutral expressions. *Child development, 535-538.*

Ladewig, B. H., & White, P. N. (1984). Dual-earner marriages: The family social environment and dyadic adjustment. *Journal of Family Issues*, *5*(3), 343-362.

Lamb, M. E. (2010). *How do fathers influence children's development? Let me count the ways. In* M. E. Lamb (Ed.), The role of the father in child development (5th ed., pp. 1–26). Hoboken, NJ: Wiley.

Landry, S. H., Smith, K. E., Swank, P. R., & Guttentag, C. (2008). A responsive parenting intervention: The optimal timing across early childhood for impacting maternal behaviors and child outcomes. *Developmental Psychology, 44(5), 1335.*

Langmeier, J., & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie*. Praha.Grada publishing as.

Lareau, A. (2011). *Unequal childhoods*: *Class, race, and family life* (2nd ed.). Berkeley: University of California Press.

Larsen, M. M., Esenaliev, D., Brück, T., & Boehnke, K. (2020). The connection between social cohesion and personality: A multilevel study in the Kyrgyz Republic. *International Journal of Psychology, 55(1), 42-51.*

Larsen, R. J., Buss, D. M., Wismeijer, A., Song, J., & van den Berg, S. (2005). Personality psychology: Domains of knowledge about human nature.

Latzman, R. D., Elkovitch, N., & Clark, L. A. (2009). Predicting parenting practices from maternal and adolescent sons' personality. *Journal of Research in Personality, 43(5), 847-855.*

Leach, L. S., Dinh, H., Cooklin, A., Nicholson, J. M., & Strazdins, L. (2020). Australian parents' work–family conflict: accumulated effects on children's family environment and mental health. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 1-11.

Leary, M. R., & Springer, C. A. (2001). *Hurt feelings: The neglected emotion.* In R. M. Kowalski (Ed.), Behaving badly: Aversive behaviours in interpersonal relationships (pp. 151–175). Washington D.C.: APA

Lee, M., Vernon-Feagans, L., Vazquez, A., & Kolak, A. (2003). The influence of family environment and child temperament on work/family role strain for mothers and fathers. *Infant and Child Development: An International Journal of Research and Practice, 12(5), 421-439.*

Lecheile, B. M., Spinrad, T. L., Xu, X., Lopez, J., & Eisenberg, N. (2020). Longitudinal relations among household chaos, SES, and effortful control in the prediction of language skills in early childhood. *Developmental psychology, 56(4), 727.*

Leidy, M. S., Guerra, N. G., & Toro, R. I. (2012). Positive parenting, family cohesion, and child social competence among immigrant Latino families. *Journal of Family Psychology*, 1(S), 3–13.

Lemery, K. S., Goldsmith, H. H., Klinnert, M. D., & Mrazek, D. A. (1999). Developmental models of infant and childhood temperament. *Developmental Psychology,35(1), 189–204.*

Lemery-Chalfant, K., Kao, K., Swann, G., & Goldsmith, H. H. (2013). Childhood temperament: Passive gene–environment correlation, gene–environment interaction, and the hidden importance of the family environment. *Development and psychopathology, 25(1), 51-63.*

Lewis, C., & Lamb, M. E. (2003). Fathers' influences on children's development: The evidence from two-parent families. European journal of psychology of education, 18(2), 211-228.

Lindahl, K. M., & Malik, N. M. (2011). Marital conflict typology and children's appraisals: The moderating role of family cohesion. *Journal of Family Psychology, 25, 194–201.*

Lindgren, K. (2001). Relationships among maternal–fetal attachment, prenatal depression, and health practices in pregnancy. *Research in Nursing & Health, 24*(3), *203–217.*

Lleras, C. (2008). Employment, work conditions, and the home environment in single-mother families. *Journal of Family Issues, 29(10), 1268-1297.*

Losoya, S. H., Callor, S., Rowe, D. C., & Goldsmith, H. H. (1997). Origins of familial similarity in parenting: A study of twins and adoptive parents. *Developmental Psychology, 33, 1012–1023.*

Loucká, P., Trapková, L., & Chvála, V. (2014). *Žena a muž v rodině.* Praha.Vyšehrad.

Lovejoy, M. C., Graczyk, P. A., O'Hare, E., & Neuman, G. (2000). Maternal depression and parenting behavior: A meta-analytic review. *Clinical Psychology Review, 20(5), 561–592.*

Lundová, K. (2020, Duben.20). Podřídit svůj život rodině, nebo si splnit osobní cíle? Průměrný věk prvorodiček stále roste. Munimedia [cit. 2020-10-01]. Dostupné z: http://www.munimedia.cz/prispevek/podridit-svuj-zivot-rodine-nebo-si-splnit-osobni-cile-prumerny-vek-prvorodicek-stale-roste-16615/

Maccoby, E. E. (1992). The role of parents in the socialization of children: An historical overview. *Developmental Psychology, 28, 1006–1017.*

Malik, N.M., Boris, N.W., Heller, S.S., Harden, B.J., Squires, J., Chazan-Cohen, R. et al. (2007). Risk for maternal depression and child aggression in Early Head Start families: A test of ecological models. *Infant Mental Health Journal, 28(2), 171–191.*

Malina, J. (2009). *Antropologický slovník aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk.* Brno: Cerm.

Mangelsdorf, S., Gunnar, M., Kestenbaum, R., Lang, S., & Andreas, D. (1990). Infant proneness-to-distress temperament, maternal personality, and mother–infant attachment: Associations and goodness of fit. *Child Development, 61, 820–831.*

Manzi, C., Vignoles, V., Regalia, C., Scabini, E. (2006). Cohesion and Enmeshment Revisited: Differentiation, Identity, and Well-Being in Two European Cultures. *Journal of Marriage and Family, 68(3), 673–689.*

Markon, K. E., Chmielewski, M., & Miller, C. J. (2011). The reliability and validity of discrete and continuous measures of psychopathology: A quantitative review. *Psychological Bulletin, 137, 856–879.*

Mastromatteo, L. Y., Hovnanyan, A., Zagni, B. & Pozzoli, T. S. (2020, 15th-16th September), COVID-19 efungionamentopsicologico di bambini in eta scolare: ilruolo dello stress genitoriale, del livello socio-economico e del supporto familiare, [Conference presentation], Emergenza Covid-19, Ricadute evolutive ed educative, Conference AIP, Bari.

Matějček, Z. (1992). *Dítě a rodina. 1 vydání.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Matějček, Z. (2005). *Výbor z díla*. Praha: Nakladatelství Karolinum.

Matějček, Z. (2017). *Rodiče a děti*. Albatros Media as.

Matoušek, O. (2003). *Rodina jako instituce a vztahová síť.* 3. rozšíř. a přeprac. vyd. Praha: Slon.

Matthews, C. (1992). An application of general system theory to group therapy. *Journal for Specialists in Group Work, 17, 161–169.*

McCabe, J. E. (2014). Maternal personality and psychopathology as determinants of parenting behavior: A quantitative integration of two parenting literatures. *Psychological Bulletin, 140(3), 722–750.*

McCarty, C. A., Zimmerman, F. J., Digiuseppe, D. L., & Christakis, D. A. (2005). Parental emotional support and subsequent internalizing and externalizing problems among children. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics, 26(4), 267-275.*

McFarland, J., Salisbury, A. L., Battle, C. L., Hawes, K., Halloran, K., & Lester, B. M. (2011). Major depressive disorder during pregnancy and emotional attachment to the fetus. *Archives of Women's Mental Health, 14(5), 425–434.*

Menaghan, E. G., & Parcel, T. L. (1991). Determining children's home environments: The impact of maternal characteristics and current occupational and family conditions. *Journal of Marriage and the Family, 53, 417-431.*

Menaghan, E. G., & Parcel, T. L. (1995). Social sources of change in children's home environments: The effects of parental occupational experiences and family conditions. *Journal of Marriage and the Family, 57, 69-84*

Mertin, V., & Gillernová, I. (2003). Psychologie pro učitelky mateřské školy. Praha. Portál.

Metsäpelto, R.-L., & Pulkkinen, L. (2003). Personality traits and parenting: Neuroticism, extraversion, and openness to experience as discriminative factors. *European Journal of Personality, 17, 59–78.*

Milfont, T. L., & Sibley, C. G. (2012). The big five personality traits and environmental engagement: Associations at the individual and societal level. *Journal of Environmental Psychology, 32(2), 187-195.*

Miller, R. E., Caul, W. F., & Mirsky, I. A. (1967). Communication of affects between feral and socially isolated monkeys. *Journal of Personality and Social Psychology*, *7*(3p1), 231.

Minuchin, P. (1988). Relationships within the family: A systems perspective on development. *Relationships within families: Mutual influences*, 7-26.

Minuchin, S. (1974). *Families and family therapy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Miovský, M. (2004). *Diplomové práce v oboru psychologie*. Univerzita Palackého. Olomouc.

Mohanraj R, Latha 2005. Perceived family environment in relation to adjustment and academic achievement. *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology, 31: 18-23.*

Moos, R., Moos, B. S. (1976). A Typology of Family Social Environments. *Family Process, 15,* 357-371.

Moos, R.H., & Moos, B.S. (1984). *Family Environment Scale* manual (2nd ed.). Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.

Moreira, H., Frontini, R., Bullinger, M., & Canavarro, M. C. (2014). Family cohesion and health-related quality of life of children with type 1 diabetes: The mediating role of parental adjustment. *Journal of Child and Family Studies, 23(2), 347-359.*

Morris, A. S., Silk, J. S., Steinberg, L., Myers, S. S., & Robinson, L. R. (2007). The role of the family context in the development of emotion regulation. *Social Development, 16,* 361–388.

Morse, M. K. (2010). The determinants and consequences of empathic parenting: Testing an expansion of Belsky's model of parenting using SEM. *Doctoral dissertation, University of North Texas.*

O'Brien, T. B., & DeLongis, A. (1996). The interactional context of problem-, emotion-, and relationship-focused coping: the role of the Big Five personality factors. *Journal of Personality, 64, 775–813.*

Ogren, M., & Johnson, S. P. (2021). Primary caregiver emotional expressiveness relates to toddler emotion understanding. *Infant Behavior and Development, 62, 101508.*

Ogren, M., Burling, J. M., & Johnson, S. P. (2018). Family expressiveness relates to happy emotion matching among 9month-old infants. *Journal of experimental child psychology, 174, 29-40.*

Olsen, S. F., Martin, P., & Halverson, C. F., Jr. (1999). Personality, marital relationships, and parenting in two generations of mothers. *International Journal of Behavioural Development, 23,457–476.*

Olson, D. H. (2000). Circumplex model of marital and family systems. *Journal of family therapy, 22(2), 144-167.*

Olson, D. H., Russell, C. S., & Sprenkle, D. H. (1983). Circumplex model of marital and family systems: Vl. Theoretical update. *Family process, 22(1), 69-83.*

Papalia, D. E., Olds, S. W., & Feldman, R. D. (2002). *A child's world: Infancy through adolescence*. New York, NY: McGraw Hill.

Paschall, K. W., Barnett, M. A., Mastergeorge, A. M., & Mortensen, J. A. (2017). Family conflict moderato early parent-child behavioral transactions. *Infant Mental Health Journal, 38(5), 588-601.*

Paulussen-Hoogeboom, M. C., Stams, G. J. J. M., Hermanns, J. M. A., Peetsma, T. T. D., & van den Wittenboer, G. L. H. (2008). Parenting style as a mediator between children's negative emotionality and problematic behavior in early childhood. *The Journal of Genetic Psychology: Research and Theory on Human Development, 169(3), 209–226.*

Paulussen-Hoogeboom, M. C., Stams, G. J. J. M., Hermanns, J. M. A., & Peetsma, T. T. D. (2007). Child negative emotionality and parenting from infancy to preschool: A meta-analytic review. *Developmental Psychology, 43(2), 438–453.*

Pavlovský P. (2012). *Soudní psychiatrie a psychologie: 4., aktualizované vydání*. Praha. Grada Publishing as.

Pedro, M. F., Ribeiro, T., & Shelton, K. H. (2012). Marital satisfaction and partners' parenting practices: Te mediating role of coparenting behavior. *Journal of Family Psychology, 26(4), 509–522*

Pendry, P., & Adam, E. K. (2003). April). Hush-a-bye hormones: Parent behavior, parent emotional and marital functioning, and child cortisol. Poster presentation at the Biennial Meeting of the Society for Research in Child Development, Tampa, FL.

Pendry, P., & Adam, E. K. (2007). Associations between parents' marital functioning, maternal parenting quality, maternal emotion and child cortisol levels. *International Journal of Behavioral Development, 31, 218–231.*

Pendry, P., & Adam, E. K. (2013). Child-related interparental conflict in infancy predicts child cognitive functioning in a nationally representative sample. *Journal of Child and Family Studies, 22(4), 502-515.*

Pervin, L. A., Cervone, A., & John, O. P. (2005). *Personality: Theory and research (9th ed.)*. New York: Guilford Press.

Peterson, B. E., Smirles, K. A., & Wentworth, P. A. (1997). Generativity and authoritarianism: implications for personality, political involvement, and parenting. *Journal of Personality and Social Psychology, 5, 1202–1216.*

Pláňava, I. (2000): *Manželství a rodiny.* Brno. Doplněk.

Plomin, R., McClearn, G. E., Pedersen, N. L., Nesselroade, J. R., & Bergeman, C. S. (1988). Genetic influence on childhood family environment perceived retrospectively from the last half of the life span. *Developmental Psychology, 24(5), 738–745.*

Poehlmann, J. A., & Fiese, B. H. (1994). The effects of divorce, maternal employment, and maternal social support on toddlers' home environments. *Journal of divorce & remarriage, 22(1-2), 121-135.*

Prinzie, P., Stams, G. J. J., Deković, M., Reijntjes, A. H., & Belsky, J. (2009). The relations between parents' Big Five personality factors and parenting: A meta-analytic review. *Journal of personality and social psychology, 97(2), 351.*

Priyadharshini, R. A., & Wesley, R. J. (2014). Personality as a determinant of work-family conflict. *Journal of Industrial Engineering and Management (JIEM), 7(5), 1037-1060.*

Procházka, M. (2012). *Sociální pedagogika*. Praha. Grada Publishing as.

Pruitt, M. M., Willis, K., Timmons, L., & Ekas, N. V. (2016). The impact of maternal, child, and family characteristics on the daily well-being and parenting experiences of mothers of children with autism spectrum disorder. *Autism, 20, 973–985.*

Rhoades, K. A. (2008). Children's responses to interparental conflict: A meta-analysis of their associations with child adjustment. *Child Development, 79(6), 1942–1956.*

Ribar, D. C. (2015). Why marriage matters for child wellbeing. *The Future of Children*.

Riggio, H. R., & Riggio, R. E. (2002). Emotional expressiveness, extraversion, and neuroticism: A meta-analysis. *Journal of Nonverbal Behavior, 26(4), 195-218.*

Romero, S., DelBello, M. P., Soutullo, C. A., Stanford, K., & Strakowski, S. M. (2005). Family environment in families with versus families without parental bipolar disorder: a preliminary comparison study. *Bipolar disorders, 7(6), 617-622.*

Ross, C., & Mirowsky, J. (1992). Households, employment, and the sense of control. *Social Psychology Quarterly, 55, 217-235.*

Rothbart, M. K., & Derryberry, D. (2002). *Temperament in children.* In C. von Hofsten, & L. Bäckman (Eds.). International congress of psychology (pp. 17–35). Florence, KY: Taylor & Frances/Routledge.

Rothbart, M. K., Bates, J. E., & Damon, W. (1998). *Temperament.* Hoboken, NJ: John Wiley & Sons Inc.

Ryan, R. M., Claessens, A., & Markowitz, A. J. (2015). Associations between family structure change and child behavior problems: The moderating effect of family income. *Child development, 86(1), 112-127.*

Sameroff, A.J., & Mackenzie, M.J. (2003). Research strategies for capturing transactional models of development: The limits of the possible. *Development and Psychopathology, 15(3), 613–640.*

Sanson, A., Hemphill, S. A., & Smart, D. (2004). Connections between temperament and social development: A review. *Social Development, 13(1), 142–170.*

Satirová, V. (2006) *Kniha o rodině.* 2. vyd. Praha: Práh.

Sato, J. R., Biazoli, C. E., Salum, G. A., Gadelha, A., Crossley, N., Vieira, G., ... & Amaro, E. (2019). Associations between children's family environment, spontaneous brain oscillations, and emotional and behavioral problems. *European child & adolescent psychiatry, 28(6), 835-845*

Saucier, G., Wilson, K. R., & Warka, J. (2007). The structure of retrospective accounts of family environments: Related to the structure of personality attributes. *Journal of personality assessment, 88(3), 295-308.*

Serbin, L., & Karp, J. (2003). Intergenerational studies of parenting and the transfer of risk from parent to child. *Psychological Science, 12(4), 138–142.*

Serrano-Villar, M., Huang, K. Y., & Calzada, E. J. (2017). Social support, parenting, and social emotional development in young Mexican and Dominican American children. *Child Psychiatry & Human Development*, 48(4), 597-609.

Sharma, A., & Sahni, M. (2013). Emotional intelligence in relation to home environment and personality of adolescents. *International Women Online Journal of Distance Education, 2(1), 1-16*

Shaw, D. S., & Bell, R. Q. (1993). Developmental theories of parental contributors to antisocial behavior. *Abnormal Child Psychology, 21(5), 493–518.*

Shigeto, A., Mangelsdorf, S. C., & Brown, G. L. (2014). Roles of family cohesiveness, marital adjustment, and child temperament in predicting child behavior with mothers and fathers. *Journal of Social and Personal Relationships, 31(2), 200-220.*

Schaefferová, E. (1995). *Co je rodina?* Praha. Návrat domů.

Schroeder, V. M., & Kelley, M. L. (2009). Associations between family environment, parenting practices, and executive functioning of children with and without ADHD. *Journal of child and family studies, 18(2), 227-235.*

Schwartz, P. (1983). Length of day-care attendance and attachment behavior in eighteen-month- old infants. *Child Development, 54(4), 1073–1078.*

Smékal, V. (2012). *Pozvání do psychologie osobnosti. Člověk v zrcadle vědomí a jednání*. Brno. Barrister & Principal.

Smith CL, Calkins SD, Keane SP, Anastopoulos AD, Shelton TL. Predicting stability and change in toddler behavior problems: Contributions of maternal behavior and child gender. *Developmental Psychology 2004; 40: 29–42.*

Smith, C. L. (2010). Multiple determinants of parenting: Predicting individual differences in maternal parenting behavior with toddlers. *Parenting: Science and Practice, 10,* 1–17.

Smith, C. L., Spinrad, T. L., Eisenberg, N., Gaertner, B. M., Popp, T. K., & Maxon, E. (2007). Maternal personality: Longitudinal associations to parenting behavior and maternal emotional expressions toward toddlers. Parenting: *Science and Practice, 7, 305–329.*

Sobotkova, I. (2007). *Psychologie rodiny.* Praha. Portál.

Sobotková, I. (2015). Rodinné fungování a rodinná resilience: výzkumy pro praxi. In *Friedlová & M. Lečbych, M. (2015). Symposium rodinné resilience–Sborník* příspěvků z konference (pp. 31-53).

Steinberg, L. (1990). *Autonomy, conflict, and harmony in the family relationship.* In S. S. Feldman & G. R. Elliott (Eds.), At the threshold: The developing adolescent (p. 255–276). Harvard University Press.

Stoneman, Z., Brody, G. H., & Burke, M. (1989). Marital quality, depression, and inconsistent parenting: Relationship with observed mother– child conflict. *American Journal of Orthopsychiatry, 59, 105–117.*

Stover, C. S., Zhou, Y., Kiselica, A., Leve, L. D., Neiderhiser, J. M., Shaw, D. S., et al. (2016). Marital hostility, hostile parenting, and child aggression: Associations from toddlerhood to school age. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 55(3), 235–242.*

Stroud, C. B., Durbin, C. E., Wilson, S., & Mendelsohn, K. A. (2011). Spillover to triadic and dyadic systems in families with young children. *Journal of Family Psychology, 25(6), 919–930.*

Střelec, S. (1998). *Rodina jako výchovné prostředí.* In *Kapitoly ze sociální pedagogiky a psychologie*. Brno: Paido.

Střelec, S., Marádová, E., Marhounová, J., Řehulka, E. (1992). *Kapitoly z rodinné výchovy.* Praha: Fortuna.

Stuckey, M. F., McGhee, P. E., & Bell, N. J. (1982). Parent–child interaction: The influence of maternal employment. Developmental Psychology, 18(4), 635–644.

Sturge-Apple, M. L., Davies, P. T., & Cummings, E. M. (2010). Typologies of family functioning and children's adjustment during the early school years. *Child Development, 81, 1320–1335.*

Svoboda, M. (2011). *Výzkum v psychologii: etick*é aspekty. In Kateřina Bartošová, Michal Čerňák, Pavel Humpolíček, Markéta Kukaňová, Alena Slezáčková. Sociální procesy a osobnost: Člověk na cestě životem: Křižovatky a mosty. Kroměříž 14.-16. 9. 2011. Sborník příspěvků. 1st ed. Brno: Tribun EU. p. 314–315.

Svoboda, M., Humpolíček, P., & Šnorek, V. (2013). *Psychodiagnostika dospělých*. 1. vydání. Praha. Portál.

Škrabánková, J. (2004). Vliv rodinného prostředí na utváření osobnosti. *Pedagogická orientace, 14(1), 38-43.*

Šolcová, I. (2009). *Vývoj resilience v dětství a dospělosti.* Praha: Grada Publishing as.

Šolcová, I., Kebza, V. (1999). Sociální opora jako významný projektivní faktor. Československá psychologie, ročník 43, č. 1, s, 19–38.

Špaňhelová, I. (2010). *Dítě a rozvod rodičů*. Praha. Grada Publishing as.

Šulová, L. (1998) *Člověk v rodině. In:* Výrost, J., Slaměník I.: Aplikovaná sociální psychologie I., Praha. Portál.

Takahashi, N., Suzuki, A., Matsumoto, Y., Shirata, T., & Otani, K. (2017). Perceived parental affectionless control is associated with high neuroticism. *Neuropsychiatric Disease and Treatment, 13, 1111.*

Taraban, L., & Shaw, D. S. (2018). Parenting in context: Revisiting Belsky's classic process of parenting model in early childhood. *Developmental Review*, *48*, 55-81.

Taylor, H. O., Taylor, R. J., Nguyen, A. W., & Chatters, L. (2018). Social isolation, depression, and psychological distress among older adults. *Journal of aging and health, 30(2), 229-246.*

Teodoro, M. L., Allgayer, M., & Land, B. (2009). Desenvolvimento e validade fatorial do Inventário do Clima Familiar (ICF) para adolescentes. *Psicologia: teoria e prática, 11(3), 27-39.*

Thompson, R. A. (2008). *Early attachment and later development:* Familiar questions, new answers. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications (pp. 348–365). New York, NY: Guilford Press.

Thomson, E. (2014). Family complexity in Europe. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 654(1), 245-258.*

Thomson, E., & McLanahan, S. S. (2012). Refections on "Family structure and child well-being: Economic resources vs. parental socialization". *Social Forces, 91, 45–53.*

Thomson, E., Hanson, T. L., & McLanahan, S. (1994). Family structure and child well-being: Economic resources verses parental behavior. *Social Forces, 73, 221-242*

Toffler, A., & Alvin, T. (1980). *The third wave* (Vol. 484). New York: Bantam books.

Trapková, L., & Chvála, V. (2004). *Rodinná terapie psychosomatických poruch*. Praha. Portál.

Uholyeva, X. (2015). Enmeshment a koheze: kvalita blízkosti ve vztazích. *Psychologie pro praxi, (3-4), 25-37.*

Vágnerová, M. (2008). *Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří*. Praha. Portál.

Vágnerová, M. (2012). *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*. Karolinum Press.

van den Boom, D. C. (1994). The influence of temperament and mothering on attachment and exploration: An experimental manipulation of sensitive responsiveness among lower-class mothers with irritable infants. *Child Development, 65(5), 1457–1477.*

van der Maas, H. L., & Molenaar, P. C. (1996). Catastrophe analysis of discontinuous development. Categorical variables in developmental research: *Methods of analysis, 77-105.*

Van Geert, P. L., & Lichtwarck-Aschoff, A. (2005). A dynamic systems approach to family assessment. *European Journal of Psychological Assessment, 21(4), 240-248.*

Veena, R., & Khandelwal, P. (1992). Family environment and interpersonal behaviour: A comparative study of dual career and single career families. Indian Journal of Social Work, 53, 232-232.

von Bertalanffy, L. (1951). Theoretical models in biology and psychology, *Journal of Personality, 20, 24–38.*

von Bertalanffy, L. (1968). *General system theory:* Foundations, development, applications. New York: George Braziller.

Vrijhof, C. I., van der Voort, A., van IJzendoorn, M. H., & Euser, S. (2018). Stressful family environments and children's behavioral control: A multimethod test and replication study with twins. *Journal of Family Psychology, 32(1), 49.*

Výrost, J., & Slaměník, I. (1998). *Aplikovaná sociální psychologie*. Praha: Portál.

Waheed, I., Batool, S., & Kausar, R. (2017). Parents' Personality, Family Environment and Pakistani Adolescents' Personality. *Journal of Behavioural Sciences*, *27*(1).

Wachs, T. D. (2013). Relation of maternal personality to perceptions of environmental chaos in the home. *Journal of Environmental Psychology*, *34*, 1-9.

Walker-Andrews, A. S., & Grolnick, W. (1983). *Discrimination of vocal expressions by young infants.* Infant Behavior & Development.

Walle, E. A., Reschke, P. J., Camras, L. A., & Campos, J. J. (2017). Infant differential behavioral responding to discrete emotions. *Emotion, 17(7), 1078.*

Walling, B. R., Mills, R. S., & Freeman, W. S. (2007). Parenting cognitions associated with the use of psychological control. *Journal of Child and Family Studies, 16(5), 642-659.*

Wang, Q., Pomerantz, E. M., & Chen, H. (2007). The role of parents' control in early adolescents' psychological functioning: A longitudinal investigation in the United States and China. *Child development, 78(5), 1592-1610.*

Wasserman, M. (2020). The Disparate Effects of Family Structure. *The Future of Children, 30(2020), 55-81.*

Wayne, J. H., Musisca, N., & Fleeson, W. (2004). Considering the role of personality in the work–family experience: Relationships of the big five to work–family conflict and facilitation. *Journal of vocational behavior, 64(1), 108-130.*

Whitbeck, L. B., Simons, R. L., Conger, R. D., Lorenz, F. O., Huck, S., & Elder, G. H., Jr. (1992). Family economic hardship, parental support, and adolescent self-esteem. *Social Psychology Quarterly, 54, 53-363.*

Wilson, D. S. (2006). Postgraduate Essay Prize Winner for 2005 A new look at the affluent worker: the good working mother in post-war Britain. *Twentieth Century British History, 17(2), 206-229.*

Wissink, I., Dekovic, M., & Meijer, A., (2006). Parenting behavior, quality of the parent-adolescent relationship, and adolescent functioning in four ethnic groups. *Journal of Early Adolescence, 26: 133-159.*

Wong, R. S., Tung, K. T., Rao, N., Leung, C., Hui, A. N., Tso, W. W., ... & Ip, P. (2020). Parent Technology Use, Parent–Child Interaction, Child Screen Time, and Child Psychosocial Problems among Disadvantaged Families. *The Journal of Pediatrics, 226, 258-265.*

Woodruff-Borden, J., Morrow, C., Bourland, S., & Cambron, S. (2002). The behavior of anxious parents: Examining mechanisms of transmission of anxiety from parent to child. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 31, 364 –374.*

Yarrow, M. R., Scott, P., De Leeuw, L., & Heinig, C. (1962). Child-rearing in families of working and nonworking mothers. *Sociometry, 122-140.*

Youngblut, J. M., Loveland-Cherry, C. J., & Horan, M. (1993). Maternal employment, family functioning, and preterm infant development at 9 and 12 months. *Nursing & health, 16(1), 33-43.*

Youngblut, J. M., Loveland-Cherry, C. J., & Horan, M. (1994). Maternal employment effects on families and preterm infants at 18 months. *Nursing research*, *43*(6), 331.

Youngblut, J. M., Singer, L. T., Madigan, E. A., Swegart, L. A., & Rodgers, W. L. (1998). Maternal employment and parent-child relationships in single-parent families of low-birth-weight preschoolers. *Nursing Research, 47(2), 114.*

Zákon č. 101/2000 Sb. Zákon o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů Získáno 1. května 2020 z https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-101

Zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod. Získáno 1. května 2020 z https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-2

Zare, B., Nasir, R., & Mastor, K. A. (2012). The relationship between personality, marital satisfaction and family cohesion in Iranian employers of airline company. *International Journal of Arts & Sciences, 5*(2), 475-487.

Zeanah, C. H., & Fox, N. A. (2004). Temperament and attachment disorders. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 33(1), 32–41.*

Zoja, L. (2005). *Soumrak otců: archetyp otce a dějiny otcovství*. Praha, Prostor.

Zuckerman, M., & Larrance, D. T. (1979). Individual differences in perceived encoding and decoding abilities. Skill in nonverbal communication: *Individual differences, 9(2), 171-203.*

Přílohy

Příloha č. 1 –Seznam grafů

Graf č.1: Výzkumný soubor z hlediska pracovní aktivity

Graf č.2: Charakteristika výzkumného souboru z hlediska počtu dětí

Graf č.3: Srovnání nezaměstnaných a zaměstnaných matek z hlediska vzdělání

Graf č.4: Srovnání nezaměstnaných a zaměstnaných matek z hlediska partnerského statusu

Graf č.5: Výše pracovního úvazku

Graf č.6: Motiv pro setrvání v práci při rodičovské dovolené

Graf č.7: Místo pracoviště

Graf č.8: Porovnání průměrného skóre NEO-FFI nezaměstnaných i zaměstnaných matek

Graf č.9: Průměrné skóre ŠRP nezaměstnaných i zaměstnaných matek

Graf č.10: Spearmanovy korelace NEO-FFI a ŠRP

Příloha č. 2 – Seznam tabulek

Tabulka č.1: Věk respondentek výzkumu z hlediska zaměstnanosti

Tabulka č.2: Stáří dítěte v měsících nezaměstnaných i zaměstnaných matek

Tabulka č.3: Distribuce proměnných v rámci ŠRP

Tabulka č.4: Distribuce proměnných v rámci NEO-FFI

Tabulka č.5: Deskriptivní statistiky NEO-FFI nezaměstnaných matek

Tabulka č.6: Deskriptivní statistiky NEO-FFI zaměstnaných matek

Tabulka č.7: Deskriptivní statistiky ŠRP nezaměstnaných matek

Tabulka č.8: Deskriptivní statistiky ŠRP zaměstnaných matek

Tabulka č.9: Spearmanovy korelace ŠRP a NEO-FFI

Tabulka č.10: Srovnání nezaměstnaných a zaměstnaných matek ŠRP pomocí Mann-Whitney U test

Tabulka č.11: Srovnání nezaměstnaných a zaměstnaných matek NEO-FFI pomocí nezávislých t-testů

Tabulka č.12: Srovnání nezaměstnaných a zaměstnaných matek NEO-FFI pomocí Mann-Whitney U test

Tabulka č.13: Spearmanovy korelace ŠRP a ŠRP

Příloha č. 3: Abstrakt česky

Název diplomové práce: Vztah mezi vybranými osobnostními charakteristikami matek a rodinným prostředím s dětmi do 3 let.

Autor práce: Bc. Petra Konečná

Vedoucí práce: PhDr. Marek Kolařík, Ph.D.

Počet stran a znaků: 132; 254 088

Počet příloh: 4

Počet titulů použité literatury: 364

Abstrakt:

Cílem výzkumu bylo probádat souvislosti mezi osobnostními vlastnostmi matek a rodinným prostředím matek s dětmi do 3 let. Rovněž i možné odlišnosti rodinného prostředí mezi zaměstnanými a nezaměstnanými matkami. Výzkumný soubor zahrnovalo 241 respondentek. Samotné výzkumné šetření bylo realizováno prostřednictvím online dotazníku. Ten byl sestaven ze sociodemografického dotazníku, Osobnostního inventáře (NEO-FFI) a Škály rodinného prostředí (ŠRP). Výsledky ukázaly signifikantní korelaci všech 5 osobnostních faktorů s některými subškálami rodinného prostředí. Zaměstnané matky vnímaly větší nezávislost v rodinném prostředí a dosahovaly vyššího skóre svědomitosti než nezaměstnané.

Klíčová slova: rodina, rodinné prostředí, osobnost, velká pětka

Příloha č. 4: Abstrakt anglicky

Title: The relationship between selected personality traits of mothers and the family environment with children up to 3 years.

Author: Bc. Petra Konečná

Supervisor: PhDr. Marek Kolařík, Ph.D.

Number of pages and characters: 132; 254 088

Number of appendices: 4

Number of references: 364

Abstract:

The aim of the research was to examine the connections between the personality traits of mothers and the family environment of mothers with children up to 3 years. Also possible differences in the family environment between employed and unemployed mothers. The research group included 241 respondents. The research survey itself was conducted through an online questionnaire. It was compiled from the sociodemographic questionnaire, the Personality Inventory (NEO-FFI) and the Family Environment Scale (ŠRP). The results showed a significant correlation of all 5 personality factors with some subscales of the family environment. Employed mothers perceived greater independence in the family environment and achieved a higher score of conscientiousness than the unemployed.

Key words: family, family environment, personality, big five